

106844

TRANSILVANIA

ANUL 73

DECEMVRIE

Nr. 12-1942

SIBIU

,Grigorescu, Ciobănașul

(Vezi articolul dela pag. 913)

Port din Pietroasa
(Plasa Vașcău, jud. Bihor)

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

DESPRE UNELE PUTERI ALE ȘTIINȚEI

Desbaterea pe care aveam la început intenția s'o deschid numai în fața celor mai tineri dintre D-voastre, studenți și studente,¹⁾ s'a adâncit în cursul elaborării, obiectul ei dovedindu-se mai bogat în semnificații decât părea la întâia vedere. Astfel, considerațiile pe care le veți asculta azi vor căuta să indice linii de orientare pe seama începătorilor, dar vor fi și cuvânt de încurajare pentru cei cu studii înaintate.

Titlul „Știință și cultură” anunțat pe afișe, a sugerat poate unora gândul că vor asista la desbaterea unei probleme de „filosofia culturii”, în spiritul celei pe care o fac azi Germanii cu râvnă multă, și cu rezultate adesea interesante. Nu voi face, veți vedea, considerații de felul acesta. Cum nici „filosofie a științei” nu voi face, domeniu în care excelează gândirea franceză contemporană.

Oricât de instructive ar fi ele, nu cred că idei de felul celor acum amintite și-ar găsi loc potrivit într'un cuvânt de deschidere ca acesta. Căutați-le mai cu folos în cărți numeroase, cari vă stau tuturor la îndemână!

Folositor imi pare însă c'ar fi, pentru toți câți vă găsiți în această spațioasă sală, să întreprindem împreună un examen pe care nu-l veți găsi în cărți. Și anume, să examinăm împreună raportul pe care ar trebui să-l stabiliți între D-voastre și știința căreia vă veți dedica. Mă gândesc la un raport care n'ar fi numai de natură intelectuală, ci și afectiv, emoțional. Ar fi vorba deci de o legătură oarecum *personală* între sufletul (nu numai inteligența) D-voastre și noua D-voastre intelectualnică.

Ce vă poate da știința, studenți și studente? Cum trebuie făcută munca de cercetare științifică pentru ca aceasta să dea tot ce e în

¹⁾ Cuvânt de inițiere și indemn la studii serioase adresat studenților Universității din Cluj, în ziua de 2 Noiembrie 1942.

stare să dea? Și, în ce măsură eforturile D-voastre, puse în slujba științei pure, pot deveni puteri creatoare și susținătoare de cultură? Cultură pentru D-voastre și, prin D-voastre, cultură a Neamului Românesc. Iată întrebările cari formulează concentrat subiectul „Cuvântului” nostru de inițiere.

Deși considerațiile ce vor urma se sprijinesc pe o adâncită experiență personală, cel ce vă vorbește acum nu e destul de bătrân ca să vi le poată prezenta drept sentințe indiscutabile. Dar, în comparație cu D-voastre, vorbitorul este totuși atât de bătrân, încât să vi le poată propune ca pe niște sugestii ale unui camarad cu experiență...

I

Nu ignorez faptul că cei mai mulți ați venit la Universitate să vă câștigați ceva știință pentru a o aplica, cu folos și cât mai repede, la deslegarea problemelor practice pe cari le pune și vi le va pune, viața. Nu mă îndoiesc însă că unii dintre D-voastre, cei puțini — poate foarte puțini — ați venit să începeți aici și să continuați apoi toată viața a face știință.

Aceștia sunt fiii cei mai iubiți ai Universității. Căci Universitatea e înainte de toate instituție care urmărește creația științifică. Numai implicit și 'n rândul al doilea, Universitatea urmărește și-o operă de educație, sau de utilitate practică.

A face știință teoretică, a te dedica meditației desinteresate, iată, studenți și studente, o muncă destul de greu de împlinit! Căci ce înseamnă propriu zis (dar și în termeni cu totul generali) a face știință? Înseamnă a căuta adevărul pentru adevăr. Pentru omul de acțiune și pentru noi toți în cadrul vieții practice, căutarea adevărului e mijloc întru atingerea unui scop concret. Pentru omul de știință adevărat, ea este scop.

Ceea ce definește Universitatea și o deosebește de celelalte școli superioare, e tocmai această notă: în Universitate se face știință teoretică pură, nu știință aplicată.

S'ar părea că, urmărind astfel de scopuri, Universitatea s'ar închide egoist în cetatea ferecată a speculației desinteresate și s'ar izola în chip păgubitor de marile nevoi ale Neamului. Mulți sunt la noi cari nu se îndoiesc de evidența acestui lucru. Cu toate astea, nimic mai greșit decât o astfel de judecată simplistă, care pledează pentru acțiune directă și cât mai grabnică. Căci e limpede că nu există acțiune practică mare decât acolo unde a existat în prealabil știință mare. Pentru ca intervenția să fie foarte eficace, e necesar să fie cunoscută cât mai te-

meinic porțiunea de realitate asupra căreia vrem să acționăm. Fără anatomie, fiziologie, etc., științe desinteresate ale corpului viu, medicina de azi, cu puterea-i de intervenție pe care-o cunoaștem, n'ar exista. Medicina ar fi rămas până azi ceea ce a fost mii de ani înainte de mijlocul secolului trecut. Adică ar continua să fie o artă dibuitoare, sprijinită pe o știință rudimentară, incapabilă de propășire sensibilă, din cauza lipsei de orizont și a miopiei intelectuale pe cari le crează prea marea grije de acțiune directă și grabnică.

În dreptă consecință putem spune că, pentru a putea acționa cât mai eficace asupra realităților românești, e nevoie să cunoști cât mai adânc aceste realități, și mai ales metodele de investigație cele mai sigure cari duc la această cunoaștere. Căci și aici, ca să poți mult, nu e destul să vrei tare, ci trebuie și să știi mult și exact.

Deși, pentru inteligențele cu nu prea mare orizont, serviciile ce le aduce unui Neam o Universitate, care rămâne altar curat al științii pure, sunt mai greu de priceput decât cele aduse de științele aplicate, îndrănesc să afirm, studenți și studente, că o astfel de Universitate servește mai eficace și e mai necesară Neamului Românesc decât una care, uitându-și menirea primordială, tinde să devină școală unde se face cu precădere știință aplicată.

Am spus toate acestea pentru a vă ajuta să înțelegeți cât de greșit ați judeca dacă v'ați închipui cumva că, dăruindu-vă științei pure chiar și numai pentru timpul cât veți sta pe băncile Universității, dezertați dela obligațiile pe cari vi le impun necazurile urgente ale Neamului. Sunteți mai mari servitori ai Patriei făcând, cel puțin cât sunteți aici, știință pură, decât coborând tam-nesam, și înainte de vreme, „în arenă”.

II

Adevăr pentru adevăr! Ușor de formulat, veți spune, greu de realizat. Da! studenți și studente, foarte greu de realizat. E aceasta o poruncă a cărei împlinire cere un număr considerabil de virtuți. Virtuți de ordin intelectual și și de natură morală. Greu de dobândit, și tot atât de anevoios de păstrat odată câștigate.

Fie spus în treacăt și oarecum între paranteze că, înainte de toate, nu e prea ușor să pricepi că cercetarea desinteresată, adică cea dusă fără niciun gând lăaturalnic la eventuale aplicații practice, poate fi o îndeletnicire care merită să fie îmbrățișată fără rezervă de cel puțin o parte a tineretului universitar al unei națiuni tinere, unde sunt atâtea nevoi ce-și cer alinare cât mai grabnică, dacă nu imediată; și unde energiile ce s'ar cheltui pentru satisfacerea acestor nevoi nu par a fi niciodată în deajuns de mari și de numeroase...

Dar, inchizând această paranteză, e locul să ne întrebăm cari sunt puterile sufletești ce trebuiesc dobândite negreșit de cel ce se dedică cercetării adevărului?

Voiu trece în revistă numai pe unele din ele. Pe cele ce mi se par mai generale. Pe câteva din acestea unii dintre D-voastre le cunosc cu siguranță.

* * *

Cea dintâi de amintit ar fi o anumită disciplină a inteligenței, care constă în efortul oarecum negativ ce-l face aceasta, spre a în'ătura tot ce poate împiedeca desfășurarea liberă a funcțiunilor intelectuale în sensul strâns al cuvântului: percepție, observație exactă, putere de concentrare a atenției, judecată riguroasă, etc. Motivele cari tulbură mai des funcțiunea optimă a inteligenței sunt de ordin afectiv: interese de tot felul, gând la eventuale aplicații practice ale rezultatelor posibile, asociații emoționale. Toate acestea nu permit concentrare intelectuală suficient de puternică și de îndelungată. Amintesc apoi că e nevoie și de o anumită ambianță biologică (hrană și odihnă potrivită, exerciții fizice, un oarecare grad de echilibru psiho-fizic, etc.), care trebuie realizată, pentru a ușura concentrarea intelectuală.

Toate acestea au importanță, evident. Și încă mare. Ele sunt relativ ușor de realizat. Să nu uităm însă că ele nu sunt decât condiții prielnice dar oarecum exterioare forței interioare care crează concentrarea intelectuală. Ceea ce numim „voință”, funcțiune sufletească atât de greu de definit și totuș atât de reală, intră aici ca factor determinant și ca slujitoare credincioasă inteligenței.

Se repetă atâta că tineretul universitar este elita unei națiuni. Așa e. În orice caz, așa ar trebui să fie. E locul să spunem însă, că 'n ordinea de idei ce ne interesează în acest moment, ceea ce caracterizează elitele e și puterea de mare și durabilă concentrare a inteligenței. E această putere semn sigur de superioritate intelectuală. Copiii, debilii mintali, primitivii, inteligențele mediocre ori în declin nu sunt capabili să se concentreze intelectualicește, sau când reușesc, lucrul e de scurtă durată.

* * *

O a doua virtute pe care trebuie să și-o însușiască cel ce se dăruiește științei și meditației e *curajul intelectual*. E poate cea mai greu de dobândit și de păstrat dintre puterile inteligenței.

Ce înseamnă, studenți și studente, a avea curaj intelectual?

Rămânând pentru moment pe plan pur intelectual, a avea curaj e să nu înlături niciodată ipoteza că adevărul pe care tocmai îl cauți

ar putea fi, eventual, descurajator; iar când ți s'a descoperit ca atare, să-l accepți ca atare, cu toate consecințele ce-ar decurge din el.

I se impune, în astfel de cazuri, inteligenței o foarte atentă grijă de a nu aluneca pe povârnișul amăgirilor mângâitoare. Subconștientul nostru, adică instinctul nostru de conservare, intervine în astfel de clipe, pe căile cele mai întortochiate și cu mijloacele cele mai ademenitoare, pentru a ne întinde „colaci de salvare”, sub forma unor ipoteze cără să ne permită să colorăm în alb ceea ce e negru. Să știi să fii tare în astfel de momente, să ai curaj să privești adevărul în față, să știi renunța la consolare pe care ți-o oferă iluzia, iată, studenți și studente, marea putere sufletească pe care trebuie să caute a o dobândi adevăratul om de știință!

Indemnul acesta al meu va apărea poate și mai motivat, dacă voi spune că a respinge mângâierea ce vine din amăgire — mângâiere foarte efemeră, căci duce mai curând sau mai târziu la desamăgire, uneori la descurajare — e nu numai dovadă sigură de curaj intelectual și moral, dar e și condiție și indemn pentru căutarea remediilor reale și potrivite, ce singure pot îmblânzi sau chiar înlătura efectele pe cari o stare de fapt potrivnică poate să le aibă asupra ta, cercetător, și asupra Neamului tău. Cu alte cuvinte, acceptarea adevărului obiectiv chiar când acesta e trist, este, și intelectualicește și moralicește, fecundă și binefăcătoare.

Înainte de a merge mai departe, rețin faptul cert că cei mai mulți dintre D-voastre, ascultând cele spuse acum despre curajul intelectual, ați observat că 'n fond acesta nu e decât o formă a curajului moral și fizic (biologice), a curajului pur și simplu. O însușire la aparență numai intelectuală, ni se descopere a fi, în substanța ei, și o mare virtute morală.

Mai observ în treacăt că ceea ce numim curent „onestitate intelectuală” — despre care vom vorbi pe larg cu altă ocazie — e și ea o formă a curajului descris aici. Și, întocmai cum acesta arată corespondențe necesare în domeniul moral, tot așa onestitatea intelectuală nu poate fi concepută fără legături cu onestitatea ce-o manifestăm în viața practică.

Dar, cine se dedică cercetării desinteresate a adevărului mai trebuie să poată fi curajos și altfel. Anume: sunt momente și împrejurări în cari unii cercetători ar putea întrezări că îndelungata lor activitate în domeniul ideilor abstracte îi amenință eventual să facă din ei niște „desadaptați” în viața practică.

În legătură cu această eventualitate îmi iau voie să fac în fața D-voastre următoarele observații:

Nu se poate contesta faptul că inteligența este și a fost înainte de toate instrument în serviciul acțiunii, mai apropiate sau mai îndepărtate. În civilizațiile superioare însă întâlnim spirite cari s'au dedicat realizării unor scopuri ce nu sunt aservite direct utilului. Aici inteligența, din armă în serviciul comandat al conservării și-al intereselor materiale, poate deveni oglindă curată a vârtejului caleidoscopic al acestei lumi. Dar în astfel de cazuri, ea poate deservi interesele vitale ale trupului ce-o poartă.

Gândiți-vă la Archimede care, în loc să-și apere viața, moare apărându-și figurile geometrice. La Galilei suferind tortură la adânci bătrânețe, pentru gândul că pământul se învârtește. La Giordano Bruno, murind pentru convingerea pur intelectuală că lumea ar fi nemărginită. Sau la toți acei oameni de știință ori gânditori desinteresați cari fac teorie pentru teorie, dorind să cunoască pentru a cunoaște și, drept compensație absurdă, devin neapți pentru viața de toate zilele, inadaptabili fără leac, fiind striviți adesea de forțele oarbe ale celui dintâi biped adaptat, sau chiar ale unei colectivități neînțelegătoare.

Mai mult: uneori inteligența mare poate omori în germene voința. Orizontul intelectual larg și cântărirea cu balanță sufletească prea sensibilă a nesfârșitelor posibilități (posibilități inexistente pentru mințile mai rudimentare) paralizează adesea hotărârile, sau le încetinează păgubitor. Nu e necesar ca lucrurile să se întâmple astfel. E posibil însă ca 'n unele cazuri ele să se întâmple așa.

Constatăm, în general, că animalul mai puțin diferențiat se adaptează la condiții grele de existență cu mai mulți sortii de izbândă decât animalul superior. Ce mamifer ar putea suferi, fără pierderea vieții, mutilările pe cari le suferă, d. ex., râma sau șopârla?

Reținem deci faptul că personalitatea cea mai bine înzestrată, dar al cărei interes este îndreptat întreg către lumea nevăzută a valorilor spirituale — fie acestea valori de comprehensiune pură, artistice ori etice — nu e în stare totdeauna să se adapteze la exigențele vieții practice, la cerințele utilului imediat.

Spirite suverane în nemărginita împărăție a sufletului, pot fi câteodată complet neputincioase în sferile naturii materiale.

Această neadaptare poate cauza suferințe, uneori umilitoare, adesea însă descurajatoare. După fire și temperament, suferința ia atunci forma resemnării, dar poate îmbrăca și haina amărăciunii.

Consecințele acestea din urmă pot fi evitate, cred, de cei ce-ar căuta să încadreze constatările de mai sus într'o concepție generală a

existenții propusă de cel ce vă vorbește aici, într'o carte apărută mai demult, concepție tragică, și, în sensul precizat acolo, concepție care implică un anumit eroism intelectual.

Iată, studenți și studente, ce aveam să vă spun cu privire la a doua mare virtute a inteligenței și numită mai sus curaj intelectual. Virtute pe care, cei ce aveți de gând să faceți știință adevărată, va trebui să luptați s'o câștigați și s'o păstrați.

* * *

Amintesc, fără să insist, și puterea resemnării, virtute morală, nu intelectuală.

E destul de ușor de înțeles că cel ce-și dăruiește viața unui ideal de ordin sufletesc nu are cu necesitate și totdeauna satisfacțiile materiale, sociale, de vanitate, pe cari *le-ar merita*. Întâmplător, s'ar putea să le aibă, dar numai întâmplător. Uneori, satisfacțiile de acest fel pot lipsi cu desăvârșire. Dar, în legătură cu această constatare, voi face unele observații în a doua jumătate a „Cuvântului” meu. Acestea își vor găsi acolo loc mai potrivit.

* * *

Insușirile mai sus amintite, și pe cari trebuie să se sprijinească viața celui ce caută adevărul în chip desinteresat, definesc împreună ceea ce s'ar putea chema în termeni potriviți *maturitate intelectuală*.

Numai civilizațiile mari, și aici numai elitele, au atins intelectualicește acea mare treaptă de propășire care se numește maturitate intelectuală. Numai civilizațiile mari, prin elitele lor, au priceput cu adevărat, și cu toate consecințele ce decurg dintr'o astfel de înțelegere, că ceea ce definește inteligența pe cel mai înalt grad de dezvoltare a ei este căutarea adevărului obiectiv și exprimarea lui în forme înțelegibile. Și 'n orice împrejurări. La primitivii de toate genurile și gradele, inteligența îndeplinește o funcțiune tocmai opusă. Adecă pe aceea de a amăgi pe alții și de a se amăgi pe sine...

* * *

Acum, înainte de a privi puțin lucrurile și dintr'o perspectivă care nu mai e numai a inteligenței, e bine poate, studenți și studente, să observăm că, pentru a se realiza pe deplin, viața omului de știință și a gânditorului de rasă, atât de exigentă deja, trebuie să se sprijinească și pe entuziasm intelectual. Pe un fel de voie bună care te îndeamnă să te dăruiești cercetării adevărului cu toate puterile sufletului tău. Să faci, fără teamă și fără părere de rău, scop din ceea ce, la întâia vedere, ar părea că trebuie să fie numai mijloc.

Imi dau bine seama că vicisitudinile vieții, și 'n multe cazuri plămădeala sufletească inițială, nu le vor îngădui multora — poate celor mai mulți — dintre D-voastre să facă din știința pură vocație de viață. Atâta însă totuși vă pot cere :

Considerați căutarea desinteresată a adevărului drept scop cel puțin cât veți zăbovi pe băncile primitoare ale Universității. Dăruiți, anii aceștia, științei adevărate toate puterile intelectuale și morale ale sufletului D-voastră încă tânăr. Căci, deși numai trecător, un astfel de efort concentrat e cu neputință să nu lase urme netrecătoare în spiritele D-voastre, urme binefăcătoare mai târziu și pentru D-voastre și pentru Neamul Românesc.

III

Din toate cele spuse până acum se desprind — ați putut constata înșivă — câteva norme de conduită a inteligenței. Aceste reguli ar defini în măsură apreciabilă, studenți și studente, raportul D-voastre cu știința pe care, intrând aici, v-ați legat s'o serviți. Exact spus, normele acestea definesc cum ar *trebui să fie* acest raport.

Considerând acum și cealaltă față a desbaterii deschisă azi înaintea D-voastre, să precizez chiar dela început că severa disciplină intelectuală pe care v'o cere indeletnicirea serioasă cu știința adevărată nu e energie sufletească cheltuită, ci putere capitalizată. Capital ce dă însutit înapoi, aducând dobânzi pe cari nu le mânâncă rugina și nici furii nu pot să le sape.

Disciplina intelectuală despre care am vorbit mult, dar nu prea mult, în cele precedente, are o extraordinară putere de expansiune în împărăția sufletului. Ea organizează launtric sufletul întreg. Ea produce în spiritele în cari se sălășluiește adânc devenind deprindere, efecte ce nu sunt de ordin numai intelectual, ci și de natură afectivă și morală.

Din cunoaștere care ar putea duce la barbarie, o barbarie savantă, dar barbarie, știința devine *creatoare de cultură*. Știința devine conștiință determinantă a întregului fel de a fi al omului. Indeletnicire care tindea să fie numai a inteligenței, știința, făcută în modul descris mai sus, crează atitudine etică față de viață și față de problemele practice puse de aceasta.

Cu alte cuvinte, știința cultivată în spiritul definit adineaori și împinsă până la un anumit grad de adâncime, câștigă o extraordinară putere formativă.

Iată de ce, studenți și studente, într'o Universitate în care se face știința adevărată nu mai e nevoie să se facă și lecții de „exhortație” directă la virtute. Nu cred, în ce mă privește, în eficacitatea

reală a unor astfel de lecții moralizatoare. Cred însă neclintit în înalta valoare educativă a muncii științifice veritabile. Dar când am zis „valoare educativă a științei”, am zis în același timp și „știință *putere creatoare de cultură*”.

Căci, din punctul de vedere care ne interesează aici, punct de vedere subiectiv ziceam la începutul acestui „Cuvânt”, ce e cultura? Ea nu poate fi definită, în această perspectivă, decât ca un mănunchiu de dispoziții sufletești concretizate în anumite convingeri și deprinderi intelectuale și morale. Ea poate crea, și de obicei crează un anumit *stil de viață*. Aceste deprinderi dau naștere la rândul lor la civilizații cu instituții sociale și politice corespunzătoare.

După părerea celui ce vă vorbește acum, toate aceste dispoziții și convingeri se sprijinesc, în ultimă analiză — nu e locul să arăt aici de ce și cum — pe credința tare, formulată sau nu explicit, că *viața spirituală e valoare supremă în lume*.

* * *

Cari sunt, văzute mai de aproape, repercusiunile de ordin ne-intelectual (după cele spuse se înțelege că „ne” acesta nu e privativ) pe care le poate avea știința asupra vieții interioare și exterioare a celui ce-o practică în felul și în condițiile arătate adineaori? Cari sunt, cu alte cuvinte, notele esențiale ce definesc stilul de viață al unui adevărat om de știință?

Trebue amintit aici, înainte de toate, *sentimentul de demnitate* omenească pe care-l poate trezi, alimenta și întări investigația științifică, și în general căutarea adevărului, în sufletul celui ce-o practică așa cum am spus. Curajul intelectual devine curaj de viață, sentiment de neafârțare ce îți umple sufletul de mulțumire cu adevărat omenească. Acest sentiment de demnitate și putere — care nu exclude de altfel de loc sentimentul de proporție și modestie — l-a făcut probabil pe Montaigne să exclame: „C'est aux serfs de mentir et aux libres de dire la vérité”. Din acest sentiment s'au desprins și impresionantele rânduri ale lui H. Poincaré: „Căutarea adevărului trebue să fie ținta activității noastre, e singurul scop demn de ea. Fără îndoială, trebue mai întâi să căutăm a alina suferințele omenești, dar pentru ce? A nu suferi e ideal negativ, și care ar fi realizat mai sigur prin pieirea lumii. Dacă vrem să liberăm tot mai mult pe om de grijile materiale, aceasta o dorim pentru ca el să-și poată întrebuința libertatea recâștigată studiind și contemplând adevărul”.

Tot această experiență de ordin intern și-a găsit expresie în ideea lui Renan, după care societatea omenească ar fi produsul direct al

voinții divine „care vrea ca binele, frumosul și adevărul să-și găsească contemplatori în univers...”

Se știe însă că sentimentul și conștiința demnității îți dau, când le ai adânci, *unitate de atitudine, o linie de conduită în viață*. Ele sunt acelea cari au contribuit în măsură mare la crearea spiritului specific ce caracterizează marile civilizații ale Occidentului european. Dacă atmosfera spirituală în care se naște și trăiește omul Apusului s'a arătat atât de prielnică eclosiunii marilor creații de cultură, aceasta se datorește în bună parte ideii de demnitate omenească, bun câștigat și bun inalienabil al conștiinții popoarelor occidentale.

Este neîndoelnic că puterea de rezistență a unei națiuni în fața adversităților de tot felul crește în proporție directă cu adâncimea pe care a atins-o sentimentul de demnitate în conștiința membrilor ei. Opinia publică a unui neam cu puternică conștiință a demnității sale nu acceptă în nicio împrejurare ca lașitatea să fie botezată... prudență.

Sentimentul de demnitate omenească și conștiința puterii interioare sunt însoțite de *ideea valorii unice a insului uman*, a persoanei creatoare și purtătoare de valori de cultură.

Cel ce vă adresează acest „Cuvânt de chemare” nu ignorează deloc teoriile sociologice cari consideră colectivitatea drept creatoare și purtătoare a acestor valori. Departe de mine gândul de a afirma că marile obștii omenești nu crează și ele anumite valori de ordin oarecum material (material în sensul cel mai larg al cuvântului). Când e vorba însă de valorile supreme ale religiei, artei, filosofiei și științei, niciunul dintre autorii acestor teorii n'au reușit până azi să demonstreze cu fapte pozitive și 'n chip indiscutabil că insul uman creator de cultură ar fi într'adevăr produsul mediului în care el a apărut.

Să nu ne lăsăm deci ademeniți de anumite mituri la modă, ci, rămânând pe terenul riguros definit al experienței controlabile, să recunoaștem că nu obștiile, ci talentul individual și geniul sunt inițiatorii adevărați ai procesului de creație a valorilor de cultură supremă, valori pe cari, într'un eseu publicat acum un an în *Luceafărul*, mi-am permis să le numesc veșnice. Aici obștia joacă numai rol de „mediu” purtător, mai mult sau mai puțin prielnic.

Spiritul general al unei colectivități poate incuraja sau înăbuși creația valorilor veșnice, dar, ca atare, acest spirit nu le crează. În acest domeniu, comoară ascunsă adânc și gelos păzită a conștiinții individuale, colectivitatea e numai „condiție” în care „cauza eficientă” (persoana umană) își produce efectul.

Iată de ce nu e întâmplare oarbă și nici nu se datorește legendei faptul că religiile superioare, marile creații de artă, marile idei filosofice și științifice au intrat în istorie ca opere ale unor autori individuali. Izvorul acestora trebuie căutat în străfundurile conștiinței insului. Toate aceste valori sunt creații ale câtorva, creații de care beneficiază apoi mulțimile.

E poate bine să amintesc că Evanghelia lui Christos a contribuit în măsură mare ca gândirea occidentală să descopere valoarea unică a insului omenesc. Idee plină de consecințe, ea a jucat rol fecund de resort propulsor în evoluția civilizației europene.

* * *

Severa disciplină intelectuală descrisă în partea întâia a acestui „Cuvânt” tinde, spuneam, să asigure inteligenței o funcționare cât mai liberă. Înlăturând motivele de natură materială și afectivă cari înăbușesc libertatea inteligenței, disciplina aceasta face posibilă imparțialitatea, *judicata obiectivă*. Și, dacă, în bună analiză, a judeca înseamnă a cântări, a judeca bine e identic cu a cântări drept.

Dar, viața sufletului nefiind formată din compartimente fără comunicație între ele, disciplina intelectuală acum amintită poate, odată devenită deprindere, să producă efecte și 'n manifestările voinții. Adică în viața noastră practică. Căci pare plauzibil ca o inteligență obișnuită să judece imparțial (obiectiv) pe plan teoretic, să plămădească suflet capabil de a judeca nepărtinitor și 'n raporturile sale cu alte suflete. Această înclinare a spiritului poate deveni nevoie imperioasă a lui și se cheamă simț sau conștiință de dreptate.

Simțul de dreptate este întărit și de marea idee despre care a fost vorba adineaori, de ideea valorii unice a persoanei umane.

Dacă analiza mea e justă, vom înțelege fără să insist prea mult, studenți și studente, de ce *ideea de dreptate politică și socială* — idee apuseană prin excelență, dar pe care o vrem general europeană, — idee creatoare de glorioasă istorie, s'a născut tocmai în Occident și nu aiurea. Adică în atmosfera spirituală a unei civilizații care s'a dovedit și creatoare de gândire desinteresată a adevărului.

Dar ideea de justiție nu reglementează numai raporturile dela persoană la persoană. Mintea în care ea s'a sălășluit adânc se vede împinsă cu necesitate logică s'o aplice și când e vorba de raporturile dintre popoare. Aceste raporturi trebuie să fie reglementate conform prescripțiilor ideii de justiție pentru ca să devie relații omenești în sensul adevărat al cuvântului. Altfel, ele nu sunt decât raporturi de forță oarbă între spețe zoologice.

Înainte de a trece mai departe, observ că, în opoziție cu „mila”, proverbiala milă a Orientalilor, sentiment capricios și intermitent, ideea de justiție a Occidentalilor se manifestă, cu spirit de continuitate, ca ceva pe ce te poți sprijini cu mai multă certitudine. Această idee s'a și întrupat de altfel într'un ansamblu de instituții cari garantează în Occident, în măsura posibilului, trecerea ei din împărăția ideală a spiritului în lumea concretă a faptelor.

Dar, efortul îndelungat ce veți face, străduindu-vă să lărgiți și să adânciți ogorul roditor al cunoașterii, poate deveni și izvor de mare și nealterată mulțumire sufletească. Dedicându-vă fără rezervă cercetării științifice, veți afla din experiență personală că, pentru a fi mulțumit de viață, nu e înțelept să-ți fixezi cu obstinație privirea asupra fericirii proprii, considerată ca scop ultim al activității tale. Ci, pentru a fi fericit, e nevoie să-ți fixezi o țintă de ordin mai înalt, să urmărești realizarea unui ideal care te depășește. Astfel, munca și creația științifică pot fi, pentru cei ce se dăruiesc cu totul lor, izvoare de fericire, întocmai cum creatoare de fericiri sunt pentru alții meditația și sentimentul religios, creația artistică, speculația filosofică, sau fapta mare.

Nu știu dacă cuvântul „fericire” poate fi folosit undeva mai potrivit decât atunci când e vorba să numești just sentimentul de mulțumire adâncă și netulburată amintit acum. Căci, cei cu experiență mai bogată ne dăm bine seama că prearâspândita opinie după care fericirea deplină ar fi rodul împlinirii tuturor dorințelor noastre, e, în fond, o mare amăgire. Fericii cu adevărat par a fi fost și a fi numai sfinții și eroii. Am impresia că sentimentul de mulțumire intimă și inalienabilă, pe care-l au des cei ce crează în artă, în filosofie și 'n știință, se apropie mult de cel pe care-l încearcă, desigur cu mai mare plenitudine, sfinții și eroii. Dar, cu greu s'ar putea spune despre toți aceștia că au căutat fericirea în satisfacerea tuturor dorințelor de ordin pur personal. Dimpotrivă.

Cred că starea sufletească despre care vorbesc e cauzată la acești oameni în bună măsură de sentimentul puternic al unei supreme victorii: Toți aceștia au învins și înving adesea, cu puterea sufletului lor, împrejurările exterioare ale existenței, împrejurări de multeori dușmane. Toți reușesc, în momente de cumpănă ale vieții lor, să fie stăpâni „din interior” peste viață, să fie oarecum deasupra împrejurărilor.

Spunându-vă acestea, îmi vin în minte cuvintele înțelepte pe cari mi le adresa acum doi ani, de pe patul său de moarte, un bărbat mie foarte apropiat, om fără prea multă învățătură de carte, dar cu lumină

mare din naștere. În momentul în care știa că ne despărțim pentru totdeauna, mă încuraja, pentru zilele grele ce puteau să mai vie, cu revelatoarea constatare: „Am trăit 80 de ani, îmi spuse, și, una cu alta, nu mă pot plânge de viață. *Cu adevărat om însă m'am simțit numai în clipele în cari gândul mi a fost mai tare decât viața.* Numai atunci am trăit, dragul meu, ceasuri de mulțumire fără lipsuri.”

Experiența *personală* ce-o veți face dăruindu-vă cu tot sufletul cercetării adevărului, adică experiența intimă pe care veți câștiga-o făcând să participe la efortul D-voastre, pe lângă intelect, și puterile afective ale sufletului, Vă v-a aduce cu siguranță astfel de „ceasuri de mulțumire fără lipsuri.” Iar trăind astfel de clipe, veți descoperi termenul de comparație care să vă arate, fără posibilitate de ezitare, că satisfacțiile spirituale dau sufletului sentimentul de plenitudine pe care niciodată nu li-l pot da mulțumirile de ordin material.

Se înțelege ușor că cine n'a avut astfel de clipe, nu va putea pricepe că ele pot să existe. Și iarăși se înțelege că, dacă nota esențială care definește pe om n'ar fi spiritualitatea lui, fericirea oamenilor ar crește direct proporțional cu progresul material și tehnic. Experiența însă ne arată că lucrurile nu se petrec cu necesitate așa.

. . .

Dar, studenți și studente, „gând mai tare decât viața” nu exprimă oare, cu maximă economie de cuvinte, una din notele definitorii ale ideii de *libertate*? Căci a fi liber cu adevărat, nu înseamnă tocmai a fi stăpân pe tine și pe împrejurări?

Libertatea astfel concepută e, cred, cea mai mare dintre puterile pe cari le poate cuceri omul. Zic: „putere ce trebuie cucerită”, căci, ca ființe ale naturii, nimenea dintre noi nu se naște liber.

Sunt liber în străfundurile sufletului meu, nu pentru că m'am născut liber, ci pentru că *vreau* să fiu liber. Libertatea nu e fapt dat, e datoric. Ea definește însăși omenia noastră. Văd bucuros în experiența concretă a libertății interioare dovadă sigură că ceea ce definește pe om, nu este ceea ce e „biologic” în el, ci ceea ce e spirit în ființa lui: De aici îi vin omului „gânduri mai tari decât viața...”

Vechile catehisme vorbeau despre „păcate strigătoare la cer.” Păstrând această sugestivă numire, afirm că cel dintâi păcat strigător la cer e să te accepți, ca ins și națiune, așa cum ești, ca pe o fatalitate ce nu poate fi schimbată, și să accepți împrejurările așa cum sunt, ca pe o fatalitate ce nu poate fi schimbată...

Cum știm, conștiința libertății s'a intrupat la unele popoare în forme de viață colectivă, creind organizații politice și sociale cores-

punzătoare. Dar, pentru ca libertatea, experiență intimă a conștiinței insului, să devie bun al colectivității, e nevoie de elite cari să priceapă nu numai teoretic ce e libertatea, ci s'o trăiască cu tot sufletul ca pe-o *experiență personală*.

Calea despre care v'am vorbit azi e una dintre cele ce vă pot duce la adâncirea unei atari experiențe. Sunt convins că, fără aceasta, oricâtă știință de carte veți înmagazina, ea va rămâne numai la periferia sufletului D-voastre. Nu veți ajunge atunci să vă pătrundeți, până în adâncurile mari ale conștiinței, de adevărul că indeletnicirea cu știința, și efortul de creație spirituală în sensul larg al cuvântului, sunt în măsură să dea valoare și sens vieții D-voastre personale și, prin voi, existenței Națiunii întregi.

Dimpotrivă, îndreptându-vă cu hotărîre pașii pe calea descrisă mai sus, veți deveni elite adevărate ale acestui Neam. Adecă nu elite prin uzurpare, ci elite susținătoare, creatoare și apărătoare de mândră și trainică civilizație românească.

D. D. ROȘCA

MIORIȚA

Se împlinesc o sută de ani de când a fost descoperit, pe drumurile ciobănești ale Sovejei din Vrancea, cântecul bătrânesc cel mai frumos al poeziei noastre populare, „Miorița”. Nici zecile de variante culese de-atunci în toate părțile țării, nici studiile de tot felul, ieșite din nenumărate condeie, n'au izbutit să acopere strălucirea ei curată și aproape ieratică. A auzit-o întâia oară acel boier basarabean, bolnav de piept, Alecu Russo, care a trecut-o lui Vasile Alecsandri. Poetul, spre lauda lui, și-a dat numai decât seama de ce comoară fusese învrednicit și a adus-o la cunoștința lumii încă din 1850, prin ziarul *Bucovina*. Studiul de care a însoțit-o era destul de pătrunzător ca să pună pe cale pe cercetătorii de mai târziu, mult mai pregătiți decât el, cum a fost Ovid Densusianu. Cred acum, după ce am citit din nou cele două volume ale acestuia despre „Vieața păstorească în Poezia noastră populară”, că lucrarea n'a fost gândită decât ca o introducere la „Miorița”. Punerea în lumină a folklorului român ca a folklorului unui popor de păstori, ducea spre această încheiere firească, a ciobanului care vorbește despre moarte cu o oaie năsdărană. De jur-împrejur se înălțau munții cu vârfurile în nori. Turme de oi gomănând din tălângi, coborau pe văi. Se duceau ca să nu se mai întoarcă, împreună cu datinele și cântecele lor, spre câmpiile cucerite de plug și de altă înțelegere, a vieții. Rămasul bun dela ceea ce înfățișau ele, îl intrupau în acest cântec din urmă, ca un suspin veșnic și se pierdeau pentru totdeauna. Cronicarul, venit din Hațeg, din satul Demsuș, parcă anume ca să nu lipsească dela marea destrămare și s'o însemne, a scris, nu numai cu știință, dar și cu duioșie această carte, una dintre cele mai bogate în gânduri ale sale. Printre păcurarii și vâtafii de stâni, care se risipeau, erau atâția dintre ai lui. Așternea într'un fel pe hârtie și propria istorie. De aceea este poate atât de neiertător în unele pagini cu alții care se amestecă, îndrugând păreri fără rost într'o pricină

atât de adânc a lui și a unor puteri fără milă. Sunt și lacrimi între aceste considerații de filologie și de folklor comparat. Cronicarul stă și scrie în jețul de piatră al Transilvaniei.

„Poezii populare ale Românilor”, culegerea atât de lăudată și atât de hulită a lui Vasile Alecsandri, începe cu „Miorița”, care este ca un luceafăr de dimineață în căile neamului nostru. Ea dădea la iveală acele puteri de vis și de simțire, care duceau la Eminescu și la cântăreții tainelor sufletești și nu la editor însuși și la poezia lui de soare și de lume. Fusese alcătuită cu 3—400 de ani înainte, ca și „Miu Copilu”, sau Cobiu, cântecul bătrânesc de vitejie, peste care cântă, pe sub bolți de pădure, toate cavalele trecutului; cum crede Iorga, punându-l în legătură cu năvălirea dela 1610 a lui Gabriel Bathory împotriva lui Radu Șerban. Aceasta în schimb, este cea mai bună urzeală de vers alecsandrină poate a întregului nostru folklor. Vremea aceea de după Mihai Viteazul a stârnit valuri, în jurul celui mai îndrăzneț și furtunos Domn al istoriei românești, care au pus în mișcare, dela o margine la alta, tot poporul carpatic, trezit pe neașteptate între hotarele aceleiași țări. Izvoarele poeziei au început și ele să curgă și au ajuns, cum au putut, strecurându-se printre ani, până la noi. „Miorița” este și ea de-atunci.

Este o întâmplare de vieață păstorească de totdeauna și prin aceasta desprinsă de timp, dacă n'ar avea oarecare trăsături care-i dau deodată o vârstă și o pornesc pe drumuri cu un act de naștere între rânduri. Întâlnirea între cei trei ciobani, unul Moldovean, unul Ungurean și unul Vrâncean, nu se putea face decât atunci când turmele nu rămâneau în munții lor, ci pribegeau, de toamna până primăvara, spre baltă și spre Mare, mai cu seamă spre Miazăzi și spre Răsărit. Marea transhumanță românească a bătut și căi apusene, spre Marea Adriatică și semnele trecerii ei sunt vădite, dar la ieșirea din Evul Mediu se oprise în acele părți. Li rămăseseră deschise numai căile spre noi, unde în loc să se piardă ca o apă în nisipuri străine, întărea și dădea un nou avânt oamenilor de țară printre care trecea. Când ne-am strâns la noi acasă, de pe aria mult mai largă de închegare a neamului românesc, ne-am întâlnit cu toții în această căldare de munți și de plaiuri, în care plimbările de anotimp ale ciobanilor fuseseră ca o lopățică de amestecat fiertura, ca să nu iasă cu grunji sau să se lipească de fund. „Miorița” a călcat și ea un asemenea drum al sării sau al untului și drumul ei ar putea fi urmărit pe hartă. Sunt oameni de știință care l-au tras cu grijă, pentru că rămăsese același, ca al pasărilor călătoare în văzduh, de atunci și până în zilele noastre, când li s'a închis oilor și acest zăvor spre Răsărit. Transhumanța a încetat sub

ochii noștri. „Miorița” a fost un dar al ei. Fluerul pus la cheatoarea stânei, așa cum a dorit ciobanul acestei transhumanțe, înainte să moară, ca să sulte în el vântul și să-l audă turma, îl auzim și noi din afund de veacuri:

Flueraș de os
Mult zice duios.

Cineva, mi se pare d-l Caracostea, care a supus „Miorița” unor cercetări de-o vieață și nici astăzi duse la capăt, de mare migală în amănunt și de cutezătoare presupuneri ca orizont, crede a fi descoperit o nepotrivire între începutul cântecului, plin de pasul oilor pornite la vale și între dorința ciobanului să fie îngropat în dosul stâniei. Ar fi de o parte stâna călătoare a transhumanței și de cealaltă, stâna așezată, a bacilor nemișcători. S'ar putea ca Alecsandri, care punea uneori dela el și era un restaurator, întregind unde dădea de lipsuri sau de nefrumuseți și nu un păstrător, însemnând, ca folkloriștii de acum, neschimbat, să fi dus el la această prielnică tulburare. Pentru că altminteri, tot înțelesul este limpede. Ciobanii, adunați din trei unghiuri de pământ și care se pregătesc de plecare, sunt ciobani ai transhumanței. Toate oile dinăuntru, împreună cu Miorița, sunt oi de drum lung.

La fel a privit și Lucian Blaga, atunci când a găsit, mult mai încoace, pentru tiparul românesc de înțelegere a lumii, formula lui cheie, Spațiul mioritic. Era un suflet făcut pe înălțimi, dar care s'a mișcat în voie până departe, ca să se întindă și să se așeze pretutindeni. „Miorița” s'a făcut în scrisul lui, care caută să deschidă ori unde se îndreaptă, zări noi, o mielușea mistică, dătătoare de lozinci de simțire. Un snop de lumină îi cade pe creștet. Sub pasul ei cu copite de aur totul se face deal și vale, cum se face și sub pasul și sub gândul nostru. Lucian Blaga trebuie să fi cetit pe Ovid Densusianu. Nimeni n'a cântat între noi mai înalt lauda vieții păstorești. Același om, doctor în filologie dela Paris și credincios al celei mai noi poezii dela toate popoarele, putea să se facă totodată, trecând numai dintr'o sală de curs într'alta, propovăduitorul celui mai adânc țărănism. N'a dat numele muntelui Vârful cu Dor țăranul ardelean care a cântat această minunată doină, amintită de marele profesor?

Măi bădiță pană verde,
Rău mă tem că eu te-oi pierde,
Că te-am mai pierdut odată
Și te-am cătat lumea toată,
Sus la vârful muntelui.
La Curțile Dorului.

Au fost însă între noi și oameni care au crezut că „Miorița” a venit în literatura noastră dintr'alt timp și dintr'alte locuri. Urmând păreri științifice ale vremii, tânărul Alexandru Odobescu, într'un studiu tipărit în *Revista Română*, din 1861, „Răsunete ale Pindului în Carpați”, nu s'a sfiit să vadă în mândra crăiasă, a lumii mireasă, pe Zeița Iadului, Perselona, iar în ciobanul care s'a însurat cu ea, pe Adonis. Cântecul nostru bătrânesc ar fi fost un cântec popular elen, călătorit dela poalele Olimpului până în munții Vrancei. Noroc numai de o „viclenie neașteptată și cursă a soartei”, cum îi zice Odobescu însuși, care a răsturnat toată această ipoteză iscusită. Autorul își rezemase spusele și pe aflarea în versurile „Mioriței” a unor cuvinte dela Miazăzi de Dunăre, *ortoman, lae, bucălae*. Ele însemnau pentru el ca o pecete, care nu se putuse șterge, a locului de obârșie. S'a întâmplat însă ca tipograful dela 1850 să culeagă în loc de „bucălae”, cum este versul în adevăr, „bulucae”, prin trecerea celor două litere una în locul alteia. Luând acest cuvânt drept bun, focosul om de știință a răscolit prin cronicari, mai ales prin cei moldoveni, unde a dat de zicerile: „buluc” și „a se buluci” și „știm, desvolta el încântat mai departe, că aceste ziceri luate din imba turcească, însemnează: grămadă, a grămădi. Miorița lae poate dar fi, pentru cei ce făcură mai întinse împrumuturi dela Turci, o mioriță înfățișând „o mare grămadă”, adică „o mioriță lănoasă” sau „grăsulie”. Cu această „mioriță grăsulie” nu se putea să nu cadă și întreaga poteză. Odobescu a fost cel dintâi care s'o vadă și s'o recunoască, printr'o notă pusă la același studiu, tipărit întocmai, în Albumul Macedo-Român, din anul 1887, adică după 26 de ani dela întâia tipărire: „Intr'o comică rătăcire ne-a încurcat pe noi tipograful ieșean, care a publicat mai întâi cântecele poporane adunate de d-l Vasile Alecsandri. Am râs împreună cu hohote, când măestrul culegător al baladelor naționale ne-a spus că cuvântul bulucae, pe care noi ne-am muncit a-l explica prin vorba turcească buluc, era o simplă greșală de tipar. În manuscrisul d-lui Alecsandri fusese scris bucălae, iar zețarul a intervertit literile c și l. Deci toată a noastră clădire etimologică se surpă din temelii și, cât despre noi, venim acum cu umiliță a ne recunoaște vinovat, în cazul de față, de a fi cercat să facem un zadarnic buluc de erudiție deșartă. Ierte-ni-se însă păcatul, deoarece îl mărturisim”. „Miorița” a putut să facă și asemenea necazuri unor oameni care erau atât de detreabă, cum era Odobescu. Ea a rămas o făptură dela noi și nimeni n'a mai crezut într'o călătorie a ei din Grecia. Cu atât mai puțin când Teodor Speranția a vrut ceva mai de curând s'o aducă din Egipt și dintre Zeii cu cap de animale ai vechilor dinastii. Pățania lui Odobescu ne învățase minte. Ne-a fost frică să-i mai dăm crezământ.

„Miorița” are un început liniștit, care înșeală. Par’că ar fi vorba de o poveste bogată în întâmplări, care-și zugrăvește întâi cadrul și eroii, munții în fund, pentru că turmele au și ajuns pe un picior de plaiu, cu oița bârsană pe margini, fără astâmpăr și behăitoare, și cei trei ciobani. Faptul stă ca o amenințare deasupra capetelor încă dela întâile versuri. Baciul Ungurean și cu cel Vrâncean au să-l omoare pe cel Moldovean la apus de soare. Este după Sfânta Maria mare și zilele sunt scurte. Ziua de astăzi se face tot mai scurtă, cu cât toată această lume coboară, pentrucă umbra vine mai repede în vale: Toate aleargă spre moarte. Întâmplările presimțite însă nu se petrec. Oița năzdrăvană se trage de o parte și dă de gol stăpânului ei toată urzeala. Este plină de hotărîre, îl îndeamnă să se apere, acum că știe. Să aducă lângă el câinele cel mai bărbat. Aici este culmea cântecului bătrânesc. Ciobanul ascultă și se supune sorții fără nicio împotrivire. Dacă Miorița a vorbit, înseamnă că lucrurile sunt dinainte hotărîte, acolo unde nimeni nu poate aduce vreo schimbare. El își pune la cale, fără să se sdrobească și să se plângă, îngropăciunea. Vrea să rămână aproape de oi și să-și audă câinii. Fluierul să-i mai cânte, în care să sufle vântul. Este marea lui dragoste, care-i umple vieața. După ce i-a purtat de grijă se gândește la mama cu brâul de lână, care l-a născut și s’ar putea prăpădi de durere, aflând. Ei să-i spue că s’a însurat cu o fată de Crai. Fata de Crai e Mireasa lumii, Moartea. Dar să nu-i dea niciun amănunt, din care bătrâna, ageră și bănuitoare, ar putea ghici. Miorița se uită în ochii lui și ascultă. Nu se mai răscoală. S’a pătruns și ea că așa trebuie să fie. Sunt față în față, două suflete împăcate cu soarta. Iar povestirea nu mai înaintează. De unde se petrecea înafară, s’a tras înlăuntru și se păstrează nemișcată. Timpul nu mai curge nici el, pentru că timpul dinlăuntru nu se mai măsoară cu mersul soarelui. Această oprire în loc a întregii ființe, pe muchia de trecere dintre două lumi, face marea frumusețe a „Mioriței” lui Alecsandri, și numai a lui. Cântecul bătrânesc s’a sfârșit înainte să se desvolte. Urmează doina, care poate fi mereu luată dela capăt. Ne cuprinde o măhnire lină, care ne lasă să gândim. N’avem de ce plânge, pentru că nimic nu s’a întâmplat și poate n’are să se întâmple niciodată.

Aceasta l-a făcut să creadă chiar pe Alecsandri că „Miorița”, așa cum o avea, nu era întregă. A căutat o urmare. Mănași de bănuiala lui sau simțind aceeași lipsă, alții, după el, s’au gândit la un ciclu mioritic. Poetul bucovinean Bumbac a încercat să facă el ceea ce nu făcuse sau nu trimisese până la noi poezia populară. Alte variante și-au luat singure această sarcină și au căzut numai sub ea. Cât de groasă este una din ele, în care omorul s’a săvârșit, mama blestemă

pe cei doi ucigași, iar aceștia nepăsători își bat joc de femeie! Ne întoarcem fața dela ea și intrăm din nou în „Miorița” noastră, ca în munte și în liniște. Poienele fumegă în jurul stânei, care a fost strânsă și luată. Nu se vede văpaia, de lumina soarelui. Numai iarba se încrețește, țiuie și se face cenușe. I-au dat foc la plecarea ciobanii, ca să îngrașe locul la anul. Se duc până la baltă, dar vin îndărăt la Sfântu Gheorghe. Dorința din urmă a ciobanului Moldovean, poate fi oricând împlinită. El are să rămână fără nimeni în singurătate, numai până la primăvară. După ce se va subția zăpada, oile vor sui din nou coasta și vor călca, așa cum și-a dorit, pe deasupra lui. Căinii vor lătra. Fluierul va fluiera. Toate vor fi așa cum și le a orânduit. Fumul se buibucă alb și se ridică din zece locuri, ca un fum de tămâie. Nu este nicio nepotrivire între vechii oieri ai transumanței și ciobanii „Mioriței”. Ovid Densusianu a avut dreptate. Profesorii știu mai mult decât ucenicii lor. De o a doua „Miorița” nu e nevoie. N'ar fi în stare niciuna să ajungă în frumusețe pe cea dintâi.

Cântărețul care a cântat-o întâia oară, trebuie să fi fost un Moldovean. Nimeni nu mai poate să întrevadă astăzi ceea ce a fost ea la izvor. Poezia populară se plimbă, ca pietrele într'un pârau, și ca pietrele se rotunjește și se schimbă, cu cât înaintează, până ajunge nisipul mărunț al culegerilor folklorice. Limba nu rămâne nici ea, cum s'ar întâmpla dacă poezia ar fi scrisă și învățată de fiecare rând de oameni pe dinafară, în alcătuirea ei cea dintâi. Atunci s'ar învechi și n'ar mai umbla. Intre cei cari o primesc sunt mijlocitorii, cari o păstrează cât mai aproape de ceea ce a fost, și sunt cântăreții, cari o fac de fiecare dată a doua oară. Limba este cea vorbită astăzi, în parte din vieța de toate zilele. Tocmai pentru că este spus și face parte din vieța de toate zilele, nu poate să se încarce de nimic arhaic. Vasile Alecsandri când a primit „Miorița” dela Alecu Russo și, prin el, dela răzeșii și oierii din Putna, s'a purtat cu ea la fel ca vechiul cântăreț popular: a pus-o în limbă așa cum o scria el atunci. „Miorița” n'are de ce să fie un cântec propriu, ca să arate la înfățișare întru totul asemenea cu poeziile lui. Cântecele popular este ca o tulpină care se păstrează mereu aceeași, deși se înnoiește în fiecare an cu alte frunze. „Miorița” o avem în limba lui Alecsandri dela 1850, cu această deosebire față de trecut că ea n'are să poată să se mai mlădieze după prefacerile vremii, odată ce s'a împietrit în scris. Cercetătorii n'au uitat să caute în cele 123 de versuri, câte are cântecele, ce era al poetului fără nume și ce era al celuilalt. Au crezut că l-au prins pe cel nou, dar mai mult cu bucăși întregi, cum este vestita prozopopee a nunții, folosită de el de două ori, când la început trebuie să fi fost folosită

numai odată. Cuvinte sau întorsături, care să nu stea alături unele de altele, n'au găsit. Cântărețul avusese grijă, înainte să dea îndărăt lumii acest frumos vers, să-i umple găurile și să-i aștearnă pe deasupra smalțul alecsandrin.

Nunta din „Miorița” nu este o nuntă creștină, cum nici nu este decât o nuntă închipuită. Ceilalți, fie turma, fie mama bătrână, nu trebuie să afile, ca să nu li se rupă inima, ce s'a întâmplat cu ciobanul, care a pierit într'o bună zi. Era un flăcău tânăr și frumos. Ce putea să i se întâmple mai firesc decât să se însoare ?

Iar tu de omor
Să nu le spui lor.
Să le spui curat
Că m'am însurat.

Nunta aceasta, nu s'a băgat de seamă, nu este creștină numai pentru că n'are nevoie nici de biserică, nici de preot, dar în schimb cunoaște toate rânduielile ortodoxe și le implinește întocmai. Numai că în țarcul mărginit al vieții omenești, aici a năvălit deodată, în loc de o fată pe potriva unui flăcău, din vreun sat din vale, Mireasa lumii, în loc de nuni, care să ție cununa, soarele și luna, în loc de nuntași, brazii și paltinii, de preoți, munții mari, de lăutari, miile de păsări, de lumânări, stelele. Este o revărsare a cerului pe pământ, în care bietul om se pierde. El nici nu se ascunde că moare, îndărătul unui asemenea basm cosmic, de care nimeni nu se putea lăsa amăgit. Poveștește pe din două, închipuire și adevăr, ca să facă descoperirea dela urmă, sau chiar din cursul vorbei, mai puțin dureroasă. Se zugrăvește singur, ca și cum ar face-o un străin, dar cu induișoare, înainte să se sfârșească :

Mândru ciobănel
Tras printr'un inel,
Fețișoara lui
Spuma laptelui,
Mustăcioara lui
Spicul grâului ;
Perișorul lui
Pana corbului ;
Ochișorii lui
Mura câmpului,

Toată firea ștă insuflețită împrejurul lui, nu ca să-l scape, ci ca să-l ajute să cruțe o mare durere celorlalți. Este o bunătate, o blândețe și o milă, care imbibă tot folklorul nostru și-l deosebesc numai decât de folklorul vecinilor, cu răzburările sălbatice și cu hazul de suferința altuia crâncen. Niciodată nu se vede mai limpede deosebirea

decât la motivele împrumutate, care trebuie să treacă întâi prin această prefacere, ca să fie însușite. Cred că este o dovadă, nu atât a unei bunătați și blândeți și mile înăscute la poporul român, cât a unei creștinizări înaintea celorlalți. În ei a trăit mai departe, câteva secole încă, bucuria de viață fără nicio îngrădire, în poște deslănțuite, pe când noi ne-am supus mult mai de vreme și ne-am făcut o a doua fire, îndemnuților de iubire a aproapelui și de înfrânare.

George Vâlsan se hotărîse în timpul din urmă să caute în basme urme ale unei geografii românești și dăduse de știri destul de neașteptate și care ne scăpaseră, sute de ani, nouă, nespecialiștilor. S'ar putea face același lucru, cu texte foarte vechi de folklor, ca să se afle întâile așezăminte ale vieții noastre sufletești și naționale, și între ele creștinismul ar trebui așezat la locul de frunte. Am privit totdeauna „Miorița“, înafară de frumusețile ei literare, ca o mare poemă creștină populară. Aceasta cu totul fără legătură cu vorba scăpată folkloristului bucovinean Marian, și care n'avea niciun reazăm, că ciobanul sortit să fie ucis ar putea fi Isus Cristos, și mama care-l caută și-l plânge, Maica Domnului. Creștină, pentru această împăcare dela urmă, față de toți, prieteni sau dușmani. Păgânismul ei, dacă are vreunul, este numai de ramă și de podoabă.

Dar să nu uităm că „Miorița“ este într'adevăr un cântec și că nu ne e îngăduit să zicem că o cunoaștem destul numai pentru că i-am ciocănit vers de vers și am făcut tot felul de aprecieri mai mult sau mai puțin istețe, între ea și lume. De aceea n'am citit-o numai, ci i-am ascultat, în mai multe locuri și aproape de fiecare dată altfel, viersul legănat și plângător, din diblă și cobză. Uneori câte o coardă era de sfoară și ședeam la un foc de stână. Cântecul venea de departe, ca o vorbă dintr'o gură știrbă. În fumul și scânteile care se amestecau cu stelele, „Miorița“, cu toate făpturile și întâmplările pe care le cuprinde, încerca să învie înaintea noastră. Era ca în pânza lui Grigorescu, care ar putea să aibă acest nume, cu ciobănelul tras printr'un inel, venind pe un drum de dealuri, între dulăi și mioare. Era ca la fântâna de piatră a Miliței Pătrașcu, din capul Șoselei Kiseleff din București, cu turmele începutului istoriei românești oprite să se adape și care în nopțile cu lună trebuie să pornească, sunând din tălângi, la munte. Poezie, știință, pictură, sculptură, muzică se inviorează la arătarea lor.

Tiberiu Brediceanu are armonizate cinci din aceste melodii. Una se cântă cu capul pe vioară, cu ochii închiși, ca să nu se vadă că au plâns. Este o mângâiere bemolizată și ieșită din desnădejde. Cea de a doua este subțire și mai lăuntrică. Dă de veste cu o notă înaltă venirea oilor, gata să se șteargă, atunci când se apropie, în pasul și

tălângile lor. A treia este un acord liniștit, de note grave, abia suspinător, ca o tovărășie pe cale, care nu ia parte, și cu atât mai dureros, pentru că alături de o suferință, calcă alături mereu două. A patra începe cu o mare încredere și se avântă într'o povestire, care însă nu vrea să vie. Cântecul cade curând ca o supunere în fața lucrurilor care nu se pot ocoli. Parcă l-ar zice Ciobanul Moldovean. Cea de-a cincia este o melodie lungă, plângătoare, care pornește și nu poate să meargă mai departe. O cântă sub streășina stânei, seara, Miorița însăși.

Să ne lăsăm furați de unul din aceste cântece, printre notele căruia ajung până la noi și cuvintele îmbrăcate ca în veșminte de argint, și să trăim câteva clipe în alte vremuri. Sunt plâsmuirile neamului nostru, cele mai adânci și mai dragi. Altele multe, care s'au risipit, stau îndărătul lor și freamătă odată cu ele.

EMANOIL BUCUȚA

LUPTELE NAȚIONALE DIN CELĂLALT VEAC: BUCOVINA CARE A FOST ȘI CARE VA SĂ FIE

Am publicat în *Transilvania* Nr. 5—6 din anul trecut un studiu despre Bucovina, analizându-i caracterul etnic și național în lumina faptelor istorice, în lumina datelor statistice și a aspectelor ei sociale și culturale. Bucovina a fost de-a-lungul veacurilor și a rămas o țară românească, prin tot trecutul ei, dar mai ales prin valoarea și superioritatea populațiunii ei băștinașe față de toate acele frânturi de neamuri care au fost așezate alături de ea în timpul stăpânirii austriace și mai dinadins în deceniile când rațiuni de stat habsburgic au făcut din Țara Fagilor, sub raport politic și administrativ, parte integrantă a Galiției Polonilor, în parte mare ucrainene și înșesate de Evrei.

O țară nu este numai o bucată din scoarța pământului, cuprinsă cu bogățiile ei naturale între anumite hotare geografice, ea este înainte de toate suflet omenesc. Sufletul acesta, creator de tradiție, creator de ordine socială și creator de opere de cultură și de civilizație, este cel mai ales și cel mai prețios dintre toate rodirile pământului. Subt acest raport Bucovina poartă în întregimea ei, în toată extensiunea ei cronologică și spațială pecetea duhului românesc. Nu desmint realitatea aceasta nici statisticile de tot felul, n'au putut-o desființa nici colonișările repetate de elemente eterogene, n'au putut-o ineca nici vacarmul, cu răsunet continental câteodată, al acaparatorilor gălăgioși, care își închipuiau că trebuie să fie numai pe cât se poate de îndrăzneți, pentru ca Bucovina să devie pământ din altă țară decât a României. Când însă zorile altor vremuri s'au ivit, autoritatea austriacă fiind încă dela hotarul Nistrului de miez-noapte până în spre hotarul Bârgaielor ardelenesti și al Păltinișului moldovenesc la miez-zi, fără însă ca să mai poată ținea în silnică ascultare un popor întreg, Bucovina toată s'a găsit dintr'odată și spontan, în Constituanta ei din 27 Octomvrie 1918,

înlauntru României întregite, iar crainicii ei duceau vestea mântuirii deopotrivă Regelui și guvernului la Iași, ca și consiliilor și comitetelor noastre naționale din Transilvania și fraților din Basarabia.

La 27 Octomvrie 1918 tratatele de pace n'au fost încheiate încă, nici una dintre marile puteri care le-au semnat apoi nu-și avea emisia în Bucovina păzită încă de împărătescul ei guvernator, contele Etdorf, și nici guvernul nostru din Iași și nici armata noastră nu avuseser încă prilejul să intervină în afacerile ei. Armata română, chemată de Consiliul Național ales de Constituanta, și-a făcut intrarea la Cernăuți numai în 11 Noemvrie 1918.¹⁾

Infățișată statistic, într'un mozaic de cifre în care se așează grupuri etnice mai mărunte și minuscule alături de altele mai mari, Bucovina apare mult mai împetrită decât dacă faci o călătorie prin ea, dintr'un capăt în celalalt. În perspectiva statisticilor, văzută numai în funcție de valoarea aritmetică a cifrelor — și numai într'o concepție arhimaterialistă viața socială poate fi doar o problemă de calcul matematic — Bucovina poate să pară alta decât în trăirile proprii ale omului umblat la fața locului.

Nu voiu înșira aici din nou lucruri pe care le-am mai spus în studiul meu din „Transilvania”. Alături de Români se găsește în Bucovina o numeroasă populațiune ucraineană și huțânească, până mai ieri Germanii repatriați acum trăiau într'un șir de sate și pe la orașe, pretutindeni hălăduia Evreul, așezări slovace sau de Poloni, Unguri, Lipoveni și Armeni și-au găsit loc acolo. Se părea că Bucovina se transformă într'un fel de bălcu al tuturor națiilor de sub coroana împărățiilor dela Viena. Austriacii o și numeau câteodată cu oarecare satisfacție și mândrie o „Austrie în miniatură”.

Austria în miniatură, a fost un vis urit al altor vremuri, menit să sfășie haina românească a Bucovinei, să arunce zăbranicul uitării peste tot ce-i amintea trecutul moldovenesc și să sfarme puterea lespezilor de pe mormintele voievodale dela Rădăuți, ale Bogdăneștilor maramureșeni întemeietori ai Moldovei, de pe mormintele dela Putna, Sucevița și cele ale altor întemeietori și adăugători de cultură moldovenească și de lăcașuri sfinte: Moldovița, Solca, Dragomirna, Arbore, Suceava... Acești ctitori mari au făcut doară din Bucovina cel mai bogat colț de țară în opere de veche creație românească, cu arhitectura și pictura lor de scilpitoare concepție artistică, cu belșugul lor de odoare prețioase în care stăruie evlavia unui neam în revărsări de subtilă poezie, cu cărțile lor de o neîntrecută tehnică miniaturistă și caligra-

¹⁾ V. broșura mea *Cincisprezece ani dela Unirea Bucovinei*, Cernăuți 1933.

fică, cu vechile biblioteci în care s'au așezat alături de tipărituri și manuscrise moldovenești altele din Ardeal și Țara-Românească, cu școlile de temeinică învățătură ca ceea a lui Vartolomei Măzăreanu, pe care Austria a găsit-o la Putna în plină activitate încă, cu toate acele mărturii de bucurie și de dor de viață, de avânt al gândului, de cumințenie, de hărnicie și de vitejie și de vreri de biruință. Bucovina aceasta cuprinde comori care au stârnit curiozitatea și admirațiune în toate țările civilizate ale lumii.

Înfăptuiri de altădată, pe când Bucovina și Bucovenii erau încă pe locurile de obârșie ale Moldovei temeinică așezare moldovenească la miază-noapte-răsărit, iar nu o anexă austriacă incolțită și hărțuită de toți pe câți i-a vânturat stăpânirea nouă prin melegurile ei! Dar Bucovina de după 1775? Un titlu de glorie al acestei Bucovine românești rămâne că în toate clipele hotăritoare pentru soarta neamului nostru ea a înțeles, ca în Octomvrie 1918, să fie nu o „Austrie”, ci o „România mare în miniatură”.

Când în toiul conflictelor dintre Ruși și Turci și a proiectelor de desmembrare a Poloniei se prevedea că multe dintre hotarele politice din răsăritul Europei se vor schimba, se pare că răpirea Bucovinei a fost o idee, pusă apoi în circulație la Viena, care a răsărit în 1761 mai întâi la Sibiu în mintea lui Adolf Buccow, faimosul general-comandant trimis în Transilvania să înăbușe răscoala ortodoxă a popii Sofronie din Cioara. Când răpirea aceasta a fost aproape dusă până la sfârșit, împărăteasa Maria Theresia însăși făcea mărturisirea următoare, într'o scrisoare din 4 Februarie 1775: „În afacerile care privesc Moldova, nu avem nici un pic de dreptate... Mărturisesc că nu știu cum vom ieși de aici; cu greu în mod onorabil, iar lucrul acesta îmi pricinuește dureri nespuse” („Die moldauischen Angelegenheiten... in denen wir vollständig in Unrecht sind... Ich gestehe, ich weiss nicht, wie wir uns noch herausziehen werden; schwerlich ehrenvoll und das schmerzt mich ganz unaussprechlich“).¹⁾

De unde ar fi putut să vină biruitoare resurecțiunea națională împotriva acestei împărătești imoralități și a sistemului oficial de înstrăinare care a urmat după ea? Societatea românească nu se reculesese încă de loviturile grele pe care le primise în cele 2—3 decenii din preajma lui 1700 și care ne-au prefăcut secolul XVIII în „veac de iluzii pierdute, de orgoliu jignit, de umiliri haine și de avânturi frânte”, cum

¹⁾ Citez după N. Iorga: *Histoire des Roumains de Bucovine à partir de l'annexion autrichienne (1775—1914)*, Iassy 1917, p. 38, lucrare de foarte bune informații cu privire la lucrurile de care ne ocupăm în expunerea noastră.

spuneam în altă parte.¹⁾ Principatele noastre se găseau încă în învălmășeală fanariotă, și Transilvania însăși, care nu ajunsese încă nici până la acel *Supplex libellus Valachorum* din 1791, nu era mai puțin învălmășită. Noi n'am avut nici o biruință națională mare, fără de coordonarea eforturilor neamului întreg, de pretutindeni. Nici nu pot să-mi închipuie o înălțare sau prăbușire, fără ca să ne avem cu toții partea de merit sau de vină. Vremurile mai bune erau în pregătire de abia. În Bucovina îndreptarea în spre ele se putea aștepta deocamdată doar dela boieri și dela biserică.

Cei mai mulți dintre boieri au părăsit Bucovina, unii păstrându-și totuși moșiile bucovinene și lăsându-le în seama unor arândași. Alții au rămas pe loc sau au revenit din Moldova la proprietățile lor. Între aceștia se distinge mai ales ramura bucovineană a Hurmuzăcheștilor. Cernauca lor a fost încă în 1821 un centru de întâlnire a refugiaților moldoveni, în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache, care nu înțelegeau să ia parte la revoluția lui Ipsilanti pentru izbânda cauzei grecești, ci voiau să-și servească neamul lor. Mulți alții s'au răsfirat prin Bucovina întreagă, mai ales la Suceava și Cernăuți. Românul bucovinean este foarte primitor. Îl găsești întotdeauna cu brațele deschise, gata să îmbrățișeze și să primească la el un frate venit din altă parte.

Refugiații moldoveni s'au intrunit la începutul lui Octomvrie 1821 în mare sfat la Cernăuți, în frunte cu Dumitrache și Sandu Sturdza, Alecu Balș, Dumitrache Ghica, Petrachi Roset, Constantin Cantacuzino și alții.²⁾ De atunci Bucovina a fost înfrigurată de un dor de libertate, nu numai pentru ea, ci pentru neamul întreg. Deși înfrigurarea aceasta nu s'a putut traduce încă într'o acțiune hotărîtă și de obștească conștiință, 1821 este anul de naștere a Bucovinei luptătoare pe planul intereselor generale și mari ale neamului.

Și biserica bucovineană se găsea atunci, precum vom vedea îndată, în preajma emancipării de sub o tutelă sfidătoare prin aroganța și imoralitatea ei.

Bucovina se împărțea din punct de vedere bisericesc în 1775 între două eparhii moldovenești. Partea de miazăzi era în grija unui delegat al Mitropolitului dela Iași, acest dichiu — *δίκαιο* — avându-și reședința la Suceava. Partea de miazănoapte aparținea vechii episcopii dela Rădăuți, care avea însă sub păstoria sa și sate rămase în stăpânirea Moldovei. Situația aceasta n'a fost pe placul lui Enzenberg,

¹⁾ *Limpeziri*. Extras din vol. omagial I. Lupaș, Buc. 1941, p. 15.

²⁾ I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a Românilor din Bucovina*, An. Ac. Rom., București 1916, p. 40.

gubernatorul militar al Bucovinei, care ar fi dorit să facă tot binele provinciei sale, dar cu o singură condițiune: ca să se lepede de orice legătură cu Moldova. Episcopul Rădăuților Dosoftei Herescu a fost convins de Austriaci că mitropolitul Moldovei Gavril Callimachi a renunțat la toate drepturile sale ierarhice asupra Bucovinei și a fost numit episcop „exempt” al Bucovinei întregi, adică episcop cu desăvârșire neatârnat, ceea ce firește că era în afară de buna ordine canonică. Actul de renunțare a lui Gavril Callimachi n'a putut fi descoperit până acuma,¹⁾ dar în Decembrie 1781 Dosoftei Herescu a fost silit să se mute în noua lui calitate dela Rădăuți la Cernăuți, primind ca organ de colaborare și consultare un consistoriu alături de el.

Sârbiu supuși Casei de Habsburg aveau pe atunci o situație destul de puternică în monarhie, înțelegând să-și sporească influența lor ori de câte ori li se oferea vreun prilej prielnic. Ei nu puteau îngădui un episcop ortodox exempt, deci anticanonic, alături de mitropolitul lor. Episcopia bucovineană a fost supusă astfel, în cele dogmatice și spirituale, în anul 1783, mitropoliei de Carloviț. Sârbiu au început în felul acesta să se amestece în treburile noastre bisericesti și în Bucovina, ca și în Transilvania. Bătrânului Dosoftei i s'a trimis chiar un „coadiutor”, un fel de ajutor și îndrumător, în persoana arhimandritului sârb Ghe-deon Nichitici, care mai apoi a ajuns episcop la Sibiu.

În același timp adiau în spre Bucovina și alte vânturi. Nunțul papal din Viena, Iosif Garampi, era nerăbdător să ne readucă și acolo la dreapta lui credință, mai ales că Ucrainenii uniți din Galiția colonizați în Bucovina se întorceau la început aproape toți la ortodoxie. Biconfesionalismul, care în zilele noastre a rupt în două și a sfărâmat Iugoslavia, trebuia introdus și în Bucovina. În graba lor de a mântui sufletele Bucovinenilor, unii de abia mai puteau aștepta moartea lui Dosoftei, spre a-și înfăptui planurile. Abatele Iosafat Bastassich a și răspândit odată la Viena zvonul că Dosoftei și-a dat obștescul sfârșit, stăruind ca în locul episcopului „schismatic” să fie numit un episcop unit. Dosoftei Herescu, împovărat de ani, se mai nătângea însă să-și chivernisească vieța în scaunul lui episcopal.

Enzenberg își continua reformele sale în mai îngăduitorul spirit iosefinist. Administrația averilor episcopale și mănăstirești — bunurile bisericesti cuprind cam $\frac{2}{3}$ din suprafața Bucovinei — a fost secularizată, formându-se din ele un „fond bisericesc”, încredințat protecțiunii împăratului, care la rândul lui l-a lăsat în grija organelor instituite de guvernul său. Regulamentul duhovnicesc („Geistlicher Regulierungs-

¹⁾ Cf. I. Nistor, *Istoria Bisericii din România*, 1916, p. 4.

plan“) din 1786 îi dă Fondului bisericesc destinația aceasta: „Toate veniturile incurg în vesteria fondului, din care se vor acoperi toate cheltuelile pentru fețele bisericești și pentru școale, iar ceea ce va întrece [= prisosi] se va întrebuița numai pentru binele obștesc al clerului, al religiunii și al omenirii.“¹⁾ Pentru ce s'a întâmplat cu averea acestui Fond, nu mai este nevoie să arăt ce a putut să însemne, după vremuri și chiar până în zilele noastre, acest „bine al omenirii“.

Dosoftei Herescu, din care unii au vrut să facă un arhiereu de deosebite calități episcopoești, nu ni se înfățișează de loc ca un mare luptător pentru drepturile bisericii sale și ale neamului său, oricât înțelegerea pentru constrângerile împrejurărilor în care a păstorit ne-ar ușura judecata asupra lui. A devenit un simplu slujbaş eclesastic care trebuia să se supună ordinelor stăpânilor săi.²⁾

S'au împuținat mănăstirile și parohiile, dar faptul că mulți călugări și alți clerici au trebuit să părăsească Bucovina, a avut și partea sa bună, pentru că printre aceștia se găseau și cei străini de neamul nostru, pe care regimul fanariot și ocupația rusească i-au adus în țară.

Nici școala lui Vartolomei Măzăreanu n'a putut fi pe placul lui Enzenburg. Și ea a trebuit să-și oprească activitatea. Pentru pregătirea preoților a funcționat deci o școală cu o singură clasă pe lângă episcopia din Rădăuți, mutată și ea după scurtă vreme la St.-Ilie, unde a fost sub conducerea arhidiaconului sârb Daniil Vlahovici și i s'au mai adăugat două clase. Când în 1789 Dosoftei Herescu a închis ochii de veci, Daniil Vlahovici, a fost numit episcop în locul lui. Acesta și-a mutat și școala dela St.-Ilie la Cernăuți. Dar școala aceasta n'a fost deocamdată decât un institut de destrăbălare și imbuibare a profesorilor ei sârbi. Așa ne-o descrie I. Budai-Deleanu în extrem de interesantul său raport asupra Bucovinei din acele zile.³⁾ Nu se învăța nimic în școala aceasta, iar bursele și certificatele se vindeau pe bani sau în schimbul altor daruri și servicii de tot felul. Când după Daniil Vlahovici a ajuns episcop în 1823 Isaia Baloșescul, fost elev al lui Vartolomei Măzăreanu, școala a fost reorganizată și transformată în Institut teologic, iar acesta a devenit în 1875 Facultate a Universității cernăuțene. Și la Sibiu, sistemul sârbesc de educația preoților a fost înfrânt numai subț Andrei Șaguna, care a făcut din cursul teologic de șase luni un institut de 2 și apoi de 3 ani de studii.

Între timp fiii bătrânului Aga Doxachi Hurmuzachi își făcuseră studiile la liceul german din Cernăuți, înființat în 1808 în deosebi pentru

1) I. Nistor, *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți.

2) Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 46.

3) I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, Buc. 1915, p. 168—200.

copiii funcționarilor austriaci, și la Universitatea din Viena. Constantin, Eudoxiu, Gheorghe, Alexandru și Nicolae Hurmuzachi, oricât de trecuți prin școli străine, au păstrat duhul moldovenesc moștenit dela părinții lor. Când în 1848 Europa a ajuns în plină fierbere, și revoluțiile noastre și-au avut exilații și pribegii. Bucovina a ajuns a doua oară, prin Cernaucă Hurmuzăcheștilor mai ales, o „Românie mare în miniatură”. Au venit acolo poetul Vasile Alecsandri cu fratele său Iancu, Alexandru Cuza, viitorul Domn al Principatelor unite, Mihail Kogălniceanu al Daciei Literare, Costachi Negri, Gheorghe Sion, A. Russo, frații Golești, Anastasie Panu și alții, iar din Transilvania neîntrecutul dascăl Arune Pumnul și Gheorghe Bariț, fruntaș luptător al vieții din Ardeal, dar și al solidarității Românilor de pretutindeni. Pe la Cernăuți au poposit și Timotei Cipariu, Iacob Bologa ș. a.

Bătrânul Hurmuzachi, în anterior și giubea, își aduna oaspeții de pe la conacele lor, iar în întrunirile lor lumina visul Unirii tuturor Românilor într'un singur stat. În același timp se puneau la cale problemele zilei.

Cei dintâi pași în spre idealul mai îndepărtat trebuiau făcuți. În Bucovina Hurmuzachi s'a și pus pe lucru. Preoții români au fost convocați la Cernăuți, iar episcopul Eughenie Hacman, în conflict cu ei, a trebuit să se plece voinței lor. Chiar el însuși a condus apoi în 1848 deputațiunea trimisă la Viena, și altă deputațiune în 1849, care s'a prezentat împăratului Franz Iosef, susținând cererile Românilor, și anume: restabilirea drepturilor garantate Bucovinei, după anexiune prin patentă din 1790, redându-se provinciei autonomia ei și dându-i-se un corp reprezentativ (dieta țării); reintroducerea limbii românești în învățământ; autonomie desăvârșită bisericească, în cele spirituale și în administrațiunea Fondului bisericesc, și crearea unei mitropolii comune pentru cele trei milioane de Români din monarhia Habsburgilor, deci din Ardeal și Bucovina.

S'a admis introducerea limbii române în Institutul teologic dela Cernăuți, școlile au fost trecute de sub autoritatea consistoriului catolic și polon din Lemberg sub conducerea consistoriului bucovinean, încă în Decembrie 1848 s'a creat la liceul din Cernăuți o catedră de limbă română, incredințată apoi lui Aron Pumnul. În 1849 Bucovina a fost desființată de Galiția, formând de atunci înainte un „ducat” autonom. Numai revendicările în cele bisericești n'au putut fi realizate.

Eughenie Hacman a fost un episcop energic, cu destulă învățatură ca să poată face față chemării sale. Și-a adunat cunoștințele în școlile dela Cernăuți și la Viena, cu mai puțin talent, dar cu neînfrânt și mereu întezit dor de parvenire. Temperament vioiu și capricios, era

de o ambițiune bolnăvicioasă, autoritar și despot. Ca fiu de țărani din Văslăuți își avea obârșia într'un mediu ucrainean și a rămas toată viața lui o fire refractară, potrivnică năzuințelor naționale ale Românilor păstoriți de el. Cerând supunere oarbă, ceda doar amenințărilor, când își credea periclitată situația și interesele, pândea însă prilejul prielnic lui, ca să revină la apucăturile sale. Se și înconjura de oameni străini nu numai de neamul nostru, dar și de legea noastră.¹⁾

Hacman a luat deci toate măsurile ca să-și atingă scopul și să-și satisfacă ambițiunile. Grija lui cea dintâi a fost ca să elimine cu desăvârșire orice amestec al mirenilor din treburile bisericești, dar n'a procedat la fel și față de mirenii străini pe care i-a avut slătuitori de taină. Dacă conducătorii Românilor bucovineni ar fi vrut și ar fi putut să-i aducă plocon întreg Ardealul ortodox, să-i schimbe toiagul de episcop în cârjă mitropolitană și să-l mai facă și baron, atunci negreșit că s'ar fi înțeles de minune cu ei. Recrudescența absolutistă în monarhia austro-ungară dintre anii 1851—1860 l-a ajutat mult ca să poată transforma eparhia sa într'un pašalâc duhovnicesc.

În Transilvania, însuși Andrei Șaguna a condus războiul sfânt pentru neam și lege. În Bucovina, unde Eughenie Hacman se bucura de sporul Ucrainenilor veniți din Galiția, a trebuit ca Românii să ducă luptă crâncenă până și împotriva arhipăstorului lor. Printre preoți se distingea tot mai mult în acțiunea aceasta Silvestru Morariu-Andrie-vici, care avea să fie în anii 1880—1895 cel mai luminat, cel mai hotărît și cel mai vrednic dintre mitropoliții Bucovinei.

Când în 1860 absolutismul austriac se prăbușea din nou în neputințele și destrăbălările sale, reprezentanții Românilor din Banat, Transilvania și Bucovina și-au reînnoit la Viena stăruințele pentru înființarea unei mitropolii a tuturor Românilor. Împăratul a dispus ca toți chiriarii ortodocși să se adune la Carloviț, după ce vor fi consultat credincioșii din eparhiile lor, și să-i facă, în baza încheierilor din sinodul lor, propunerile pe care le vor crede mai nimerite pentru organizarea bisericii lor.

Eughenie Hacman și-a convocat consistorul împreună cu alți 44 preoți și a constatat în adunarea aceasta, care n'a avut alt rol decât ca să-i aprobe vederile și dorințele, că eparhia bucovineană cuprinde Români și Ucraineni, că Românii nu vor să rămână supuși mitropoliei din Carloviț, iar Ucrainenii nu vor să devină sufragani ai unei mitropolii ardelenene, că astfel singura soluție care i-ar împăca și pe unii și pe alții ar fi crearea unei mitropolii bucovinene.²⁾ Hotărârile luate

¹⁾ Cf. și broșura mea *I. G. Sbiera*, Cernăuți 1936, p. 12—14.

²⁾ cf. I. G. Sbiera, *Familia Sbiera*, Cernăuți, 1889, p. 164; I. Nistor *Istoria bisericii din România*, p. 81.

în scopul acesta le-a dat numirea ipocrită de „Dorințe ale dreptcredinciosului cler din Bucovina” și înarmat cu ele a susținut la Carloviț înființarea unei mitropolii a Ardealului, dar a cerut o mitropolie deosebită și neatârnată și pentru Bucovina.

Cunoaștem cuvintele de aspră dojană și pline de amărăciune pe care le-a avut Șaguna pentru acel „dreptcredincios cler al Bucovinei.” Românii bucovineni nu s’au lăsat intimidați de manoperile lui Hacman. Conduși de Eudoxiu Hurmuzache, Petrino, Vasilco, Bruchental și alți intelectuali au rămas solidari cu Șaguna. Când în 1864 episcopia sibiană a fost înălțată la rangul de mitropolie, Șaguna a primit dela Românii bucovineni o adresă omagială, trimisă din Cernăuți în Ianuarie 1865. Citim într’insa cuvinte ca acestea cu puternice accente de demnitate românească, de frățească solidaritate și de revoltă în fața nedreptății făcute Bucovinei deapănarea române :

„Altă veste mai îmbucurătoare și alt dar mai măreț nu ni poate sosi nouă dreptcredincioșilor în ziua Nașterii Mântuitorului lumii, decât fu vestea despre denumirea Prea Sfinției și Excelenței Tale de Arhiepiscop și Mitropolit al Românilor ortodocși din Ardeal și Ungaria... Mare este bucuria noastră, Preasfințite Părinte, pentrucă în demnitatea Prea Sfinției Tale de Mitropolit vedem începutul realizării dorințelor noastre, care nu tind la alta, decât ca să putem scăpa odată și biserica noastră din Bucovina dintr’o stare de tot anormală..., căci aici la noi nu domnesc învățăturile cele sfinte ale Mântuitorului, ci numai capriciul și interesele omenești. Bucuria noastră ar fi fost deplină, fără durere de inimă, dacă am fi văzut figurând în actul numirii Excelenței Tale de Mitropolit și biserica noastră din Bucovina!... Proistoșii bisericii noastre... nu prea vreau să bage în seamă dorințele respicate de repeșite ori ale dreptcredincioșilor din dieceza Bucovinei; și clerul se teme, nu cutează de a-și ridica glasul său în fața lumii, pentrucă este terorizat!... Se terorizează chiar mireni, și apoi ce să zicem noi de preoți? Aceștia sufăr și tac, sperând numai în providența dumnezeiască și așteptând pe un mântuitor! Acest mântuitor ești Prea Sfinția Ta, Părinte Mitropolit!...”¹⁾

Dar de-a-curmezișul acestui început de realizare a dorințelor românești din Bucovina și de pretutindeni s’a așezat în curând un nou obstacol de neînvinș. Austro-Ungaria a devenit în 1867 monarhie dualistă. Nici Viena, nici Pesta lui Andrásy, mai ales, nu mai puteau cuprinde în concepția lor gândul ca după divorțul lor să mai dăinuiască organizații care să unească cetățenii de dincoace și de dincolo de ho-

¹⁾ Nistor, *op. cit.* p. 214—218.

tarul tras de actul lor de despărțenie. Dualismul din 1867 nu trebuia să satisfacă numai orgoliul național al Ungurilor, ci să și sfășie celelalte unități naționale din lăuntru unei Austro-Ungarii unitare. Până și Sârbii din Dalmația devenită austriacă nu mai erau să asculte de mitropolitul lor din Carloviț. Gloria lui Șaguna, pe de altă parte, îi tulbura lui Eughenie Hacman veghea lui plină de venin și de invidie.

Era în Ianuarie 1873. Hacman se găsea la Viena în așteptarea biruinței sale și scuturat de frigurile răzbunării asupra mirenilor și clericilor din dieceza lui. Aceștia nu-l voiau mitropolit și au protestat împotriva unei asemenea numiri. Au protestat și patriarhatul sârb și mitropolitul Moldovei, s'a alarmat și patriarhul dela Constantinopole. Cu toate acestea Hacman a fost numit mitropolit, făcându-i-se sufragani episcopii sârbi de Zara și de Cattaro. Dar în vanitatea și ura sa, Hacman n'a fost împăcat cu sine însuși. Subt povara protestelor și muștrărilor unanime, s'a prăbușit și stins de veci în presara zilei în care avea să se reîntorcă la Cernăuți, spre a fi instalat în noua lui demnitate de Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei și al Dalmației. Autoritățile i-au trimis rămășițele pământești ca să fie astrucate în catedrala din Cernăuți, în pământul Bucovinei căreia i-a făcut atâta rău. Înalții demnitari ai bisericii din Bucovina și profesorii dela Institutul teologic din Cernăuți au refuzat să ia cuvântul la înmormântare.

Ne oprim aci în evocarea acelei „Românii mari în miniatură”, a Bucovinei care a fost și merita să reinvie. Bucata din scoarța pământului care îi poartă numele a fost recucerită și smulsă iadului bolșevic. Rodul ei omenesc se îndreaptă iar spre rosturile sale firești. Să fie tot mai vrednică de tot ce a fost podoaba aleasă a acelei încântătoare „dulce Bucovină” a lui Vasile Alecsandri, a Hurmuzăcheștilor și a lui Silvestru Morariu, luptătoare în rândurile cele dintâi, alături de frații de pretutindeni, ca în 1821, în 1848 și în 1918. Aceasta este Bucovina care va fi și trebuie să fie și pe care o dorim cu toții.

AL. PROCOPOVICI

ALEXANDRU ODOBESCU ȘI TRANSILVANIA

1. Pentru toate spiritele alese ale Vechiului Regat, cunoașterea Transilvaniei — această vatră străveche și eroică a românismului — a luat proporțiile unei adevărate revelații. E ca și cum ar fi descoperit izvoare de viață veșnică a neamului, de un farmec și de o putere nebănuită, ca și cum s'ar fi împărtășit cu însăși misiunea noastră istorică. Unii dintre aceștia, un Mihai Eminescu de pildă, a avut norocul să facă această descoperire în anii fragezi ai copilăriei; alții, un Nicolae Bălcescu, numai la maturitate; iar alții, un Caragiale, de abia la sfârșitul vieții. Oricând însă ar fi avut loc acest contact fizic cu pământul și oamenii Ardealului — el a însemnat o dată hotărâtoare în desăvârșirea personalității lor.

Un astfel de spirit de elită în toată puterea cuvântului, a fost și Alexandru Odobescu. Aristocrat prin naștere, el a rămas un aristocrat în toate înclinările și faptele vieții sale. Și vom adăuga numaidecât: mai presus de toate aristocrat *român*. După tată și după mamă, autorul „Falsului tratat de vânătoare” se trăgea din vestite familii boierești de baștină. Când întâlnim deci la el o sensibilitate atât de vie și de sigură pentru tot ceea ce este românesc, trebuie să ținem seama de aceste porunci ale sângelui, care vin de dincolo de leagăn și care arareori se întâmplă să greșească. Ceea ce mai trebuie remarcat apoi dela început, la acest boier de o rară distincțiune, nu numai în gusturile, ci și în întreaga făptura lui, este înțelegerea și dragostea deosebită pe care a avut-o pentru valorile etnice populare: pentru limba, poezia, portul, simțirea și toate actele de bărbăție ale celor de jos. Vieța lui a fost o neconținută goană după frumos; să-i recunoaștem meritul de a nu fi ocolit, în această goană, potecile care duc la sat, acolo unde se ascund atâtea comori de aleasă simțire și creație, pe nedreptul ignorate sau disprețuite. Valori românești de oriunde și de pretutindeni! El a avut sufletul deschis și privirea atentă asupra întregului pământ.

și neam românesc, a cărui eliberare și unire o considera numai o chestiune de timp.

2. Alexandru Odobescu s'a împărtășit cu ideea Unirii tuturor Românilor în tinerețe, din potirul pe care i-l întindea cel mai curat și mai departe văzător slujitor la altarul acestei idei *Nicolae Bălcescu*.

Era în anii de cumplită desnădejde și de amare reproșuri, de după revoluția din 1848 în Țările Române. Conducătorii acestei revoluții gemeau în închisori, mâncau pâinea amară a exilului, sau băteau drumul de atâtea ori blestemat al Vienei, pentru a stoarce măcar o fărâmă de dreptate, pentru poporul care a dovedit prin numeroase jertfe de sânge și prin o conștiință și înțelepciune atât de luminată, că merită o soartă mai omenească. I-a fost dat însă acestui neam ca, în mijlocul celor mai mari înfrângeri și desamăgiri, să ridice capul cu energie, să creadă, cu sacra putere pe care și-o dă suferința și revolta în fața nedreptății, în steaua lui biruitoare. Așa s'a întâmplat și după revoluția din 1848, care, cu toate că înfrântă, a devenit cel mai mare capital moral și politic al nației române, trezite la viață nouă. În focul ei s'au călit ideile de dreptate socială, de independență și de unire, stâlpii de temelie ai existenței noastre naționale.

Conducătorii munteni și moldoveni ai acestei revoluții s'au refugiat în mare parte la Paris, unde au inițiat energica și înflăcărată operă de propagandă care a dus la Unirea Principatelor. La 3/15 Mai 1851, ei au hotărât să comemoreze acolo adunarea de pe Câmpia Libertății dela Blaj. A fost cea dintâi comemorare a acestei zile memorabile, care a devenit apoi o sărbătoare națională, cinstită, împotriva tuturor opreliștilor care s'au ridicat din partea acelorora, care s'ar fi bucurat nespuse de mult să nu fi fost înscrisă cu roșu în calendarul românesc, iar dacă totul s'a înscris să o radă pentru totdeauna. Cel care a evocat în fața pribegilor dela Paris marea zi a fost însuși Nicolae Bălcescu. Cu toate că era atât de slăbit de boala, care avea să-l coboare peste câteva luni în mormânt, încât de abia se mai ținea pe picioare, a vorbit ca un arhanghel. Intreg Ardealul, cu nesfârșitele suferințe ale istoriei lui, cu voința lui neînfrântă de a trăi, cu sângheroasele și cumplitele lui răzbunări, cu visul Unirii ridicându-se triumfător la orizont, fremăta în această cuvântare profetică. Între tinerii care ascultau pe marele inspirat era și Alexandru Odobescu. El nu era acolo un pribeg. Se dusesse în capitala Franței pentru ca să-și desăvârșască studiile. Avea 17 ani. Era deci la vârsta deschisă tuturor marilor elanuri. Cuvântarea lui Bălcescu l-a copleșit prin sinceritatea și elocința ei. El nu va uita-o niciodată, cum nu va uita, de altfel, nimic din ceea ce a săvârșit Băl-

cescu, căruia, după cum vom vedea, îi va purta un adevărat cult, toată viața. Dela acest martir și profet al renașterii noastre naționale a luat Odobescu credința în ideea națională și în Unire. Cuvântarea lui Bălcescu a fost publicată, în același an, în *Junimea Română*, foaie pe care o scoteau la Paris câțiva tineri români, printre care se găsea și Odobescu. Autorul Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul trebuie să fi fost unul din spiritele protectoare și diriguitoare ale acestei foi. Căci iată ce citim în articolul ei program: „Acela care vine să vă răpească libertatea sau naționalitatea este un monstru: să-l goniți, să-l loviți! Cu cât îi veți face o rană mai adâncă, cu atât veți merita mai bine dela patrie, dela omenirea întreagă”. Iar în articolul „Muncitorul Român”, pe care Odobescu însuși îl publică aici, citim: Românilor, îndepărtați dela voi „moliciunea” și „melancolia” care s'a strecurat în cântecele, obiceiurile și în întreg spiritul vostru. Umpleți-vă de „virtute” nouă căci „a sosit timpul ca România să formeze toată o singură și puternică nație, care să se întindă pe amândouă poalele munților Carpați, din Dunăre până la Nistru, din Marea Neagră până la Tisa”!

3. Cu un deceniu mai târziu, în 1861, tinerii care au făcut actul de curaj dela *Junimea Română*, împreună cu alți scriitori și cercetători, scot — de astădată la București — *Revista Română pentru Litere, Științe și Arte*. Sufletul acestei publicații, de o eleganță și masivitate necunoscută până atunci la noi, este Alex. Odobescu. Mai ales datorită lui, ideea Unirii stăruie și aici ca axă centrală, ca o poruncă dela care nimeni nu se poate abate. Ea apare din cultul de care se bucură Bălcescu în paginile revistei — aici a publicat mai întâi Odobescu „Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul” și a reprodus din nou discursul comemorativ dela 1851; — din năzuința redactorului ei principal de a atrage între colaboratorii revistei scriitori de pretutindeni; din interesul crescând pe care îl poartă manifestărilor românești de dincolo de hotarele țării libere. Grijă lui Odobescu este ca revista să fie cât mai răspândită în Transilvania. El cere în acest scop, sprijinul lui Gheorghe Bariț: „Toată inteligența Principatelor și mai ales toată junimea — îi scrie el — n'are alt vis, nici altă dorință decât unirea în idei și lucrări cu frații de peste munți... Primiți dar înfrățirea cu *Junimea*, căci al ei este viitorul. Populația românească din Ardeal a păstrat virginitatea în idei și simțăminte; e firesc lucru ca ea să se asocieze cu ceea ce este neîntinat în populația dunăreană”. Pentru ca revista, care era cam costisitoare pentru pungile modeste ale popilor și dascălilor ardeleni, să poată fi citită de cât mai mulți, el scoate 50 de exemplare pe hârtie mai ieftină, destinate numai Transilvaniei.

Dar generosul tânăr nu se mulțumește cu atât. Când în 1862 se ține la Brașov a doua adunare generală a Astrei, participă și el, publicând în paginile revistei o amplă și caldă dare de seamă. Se strânseseră atunci, în acest oraș, tot ceea ce avea Ardealul mai ales, de la arhierii celor două biserici — un Șaguna, președintele Astrei, un Șuluț, mitropolitul Blajului — la conducătorii politici și intelectuali: Timotei Cipariu, Gheorghe Bariț, Andrei Mureșeanu, Axente Sever, Ilie Măcelar, Vicențiu Babeș, D-rul Rațiu, Pavel Vasici, Ion Popazu, Nicolae Popea, Ion Pușcariu, Visarion Roman — la țărănimea din sudul ardelean, sau de pe malurile, mai îndepărtate, ale Mureșului. Gheorghe Bariț, sufletul adunării, a organizat cu acest prilej o expoziție a produselor țărănești și industriale și chiar a artelor plastice din Transilvania. A fost cea dintâi expoziție de acest fel la Români. Nu se putea un prilej mai potrivit pentru a face o baie adevărată în apele tari ale sufletului ardelenesc. Nimic nu scapă inteligenții rafinate, ochiului viu, și inimii primitoare a lui Odobescu. El ne-a dat atunci cea mai frumoasă, mai înțelegătoare și mai caldă cronică ce s'a scris vreodată despre adunările Astrei. Ceea ce l-a impresionat mai adânc au fost accentele de românism luminat și inspirat din cuvântările lui Cipariu și Popazu, protopopul Brașovului, apoi apariția singulară a țărânimii și a preoțimii: „Era plăcut lucru — spune el — a vedea amestecându-se cu frăție albele sucmane ale Ardelenilor câmpeni și zăbunele de mătase ale frumoaselor Scheiene și Săcelence; apoi figurile venerabile ale protopopilor români, cu vestmintele lor negre, încinse cu brâu roșu și cu pălăriile largi; apoi acel aer sărbătoreț, care se răspândise peste tot locul, și care părea a zice tuturor: „Suntem aci toți Români! Suntem într'o țară română!...”

4. Cu un singur lucru nu s'a putut împăca Odobescu, nici la adunarea de la Brașov și nici mai târziu: cu drumul pe care a apucat limba cărturarilor români din Transilvania. De aceea el va lupta fără odihnă, cu toate puterile spiritului său sprinten și luminat, cu ironie și glumă uneori, cu înțelepciune totdeauna, pentru readucerea Ardelenilor pe calea cea sănătoasă a limbii istorice și populare, aceeași pretutindeni, „spornică, vârtoasă și limpede” cum o numește el. El se așează deci pe linia unui Alecu Russo, Vașile Alecsandri și Titu Maiorescu, păstrând, totuși, în această tovărășie, silueta lui particulară. Căci dacă a înfierat și el, asemenea celor amintiți, latinomania ardelenă, numind-o „trufie stearpă și fără temeii serioș”, declarând că niciodată „nu va lăuda găștele din băătătură, sub cuvânt că sunt urmașe ale găștelor din Capitol” și cerând „să fim mai presus de toate huni

Români și nu Romani spălăciți, să vorbim curat românește, iar nu pocit latinește" — nimeni n'a avut ca el atâta înțelegere pentru procesul sufletesc, de o desinvoltură aproape tragică, ce i-a dus pe ardeleni la această exagerare. A arătat-o aceasta în deosebi în magistralul portret, de umbră și lumină, ca 'n genialele tablouri de filosofi și evangheliști ale lui Rembrandt, pe care l-a făcut lui Timotei Cipariu, la moartea acestuia, în 1887. Meritele învățatului canonic dela Blaj, — spune Odobescu — de a fi „deștelenit și prășit țarina cea mai temeinică a naționalității noastre”, limba strămoșească, sunt nepieritoare. El a simțit că „ceea ce i-a scăpat pe Români mereu dela nimicire, ceea ce i-a făcut să trăiască vieață dăinuitoare, vieață necurmată, vieață dela olaltă, întinsă peste tot pământul românesc, aceea a fost numai și numai limba lor. Într'ânsa a răsuflet neconținut și pretutindenii plămâinii neamului românesc; cu dânsa au petrecut și au străbătut ei nevoile; cu dânsa vor învinge până la sfârșit. Ea este pentru dânsii steagul biruinții, precum a fost crucea pentru întâiul împărat creștin. Despre dânsa ni se poate spune nouă „In hoc signo vinces!...” De aceea, din cel mai curat patriotism, Cipariu a dorit această limbă cât mai curată de elementele străine, a „fugit” el, omul de știință, „de ispitele științei, ca un cuvios ce vrea să-și păstreze nepătată credința”. Așa au făcut și Bariț și Laurian pentru care de asemenea Odobescu mărturisește o adâncă venerațiune.

5. În fața patriotismului latinoman al cărturarilor, lui Odobescu îi plăcea să pună, ca și Alecu Russo, simțirea românească, simplă și dreaptă a țărănimii din Ardeal. Prilej pentru a evoca această simțire, ridicată pe culmile eroismului și al martiriului, a găsit tocmai în războiul din 1877, adică în momentul cel mai glorios al poporului român din țara liberă. Se știe cu câtă inteligență și hotărâre a militat atunci Odobescu pentru participarea la războiu, fiind sigur că numai printr'un act de mare bărbăție ne vom cuceri și ne vom merita neațărnarea. Gândul lui nu se îndrepta însă numai spre câmpiile de luptă din Bulgaria, ci și dincolo de Carpați, la „mândrul Ardeal... acea frumoasă bucată de moșie strămoșească” — cum numește el în acest timp Transilvania. În articolele pe care le-a publicat atunci în *Românul* el a infierat atitudinea stăpânilor de atunci ai acestei provincii, care interziceau doamnelor române să trimită ajutoare răniților din Războiul Independenței și a demascat, cu sarcasm și cu indignare, simpatia suspectă și nefirească a acestor stăpânitari pentru Turci. În primăvara anului 1878 el a rostit apoi la Ateneul Român două conferințe, una despre Moșii lui Horia, iar alta despre Curcanii lui Vodă Carol, „frații mai tineri dar nescăpătați ai Moșilor ardeleni”, cum îi numește el. Con-

ferințele au fost tipărite împreună și larg răspândite în Transilvania. Ardelenii au putut astfel să citească, la ei acasă, cea dintâi exaltare a legendarului lor erou, făcută de unul dintre cei mai respectați scriitori români. Tot atunci, Odobescu scoate pentru întâia oară în volum „Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul”, a zeului său adorat, Nicolae Bălcescu, pe care de asemenea o strecoară dincoace de Carpați. Din această carte a scos el superbul tablou al cetății de munți a Ardealului, cu care și-a început amintita conferință; tot de aici și din documentele și studiile prietenului său Papiu Ilarian datele despre cauzele și mersul sângeroasei răscoale. Dacă documentele i le-au dat alții, haina în care le-a îmbrăcat, adânca semnificație panromânească este a lui, și numai a lui.

6. Ultima mărturie a admirației și dragostei pentru Transilvania, ne-a dat-o Odobescu în 1894, cu un an înainte de tragicul lui sfârșit. Ca director al Școlii Normale Superioare, el a cunoscut și apreciat pe profesorul și pedagogul ardelean Vasile Gr. Borgovan, cu care s'a înțeles să scoată câteva manuale pentru școala primară. Odobescu mai colaborase înainte la o astfel de întreprindere, cu un alt ardelean, cu Ion Slavici. Manualele acestea sunt o dată însemnată în istoria școlii românești. La îndemnul lui Borgovan, el vizitează, în vara anului 1894, regiunea Năsăudului, unde petrece câteva săptămâni în localitatea balneară Sângeorzul Român. Eram în momentul când s'a terminat, faimosul proces al Memorandului, care a răscolit timp de doi ani toate conștiințele românești și întreagă opinia publică europeană. A fost o nouă baie de patriotism și energie românească, pe care i-a dat-o una din cele mai străvechi și mai autentice regiuni ale Transilvaniei. „Sunt într'o țară atât de românească — scrie Odobescu soției sale — atât de lipsită de străini, încât îmi pare că această țară nu poate să fie — în tot cazul nu trebuie să fie — decât țara noastră. Patriotismul meu crește în localitățile românești care nu ne aparțin încă”. Condițiile în care locuiește la Sângeorz sunt deosebit de rudimentare. Cu mare greutate își poate înlocui salteaua de paie, prea tare pentru oasele lui delicate, cu câteva perini moi; au trebuit apoi să treacă câteva zile până când prietenii i-au găsit un dulap, în care elegantul „boer din țară” să-și așeze hainele. Cu toate acestea, din convorbirile cu intelectualii, care nu mai prididesc să-i arate dragostea lor, din spectacolul frust și grandios al naturii, dar mai ales din priveliștea incomparabilă a acelei minunate țărăni, pe care o cântase cu câțiva ani înainte Coșbuc în Baladele și Idilele lui, din toate acestea el se simte adânc întinerit. Dela Bistrița își cumpără fotografiile Memorandiștilor.

Ar fi vrut să ducă însă cu el și o fotografie a țărănimii. Fotografu! comandat de el dela Bistrița nu vine însă, pentru a prinde în clișeu! lui sutele de țărani și țărance, în frumosul lor port, care joacă, în fața boierului din țară, Someșanca, Moldovineasca și Bătuta și închină cu el din băutura, pe care le-a cinstit-o. Odobescu nu poate deci duce cu el decât un costum pentru fiica lui și câteva strigături, pe care le notează la fața locului. Neștearsă rămâne însă în amintirea lui icoana acestui popor, despre care scrie soției, că „este străbătut de dorința puternică de a se elibera de jugul străin și de a forma un stat cu noi”. „Așa să fie! — încheie el. — Doresc să trăiesc pentru a vedea realizarea acestei frumoase aspirații generale, care aici nu mai are forma vagă a unui simplu vis...”

ION BREAZU

PORTUL ȘI INDUSTRIA CASNICĂ DIN PLĂȘILE BEIUȘ ȘI VAȘCĂU (JUDEȚUL BIHOR)

Bihorul din multe puncte de vedere a fost și trebuie să spunem că mai este și astăzi un colț uitat de țară. În deosebi în trecut, munții adăpostitori și ocrotitori de bieți opincari „vidicani”, n'aveau de ce să atragă, la umbra desişului lor pe străinii stăpânitori de ieri — dacă nu pentru plăcerea vreunei vânători sau excursii. Și poate așa a fost mai bine. La adăpost de priviri dușmane, Românul sărac și uitat își putea strânge mai în tihnă curelele opincilor, iar mândra Româncuță își încingea mai nestingherită mijlocul cu dragul nostru tricolor. Acestei neglijențe a trecutului îi datorăm în mare parte păstrarea neștirbită a celor mai de seamă comori naționale.

Astăzi însă, când munții ne vorbesc, când fiecare zumzet, fiecare freamăt de pe coastă răzbate la noi, ca o dulce chemare de frate, e dureros să observăm aceeași neglijență. Și totuși prea puțini sunt aceia, care cutreeră pitoreștile sate dela poalele munților Bihariei cu gând de adevărată apropiere sufletească. Prea multe alte preocupări avem, ca să ne mai rămână răgaz să ne cunoaștem pe noi înșine. Cu nepăsare lăsăm nedesgropate comori, care fac parte din inșiși ființa neamului.

Nici în ultimii 20 ani Bihorul n'a fost vizitat cu scopul de a scoate la iveală specificul românesc din această binecuvântată și prea frumoasă regiune a țării noastre.

Câțiva amatori ai artei populare și ai industriei casnice s'au îndestulit cu mici colecții și neînsemnate observații asupra acestor comori naționale.

N'au adâncit însă sufletul și gândul țăranului bihorean, în măsura să fie folositori la deslegarea importantelor probleme etnografice, care azi, mai mult doar ca 'n orice vreme, trebuie să ne preocupe.

Imi lipsesc izvoarele trebuincioase pentru a vă informa despre manifestările artistice țărănești din întregul județ, iar cunoștințele mele

în această materie se mărginesc la plășile Beiuș și Vașcău; voi vorbi deci numai despre arta populară din aceste două plăși.

Pe acestea, în 1926, cu ocaziunea înfiripării celei dintâi expoziții etnografice de către Reuniunea Femeilor Române din loc, la Oradea și Beiuș, le-am străbătut împreună cu cele mai multe membre din Comitetul aranșator, pentru a cunoaște mai bine produsele industriei casnice feminine și produsele industriale ale satelor cu specializări strâns legate de materia primă locală, ca să putem alege din ele tot ce e specific bihorenesc.

Din cercetările făcute am aflat că, portul național din aceste plăși se poate grupa în 3 categorii: 1. Portul din plasa Beiuș, 2. Portul din jurul Vașcăului, 3. Portul satelor dela poalele muntelui Bihorul și de pe lângă pârâul Galbena, un afluent al Crișului Negru.

I. Portul popular

1. *Portul în plasa Beiuș*. Înaintea primului războiu mondial, în plasa Beiuș femeile purtau poale și spătoiu (iie) din pânză, țesută de ele. Poalele din 5—6 lați sunt plisate și ale femeilor tinere mai au și câte un volan pe ele. Atât pe poale cât și pe volane sunt motive cusute sau țesute cu ghemuțul sau cu boți.

Spătoiul pe piept, pe spetează (deasupra umerilor), pe mâneci în jos, pe grumazi e împodobit și el de obicei în tehnica cusăturilor de pe poale.

Mai răspândite sunt cele brânălești, crucești, fufești, tăieturi combinate cu cusături crucești și fufești, pene scrise albe și tăieturi albe. Pe acestea din urmă mulți le confundă cu broderiile dela Călățele, numite „vagdalásos”. Tăieturile albe din Bihor se deosebesc de „vagdalásos” prin faptul că, țărancele noastre taie motivele la frumosul motiv „cârligul fără capăt”, iar la celălalt e tăiată baza.

În Delani, Nimăiești și Burda se găsesc multe cusături de acestea migăloase, care dovedesc nu numai o răbdare de admirat, dar și un simț artistic foarte pronunțat.

În lucrarea d-nei Dr. Secoșan, *Isvoade almăgene* se spune că, aceste tăieturi, asemănătoare dantelei de Veneția numită „reticelle”, le-am împrumutat dela maeștrii venețieni, veniți la curțile ungare după Renaștere.

Peste pumnata poalelor, femeile sunt strânse cu brâuri de lână, de obicei în tricolor, pe care și le fac singure sau le cumpără dela femeile din Lelești.

Spătoaiile și poalele de port, cusute cu bumbac negru, sunt de o rară frumusețe.

În comunele din apropierea Beiușului, mai nou se poartă și rochiile costisitoare.

Șorțul din pânză de cânepă e folosit numai în casă, la lucru; pentru sărbători au șorțuri din cretoane sau chiar din mătasă, iar bătrânele din clot negru, pe care aplică pantlici și șinoruri sclipitoare.

Mai demult pe piept purtau „barșon”, niște benzi de catifea neagră, pe care erau cusuți bani de metal, dar dela care nu lipsea nici mărgeaua de deochiu. Specialiștii în numismatică ar putea găsi multe lucruri interesante, scotocind prin lăzi după aceste podoabe uitate.

Fetele și nevestele au cărpe (năframe) roșii; femeile de vârstă mijlocie poartă cărpe cu fond negru și bordură de flori, iar bătrânele cărpe negre cu ciucuri. Fetele cu cosițele aduse pe frunte sau cu două plete prinse la capăt cu pantlici, de multe ori se lipsesc de năframa de cap.

De ziua nunții însă își așează pletele în formă de coc, capul și-l acopere cu năframă cu fond negru sau roșie mohorită. Dela acea dată ele socotesc drept mare rușine să fie văzute cu capul descoperit.

Bărbații se îmbracă vara cu cămăși și izmene scurte. Speteaza și pumnarii cămășii sunt împodobiți cu cusături, executate după tehnica locului, în culorile roșu, alb sau negru. Mai demult erau încinși cu chisig, șerpar lat de piele pe care îl poartă numai câțiva bătrâni. Tinerii au curele înguste.

Bărbații, ca și femeile, mai poartă cojoace cu ciupi în partea dinainte, iar în spate cu broderii în culori diferite. Ele sunt tivite cu lână neagră, de miel. Cojoacele femeilor sunt mai scurte, dar mai împodobite decât ale bărbaților. În comunele de pe valea Roșiei, ele sunt brodate cu multă lână verde, învrâstată cu violetă și galbenă. Fără această piesă de îmbrăcăminte nici vara, în căldura cea mai mare, nu se duc la biserică, la târguri sau la ospete.

Se mai poartă sumane care diferă dela sat la sat prin confecționarea buzunarelor și prin infloriturile de pe piept, făcute din postav roșu aprins, negru și verde.

Sumanele femeilor sunt mai împodobite decât ale bărbaților. În comunele din apropierea Beiușului sumanele sunt albe, iar în Roșia, Căbești, Meziad, Josani, Sohodol sunt cafenii și cenușii. Ele sunt lucrate de croitorii dela sate. În timpurile răcoroase, bărbații mai poartă cioareci din suman. Pentru iernile geroase au bitușe din piele de oi pe care o poartă și femeile. Această haină călduroasă îi apără de frig, în munți, când își păzesc oile și vitele și în drumurile lor de comerț ambulant cu fructe, măhuri, scări, vase, etc.

În comuna Delani se fac cele mai bune și mai multe bituși; se desfac de aici nu numai în plasă, ci și în județul Arad.

Iarna, bărbații au căciulă de miel, iar vara pălării de paie sau de păsleă cu margini înguste; cele bătrânești, cu obezi late, sunt foarte rare acum. Incălțăminte sunt opincile și cizmele.

2. *Portul în plasa Vașcău.* În comunele din apropierea Vașcăului ca: Petrieni, Stei, Lunca, Seghiște, Vărzari ș. a., multe femei își împodobesc poalele, confecționate din pânză în mai multe ițe, cu motive țesute în războiu; chiar și volanul aplicat pe ele are niște dungii coștise țesute în culorile roșu, negru și albastru. Poalele se termină în dantelă lată, croșetată din bumbac alb ori învârstat cu bumbac în culorile țesăturii.

Dantelele sunt croșetate cu multă iscusință de femeile din Vărzari, numite „Grecoițe”, după cum spune d-l Ic. Stavr. Moise Popoviciu, care le vând la târgurile din Beiuș, Vașcău și Băița.

Încă dinaintea primului războiu mondial, unele poartă bluze albe din pânză cumpărată, pe care aplică combinațiuni de linii curbe și flori brodate.

Spătoaiele au cusături felurite. Brăul lor de lână e îngust dar lung.

Sorturile din doi lați se termină tot în dantelă. Ele se pieptenă ca în plasa Beiuș, au concii pe cerc, pe îndrea din os sau din lemn.

Cârpele lor au fond alb sau galben. Zgarda e podoaba gâtului. Aceste benzi făcute din mărgelile, mărunte, reproducând motive geometrice sau floricele, sunt combinate uneori și cu o danteluță, cu colți, tot din mărgelile.

Cojoacele lor au înflorituri în variate și vii culori și sunt tivite cu o fâșie îngustă de piele roșie. Aceste cojoace le fac cojocarii din Vașcău-Bărăști, totuși influența străină e foarte pronunțată. Broderia de pe ele seamănă cu cea numită „matyo” dela poalele munților Matra.

Bărbații se îmbracă cu cămăși albe, unele tivite în partea din jos, altele terminate în dantelă; aceeași dantelă se aplică și la gulerul strâmt; pe piept au niște nasturi colorați. Izmenele bătrânilor sunt strâmte și lungi. Cojoacele bărbaților au puțină broderie, dar în părțile acestea sunt mult purtate pieptarele din postav negru și din blană de miel. Acestea din urmă sunt încheiate la subsuori; pielea lor e vopsită în culoarea tutunului.

Sumanele se poartă și aici, deopotrivă, de femei și de bărbați. Ale femeilor sunt firește, mai scurte și mai decorate. Culoarea postavurilor pe care le întrebuințează de decor e mai mult albastrul întunecat, roșu vișiniu, galben, negru și verdele șters.

Sumănarii din Sârbeți confecționează astfel de sumane pentru aproape întreaga regiune a Vașcăului.

Ei își desfac marfa la târgurile din Beiuș, Vașcău, Beliu, Ineu și Cermei. În timpul iernii, bărbații poartă cioareci, care dela genunchi în jos sunt strâmțați și intră în obiele.

Bitușa fără mâneci e mult întrebuintată și în regiunea aceasta.

Pălăriile lor au margini late. Incălțăminteă o formează opincile și cismele. Mai răspândite sunt cismele din Cărpinet și Vărzarii de Jos cu tureac moale și talpa cusută, pe care le fac cismarii țărani din aceste comune.

3. *Portul dela poalele muntelui Bihor și de pe lângă râul Galbena.* Cel mai original port Bihorean e al comunelor înșirate pe la poalele Bihorului și pe malurile râului Galbena. S'a păstrat până azi de către întreaga populație numai la Măgura. În Dumbrăvani și Chișcău numai câteva bătrâne și bătrâni îl mai poartă; în Brădet, Broaște, Gurani, Cociuba, Poieni și Pietroasa, o parte a țăranilor se îmbracă ca 'n bătrâni; iar ceilalți și-au schimbat portul, combinându-l cu cel din împrejurimea Beiușului și a Vașcăului.

Portul vechiu al femeilor e cămașa lungă cu puține crețe. Mâneca acesteia e foarte decorată. Ea are pe brânci în jos, adecă de-a-lungul ei, motive bogate.

Motivele se aplică și de-a-latul mânecii, pentru bătrâne într'un rând, pentru femeile de vârstă mijlocie în 3 rânduri, numite brațuri.

Mâneca cămășii, în partea de jos se încrețește, iar pe aceste crețe se fac cu ață tare în culoarea fităului de pe întreaga mânecă admirabile motive. Cusătura de pe crețe se numește: *scăfătură*.

Volănașul din capăt, format din încrețitură, e brodat de asemenea.

Cămașa pe piept nu se împodobește, dar părțile ei dela brâu în sus se încheie cu puncte variate, care formează o distinsă decorație.

Cusăturile din plasa Beiuș sunt cunoscute și aici, dar pe lângă acelea se mai obișnuiesc: motivele cusute cu „jumătate cruci” un fel de gobelin. În această tehnică se fac „puii împunși”, cu fitău negru sau răsucit cu roșu. Se lucrează mult motive cusute „trăsurărește”, întrebuintate des la pumnarii cămășilor bărbătești. Cele mai caracteristice cusături din această regiune sunt însă „penele scrise”, mai complicate decât cele din jurul Beiușului și lucrute în culorile negru și roșu, nășădit (violet). Unii o aseamănă cu cusătura secuiască „irăsos”. Penele se deosebesc însă foarte mult de cusătura aceasta prin tehnica lor, de aceea cred că nu este imitație, ci produsul fanteziei și al îndemnării femeilor din cel mai pitoresc colț al Bihorului.

Numirile acestor pene dovedesc și imaginația lor bogată. Le zice: roata înaintea acului, pene crude călcate, mesele cu flori, răsucitele, cocoșii, secerile, cârligatele, grăpile, lodâncu, cohăneștile, adică din Cou (Vașcău). Aceste combinații de linii curbe și drepte, cusute în lăntișoare, puncte dinaintea acului, apoi broderie plată, se pare a fi fost răspândite și în împrejurimile Vașcăului și în satele de pe pârâul Roșia.

Ele se desemnează fără compas ori fără linie, cu un bețișor înmuiat în anilină. Nu toate femeile au talentul de a desemna cu mâna liberă, dar se găsește în fiecare sat din această regiune câte o desenatoare pe care o numesc „scriitoare”. La aceasta aleargă, în postul Paștilor, cu pânza de abia scoasă din război femeile care preferă penele scrise cu o rară dibăcie, pentru puținii bani sau daruri în natură. Irina Pele, Armeianca Fereceanu din Broaște și Maria Marchiș din Brădet au fost cele mai căutate scriitoare.

Șorțurile numite zadii sunt din pânză de cânepă cu alesături frumoase, sau din lână. Culoarea dominantă a celor mai vechi zadii de lână e albastrul fumuriu, negru, roșu cald, galben, puțin verde șters, culori scoase din frunzele și coaja copacilor de către gospodine. Zadiile acestea, țesute în 3 ițe, au o bordură lată.

În creațiile mai noi (de acum 20—30 de ani), se punea beteală din mătăsuri, adică din berliner „haras”, cum li se zicea, cumpărate din Beiuș. Zadia aceasta e lucrată de-a-întregul cu motive în culori mai aprinse și uneori chiar țipătoare.

Sunt zadii de lână și cusute cu motive. Acestea se numesc zadii tocmite. Sunt cusute diferite combinațiuni de flori, de linii drepte și curbe, cu punctele înaintea acului, cu lăntișoare din lână cumpărate din prăvălii. Zadiile de lână se purtau și în satele risipite de pe malurile pârâului Roșia. Aceste erau însă din 2 lați.

Pe la mijloc se încing cu brăuri late și lungi, din lână, care se țes în deosebi la Pietroasa.

La gât poartă mărgelile mari în mai multe rânduri, sau niște salbe, șgarzi făcute de drotarii satelor (bărbați care legau vasele de lut cu sârmă, ca să le facă mai rezistente), din sârmă galbenă și mărgelile de diferite mărimi. Dintr'un simț de jenă — la cununie — acestea erau puse pe frunte, așa fel ca să le acopere ochii; se purtau apoi la gât.

Ouăle se încondeiază cu motivele de pe zadii.

Pieptenătura femeilor se compune din două conciuri numite cormi, așezate dela urechi în sus. Știu cazuri că bărbații le băteau pentru ca să se lapede de această coafură. Generația nouă însă, dornică de variație și de noutăți, a schimbat-o cu ușurință. Acum se piaptână ca în plasa Beiuș.

Mărămile mari cu flori și împăturate de-a-latul, vara le aruncă foarte grațios peste cormi așa că urechile cu cerceii frumoși rămân libere.

Bărbații au cămăși fără crețe în spate, „cămăși slobode“, cum le numesc. Acestea, la întâlnirea părților din care sunt compuse, se încheie cu broderii de fitău roșu ori negru. N'au gulere, ci sunt tivite la gât cu împletituri care se termină în ciucuri (cănaci). Mâneca increțită e prinsă într'un pumnar cusut trăsurește. În Pietroasa pumnarii sunt cusuți în dungii negre și roșii.

Izmenele lor trec peste genunchi, sunt lucrate și pe de lături și deasupra tiviturii au ciucuri (ajoururi) frumoase. Iarna poartă cioareci. Cojoacele bărbătești au ciupi și mult verde; le poartă acum și femeile pentru că sunt mai ieftine. Ale femeilor, lungi până la genunchiu, abia se mai găesc. Iscușiții cojocari din Poienii de Jos n'au mai lucrat poate niciunul dela primul războiu mondial încoace. În curând cojoacele femeiești din această regiune se vor găsi numai în muzee.

Sumanele sunt toate albe; la confecționarea lor se folosește mult postav roșu, verde și negru.

În ținutul acesta muntos bitușa este o haină mult prețuită.

Bătrânii au pălării negre cu margini late, cărora le zic „clop roată“. Tinerii poartă pălării mici verzi.

În zilele de sărbătoare, costumele femeiești se completează în ambele plăși cu frumoase „felegi“¹⁾ în care duc prescura la biserică.

Fondul motivelor acestor felegi de prescură, în plasa Beiuș e roșu, iar în plasa Vașcău, în părțile muntoase, e negru.

La târguri, sau la orice drum, se poartă străiți din pânză de cânepă, cu distinse alesături, sau străiți din lână. Se întâlnesc și desagi din lână.

Albumul Minervei Cosma cuprinde multe motive din plasa Beiuș și Vașcău.

Marele album al d-lui Dimitrie Comșa încă are câteva motive de cusături din comunele Drăgoteni și Cărbunari din plasa Beiuș.

Despre portul din împrejurimea Vașcăului a scris d-l Ic. Stavr. Moise Popoviciu în lucrarea sa *Monografia comunei Seghiște* publicată în *Transilvania* din 1911.

Vrednica fostă institutoare Maria Cosma descrie în conferința sa, ținută în 1924 la cercul cultural al Școlii de Stat din Beiuș, portul din plasa Vașcău.

Lucrările *Locuri și oameni* de Dr. C. Pavel și *Din podoabele Bihorului* de Angela Sălăgian-Butean cuprind și unele observații referitoare la industria casnică din aceste plăși.

¹⁾ Ștergare.

D-l G. T. Niculescu Varone, în volumul II al lucrării sale *Portul național românesc* are un capitol cu titlul „Noi cercetări etnografice în B.hor”, în care vorbește (însă foarte sumar) despre portul din întregul județ.

II. Industria casnică

Aproape toate lucrurile din casă și gospodărie sunt făcute, în ambele plăși, de către stăpânul și stăpâna casei, ajutați de membrii familiei.

Prin munca și priceperea femeii se îmbracă nu numai întreaga familie, ci și casa, cu pânzături și țesături de lână trebuincioase. Româncele noastre lucrează într'un războiu foarte primitiv, podoabele casei, ca: felegile dela icoane, cele de pe rudare, fățarele, ș. a.

Munca lor începe cu cultivarea și prelucrarea cânepii și a inului, se continuă la război și se termină cu cusutul. Așa dar feluritele produse ale industriei casnice feminine le ocupă întreg anul. Pânza țesută în câte 2 până la 7 ițe, alesăturile în degete, în vergi, cusăturile cu motivele scoase din sufletul lor, toate sunt o dovadă a simțului artistic și îndemânării femeii din aceste ținuturi.

Pe lângă industriile în strânsă legătură cu portul, vrednice de amintit sunt industriile satelor specializate, cum le numește d-l prof. I. Simionescu.

În mai multe sate se prelucrează lemnul. La Feneriș, marea parte a țăranilor sunt rotari. În târgurile din Beiuș ei vând osii, roate și cară. La Tărcăița se fac juguri de boi pirogravate, iar în Cresuia scări de toate mărimile. Buduresenii lucrează din lemn de fag: leagăne, hâmbare, lădoaie, lăzi de diferite mărimi, încrestate cu motive combinate în linii drepte și în zig-zaguri spirale, cercuri și semicercuri. Toate acestea le desfac fie de acasă, fie în târgurile din Beiuș. Cu cele rămase luau — și vor lua — drumul Orășii.

Meșteșugul clăditului îl știu în fiecare comună. Casele de lemn cu porțițele sculptate, bisericuțele de lemn cu turnuri svelte fac farmecul satelor.

Buduresenii sunt meșteri buni și la dubitul sumanelor. Pe Valea-*Rea*, cu apa ei aspră, se înșiră 11 steaze. Fabrica aceasta primitivă, în care totul e din lemn, prelucrează stofa de sumane cu ajutorul ciocănelor puse în mișcare cu ajutorul apei. În această parte a anului funcționează din greu steazăle. Carele proprietarilor de stează sosesc încărcate cu valuri de sumane. Din dubitul unui car de marfă își fac astăzi câte 5—6000 lei. Asemenea lucrătoare se mai găsesc pe valea

Roșiei, între Vașcău și Cărpinet, în sus de Criștior, la Leuca și la Fânațe.

Olăritul, acest meșteșug preistoric se practică în plasa Beiuș la Lelești. Din pământul aspru pe care îl au, Leleștenii pot face numai vase nesmălțuite. Cu vopsea scoasă din piatra-neagră, care se găsește în împrejurimea Vașcăului și piatra roșiatică din Meziad și Roșia, desemnează, cu ajutorul unui piaptăn linii paralele și alte ornamente primitive.

În plasa Vașcău, la Leheceni și Cărpinet sunt cei mai iscusiți olari. Tot satul se ocupă cu această meserie. Vasele sunt vopsite cu albeală adusă dela Hălmațiu. Ele se ard întâi în cuptoare apoi se smălțuiesc. În lutul moale scrijelesc linii paralele în zig-zaguri, spirale, stelute, semicercuri, picățele numite: trese, fufe, cârloambe, prescuri, colți, coada cocoșului, etc. Prin aspectul și calitatea lor aceste vase se clasează între cele mai durabile și mai frumoase din Bihor.

În Valea Neagră — unde se fac și spete pentru țesut — și la Săliștea de Vașcău se găsesc încă mulți olari.

La ornamentarea produselor industriilor din plasa Beiuș și Vașcău predomină motivele geometrice. Pătratul, triunghiul, rombul, sunt cele mai obișnuite; ele alternează cu cruci și cârlige.

În industriile satelor se aplică, din cele mai îndepărtate vremi, aceleași metode, se lucrează cu aceleași unelte și în felul și în forma celor mai vechi produse. Nu se recunoaște nicio evoluție, dar nu se observă nicio influință străină. Până acum numai ici-colo, la vase și la mobila din casă, am descoperit puține infiltrațiuni străine.

Cu portul însă stăm altfel. Portul din bătrâni în aceste două plăși s'a menținut timp mai îndelungat. Generația veche a păstrat această moștenire prețioasă neschimbată.

De câțiva ani încoace însă, moda a lansat și în satele noastre alte gusturi, alte vederi în felul de a se îmbrăca.

Influința străină și a regiunilor mai îndepărtate a crescut mereu.

Mașina de cusut a ajutat și ea mult la introducerea pieptarului cu mâneci, la moda sumănelor, care cu o iuțeală nemai pomenită s'au răspândit în toate comunele din plasa Beiuș.

Goana nebună după inovații va contribui, cât mai curând la părăsirea totală a portului atât de specific din umbra muntelui Bihor. Dispar penele scrise, dispar zadiile de lână pe măsură ce mor desemnatoarele măiestre; nu se mai fac nici cămeși femeiești nici bărbătești cu croiul și ornamentația bătrânească. Portul din plasa Beiuș cu influință străină recentă ia locul costumului vechiu, caracteristic și foarte original. Și e păcat să lăsăm să se uniformizeze portul. Variația

arată nu numai bogăția de imaginație a țaranului nostru, dar ridică și pitorescul satelor.

ASTRA prin conferințele de propagandă națională, prin școala țărănească, Reuniunea Femeilor Române prin expoziții, bazare, conducte etnografice, excursii în fiecare an la sate cu scopul de a întări dragostea pentru portul bătrânesc local, au contribuit, în largă măsură, la deșteptarea interesului în cercul celor chemați de a păzi una dintre cele mai însemnate comori ale neamului.

Ca un început amintesc formarea Comitetului de românizare a cojoacelor. Un membru priceput al acestuia, d-l Niculiță Pop, profesor de desen la Liceul de băieți, vede soluțiunea problemei portului bihorean, între altele în alcătuirea urgentă a unui album de costume, altul de motive și de reînființarea, cu orice jertfă, a atelierului de țesut al Reuniunii Femeilor Române.

Să nădăjduim că toate aceste se vor realiza îndată după alinarea lumii turburate de grozăviile războaielor. Până atunci toți cei cu tragere de inimă pentru manifestările artistice ale țaranului din B.hor să muncim în tăcere, dar cu stăruință, pentru tot ce din punct de vedere etnografic ar fi de folos neamului.

ANGELA SELAGIAN-BUTEAN

SEMNIIFICAȚIA JURIDICO-ISTORICĂ A ACTULUI DELA ALBA-IULIA¹⁾

Pentru conștiința națională a Românilor din Transilvania, dar și pentru a Românilor de pretutindeni, hotărîrea dela 1 Decembrie 1918, luată în Cetatea istorică a neamului, are mai presus de orice, semnificația unei sentințe drepte într'un îndelungat proces istoric. Dar însemnătatea acelu act apare sporită, când observăm că, în lumina dreptului popoarelor, el se situează pe linia unor mari principii, adânc împământenite în conștiința juridică obștească, — de astăzi, ca și de acum un sfert de veac în urmă, — ce-și găsesc concretizare în acest mare adevăr, că „națiunea prin aria ei de expansiune teritorială, urmează să fie privită, ca formula vie a frontierei.” Dincolo de însemnătatea sa națională covârșitoare, — căci ea a înlesnit și a definitivat integrarea Transilvaniei, acest „leagăn al românismului” în cadrele teritoriale și politice ale unui Stat român întregit, — hotărîrea dela Alba-Iulia dela 1 Decembrie 1918 apare astfel de o „valoare internațională”, ca unul dintre cele mai caracteristice acte ce se inspiră din acel „drept de revendicare”, cu străduință și lupte câștigate în decursul veacului trecut al „revendicărilor naționale”, următor căruia „Statul național este deplin îndreptățit de a atrage la sine părți din corpul național, aflătoare sub stăpâniri străine, după cum acestea la rândul lor, au dreptul sacru de a se alipi Statului lor național.”

Dar ca toate actele mari din istoria neamului nostru, — și în deosebire din viața tuturor popoarelor, — actul dela 1 Decembrie 1918 este firească și dreaptă urmare a unei îndelungate pregătiri. A unei pregătiri a Românilor transilvani, impresionant manifestată de-a-lungul secolelor, precum o arată neîndoelnic, „plebiscitul de toate zilele”, ce afirmă o constantă și neîntreruptă gravitare a masselor românești transilvane spre așezările politice românești dela Sudul și Răsăritul Carpaților; o gravitare, afirmată prin secole, a Țării transilvane spre Principatele române dunărene, a căror firească întregire ea este, precum totdeauna au arătat-o, alcătuirea populației sale — de autohtonie și mare majoritate românească, — ca și caracterul „unitar” geografic și eco-

¹⁾ Idei din conferința rostită la 1 Decembrie 1942, la comemorarea zilei, de către Universitatea din Cluj-Sibiu.

nomie. Acest „plebiscit de toate zilele”, de neprețuită valoare morală și juridică, ce s'a manifestat neîncetat, prin conștiința unei comunități de origine a Românilor de pretutindeni, a unei comunități de voință, de năzuințe și de destin, alcătuește un prim fundament, de însemnătate deosebită, a actului dela 1 Decembrie 1918. Dar la baza sa, se găsește deopotrivă, o pregătire mai apropiată în timp, de momentul istoric al înfăptuirii sale. Ea și-a găsit cristalizare, în interpretarea dată de către frunțașii naționaliști ai Românilor din Transilvania, celei mai adânci și curate simțiri și năzuințe a națiunii române din această parte a Țării, mai cu seamă în trei momente istorice: în reuniunea frunțașilor naționaliști dela Oradea, din 12 Octombrie 1918; în proclamarea solemnă a despărțirii de Ungaria, afirmată în Parlamentul din Budapesta la 18 Octombrie 1918, și izvorită din conștiința — comună popoarelor asupra —, că „urmările războiului îndreptătesc aspirațiile de veacuri ale națiunii române, la deplina libertate națională”; și deopotrivă, în „Chemarea” dela 21 Noiembrie 1918 a „Consiliului Național Român”, prin care națiunea română din Transilvania era convocată la Alba-Iulia, pe ziua de 1 Decembrie, pentru ca ea „să hotărască de soarta sa, pentru vecie.” A fost atunci, în aceste acte pregătitoare, afirmarea unei declarații de credință în binefacerile și temeinicia comandamentelor „principiului naționalităților” și a corolarului său juridic „dreptul de autodeterminare a popoarelor”, ale cărui date se puneau pentru Românii transilvăni, cu atât mai tulburătoare putere, cu cât mai mari fuseseră suferințele și nedreptățile trecutului. A fost deopotrivă exprimarea unei convingeri tari, — tot atât de tare ca și rezistența românească față de metodică acțiune de odinioară, de desnaționalizare, — că a sosit vremea „Statului național”; că în spiritul evangheliei vremurilor noi, dreptul popoarelor comandă ca și națiunea română să-și găsească îndreptățirea de a fonda în întreg spațiul carpatic, în acest spațiu de străveche și continuă romanitate, un astfel de „Stat național”, pentru ca astfel Statul român să apară pe tărâmul dreptului, ca personificare juridică *întregii* națiuni române.

Dacă astfel actul din 2 Decembrie 1918, apare ca un act ce sintetizează o întreagă dezvoltare istorică a națiunii române din Transilvania, pregătit fiind în timp, prin datele „plebiscitului de toate zilele”, — Adunarea Națională dela Alba-Iulia îmbracă în lumina dreptului ginților, caracterele și valoarea unui adevărat „plebiscit spontan”, a unei impresionante manifestări de „voință colectivă” fundamentul cel mai puternic și titlul de drept cel mai tare, al unei formațiuni statale. O consultare populară adică, necerută de vreun act internațional, organizată și afirmată în chip „spontan”, dar tocmai prin aceasta având o valoare sporită în ordinea morală și juridică, față de o consultare la o zi determinată, și impusă printr'un angajament prealabil. Mărturii contemporane au pus în lumină acest caracter plebiscitar, al Adunării Naționale dela Alba-Iulia: „Ca la o vrajă, — spunea veneratul Episcop Roman Ciorogariu, — s'au adunat la Alba-Iulia o sută de mii de Români, ca să hotărască asupra sorții neamului românesc. Țărani din toate părțile locuite de români, au alergat cu primejdia vieții, printre sulțile gardiștilor unguri, la marea Adunare Națională. Ca o vijelie

s'a descărcat la Alba-Iulia, glasul poporului: *Noi vrem Unirea cu România*. Hotăririle dela Alba-Iulia, sunt tablele legii celei noi ale neamului românesc." Și dacă mai observăm, că la baza acestui adevărat plebiscit de *Unire*, exprimat cu îndrăsneală, cu primejduirea vieții, și cu o spontaneitate care a redus la neputință, orice răspuns sau rezistență imediată din partea milenarilor opresori stă și un caracter *reprezentativ*, însemnătatea națională, dar și aceea pe tărâmul dreptului ginților, a memorabilei Adunări, iese și mai viu în lumină.

De aceea Tratatul dela Trianon, semnat numai la 4 Iunie 1920, nu a fost în măsură, a decreta el „Unirea” Transilvaniei cu România, ci de a consfinți numai acest istoric act, care rămâne în chip hotărîtor opera națiunii române din această parte a Țării. Dacă el prin desfășurarea evenimentelor internaționale, s'a găsit desprins de realitățile pe care le consfințise — crearea lor rămânând opera „voinței colective”, — nu mai puțin acel tratat, ce se inspira din datele „principiului naționalităților”, invincibilă idee-forță, apare mai aproape ca puține altele, de idealul „justiției” convenită popoarelor. Reducând Ungaria ea însăși, la fireștile limite ale unui „Stat național”, el aducea o condamnare, în același timp, a pretențiilor de hegemonie, de stăpânire politică, asupra altor popoare. Căci astfel cum proclama „Scrisoarea Millerand” (din 9 Mai 1920), de trimitere a tratatului dela Trianon către Delegația ungară, „...O stare de lucruri, fie și milenară, nu este vrednică să dăinuiască, când ea este recunoscută, a fi contrarie ideii de justiție.”

Astfel, din desfășurarea evenimentelor ce au dus la actul dela 1 Decembrie 1918, — la baza căruia rămâne manifestarea de voință a națiunii române spre „unitatea națională”, după ce ea se străduise în veacul trecut spre „libertatea națională”, principiu pus de Bărnuțiu, — apare și temeiul de drept al comunității naționale românești, la Transilvania întreagă. Căci acest „drept” pornește din realități, de superioară și permanentă valoare, din principii adânc împământenite în conștiința juridică obștească. Și aceste principii, fie că sunt cristalizate în datele principiului național, fie ale „criteriului etnic”, se cer realizate cu aceeași hotărîtoare putere.

GEORGE SOFRONIE

NOTE CRITICE

„VALOAREA BIOLOGICĂ A GÂNDIRII”

Puține sunt în literatura noastră lucrările de sinteză de felul celei publicate relativ de curând de d-l Dr. D. Chirculescu, sub titlul: „Valoarea biologică a gândirii”, în editura „Cugetarea” din București. Intemeiată pe o strădălnică adunare de felurite lămuriri științifice, ea caută să deslege unele probleme generale, privitoare la viața sufletească și la legăturile acesteia cu „biologicul”. Volumul d-lui Dr. Chirculescu poate fi o foarte bună cetire pentru doritorii de cultură generală: atât prin funcțiunea sa vulgarizatoare, cât și prin imboldul pe care-l poate da cetitorului de a gândi și de a cerceta mai departe. Scopul cărții este de a înfățișa locul pe care gândirea îl ocupă în lume,

sau, mai precis, în desfășurarea fenomenului vital. Atitudinea pe care și-o însușește, fără să fie cu totul nouă, aduce o oarecare încercare de contribuție personală, sprijinită, mai întâi, pe pregătirea medicală a autorului, apoi pe lectura unui număr de autori bine aleși, din câmpul psihologiei contemporane, din domeniul istoriei civilizației, al sociologiei și al filosofiei biologice.

Înainte de a intra în discuția fondului acestei scrieri, ne-am îngăduit să-i facem autorului o prietenească mustrare pentru că și-a îmbrăcat o lucrare de preț într'o formă neglijată, cu abateri dela rânduielile stilistice, ale gramaticii și, pe alocuri, ale ortografiei. Afară de aceasta, unii termeni de primă însemnătate, precum: „rațiune”, „ipoteză”, „apriori” etc. iau sub pana d-lui Dr. Chirculescu o întrebuințare cu mult prea elastică, neîngăduită celor ce cunosc limbajul consfințit în logică și în psihologie. Nădăduim însă că o viitoare ediție va aduce o sănătoasă direcție a cuprinsului acestei clădiri. Și, cu acestea, trecem mai departe.

Tema fundamentală a lucrării este cea evoluționistă. Gândirea e prezentată ca un fenomen biologic ce-și face apariția inițială în condițiunile modeste ale iritabilității celulare și în reacțiunile de tip reflex. Senzațiile constituie prima treaptă a oricărei activități psihice, mai jos de care te găsești în plină fiziologie. Desvoltarea evolutivă a funcțiunii sensoriale se produce printr'o disociere care precizează și conturează din ce în ce mai minuțioasă procesele inițiale cu caracter mai global și deci mai vag. Funcțiunile mintale superioare se arată de asemenea treptat, atât ontogenetic, cât și filogenetic, parcurgând un drum care duce spre gândirea logică, dar trece prin faza gândirii „prelogice” pe care a presupus-o și a analizat-o Lévy-Bruhl în cele șase (nu numai trei) volume dedicate „mentalității primitive”. Trebuie să-i amintim însă d-lui Dr. Chirculescu că atitudinea lui Lévy-Bruhl e departe de a fi „literă de evanghelie”. Teza prelogicismului a fost crunt combătută de autori prestigioși, ca P. W. Schmidt, A. Loisy, O. Herbert, Ol. Leroy, etc. Și ea poate fi considerată ca definitiv ruinată. Principiile „a priori” îi datoresc instalarea lor progresivă, după părerea autorului, presiunii pe care lumea exterioară o exercită supra cadrelor gândirii (v. pag. 193). Dar această geneză nu se produce pe cale logică, ci principiile „a priori” par a se desprinde „din lucruri”. Ele nu sunt produsul rațiunii active, după cum nu sunt nici de origine pur empirică: autorul adoptă teza mult mai ispititoare a „schemelor motore”, modalități de reacțiune, inerente organismului nostru. Teza aceasta pare a fi împrumutată dela J. Piaget. Dar și Piaget, la rândul său, e, în această privință, succesorul lui Th. Ruyssen (v. „L'évolution psychologique du jugement”, 1904; Editura Felix Alcan). La el și, într'o măsură, la Baldwin, d-l Dr. Chirculescu ar fi putut găsi sugestii foarte prețioase pentru D-sa.

Judecând însă după calitățile de reflexiune pe care le dovedește autorul, putem să așteptăm dela d-sa să nu se oprească la jumătatea drumului. Căci, într'adevăr, atâta vreme cât, conform vederilor secolului al XIX-lea confunzi biologicul cu fiziologicul, cât în „bios” vezi numai „physis”, nu vei putea coborî în tainele adânci ale psihismului.

Atâta vreme cât te vei feri cu vajnică prejudecată de a recunoaște „finalismul”, mult hulitul finalism, ca particularitate caracteristică a „Vieții”, nu vei putea contempla vieța sufletească tocmai în ceea ce constituie pivotul ei hotărîtor. D-l Dr. Chirculescu recunoaște că psihicul nu e una cu fiziologicul și totuși îl redă întotdeauna în funcțiune de structură organică și de proces organic. Deci îl presupune întotdeauna supus unui determinism de tip fizical. Dar aspirația, tendința, veșnicul impuls al depășirii de sine, al depășirii actualului și datului concret și imediat, este motorul netăgăduit al Vieții în genere și e faptul central al vieții psihice. Nu poți înțelege „omul” ca ființă psihologică fără o neincetată raportare la factorul misterios care nu se poate dibui la microscop, în nervi, în fibre, în globulele sanguine. Il identifici însă, prin acțiunea sa, prin efectele sale, în impulsul inițial al oricărui embrion viu, al oricărei celule embrionare, care neavând încă decât un minimum de „organism”, posedă totuși puterea de a și-l confecționa. Același factor lucrează mai departe, domnule Doctor, cu ajutorul aparatelor speciale pe care singur și le construiește, aparate ale vieții vegetative și aparate ale vieții de relațiune. Același factor, întorcându-se asupra sa însuși, apare ca factor psihic, ca „eu”, ca „spirit”. În el, celebrul fiziologist și embriologist Hans Driesch vede factorul „psihoid” înzestrat cu „entelechia”. În el Bergson vede forma minimală a „elanului vital”. În el, botanistul filosof R. H. Francé vede factorul activ al „integrațiunii”, iar celalt botanist, autorul admirabilei cărți: „Das Zweckgesetz in der Natur”, — vorbesc despre Adolf Wagner dela Universitatea din Innsbruck, — îl numește fără înconjur: „Psyché”. Elementul acesta tendențional, care dă întregului proces al vieții o tonalitate finalistă, este și rămâne caracterul general al oricărei forme de psihism. Dacă nu ținem seama de el, omul nu mai e „om” pentru noi, istoria nu mai are niciun „sens” și nicio explicație; arta, sforțarea științifică, dreptul, economia, morala, religia, rămân inaccesibile științei, ca simple superfetățuni, epifenomene, năluca. Și totuși ele sunt „realitatea” care absoarbe omului 99% din preocupările sale; ele sunt „omul”, iar o știință care le-ar șterge cu buretele, o psihologie care ar denatura sensul istoriei și al valorilor, o psihologie în care interioritatea sufletească s'ar schilodi pentru a maimuțări teoriile ce conduc activitatea inginerului constructor de mașini, o atare psihologie n'ar mai ajunge să răspundă destinației cu care cercetările și observațiile psihologice au fost întreprinse. Ea n'ar mai avea pentru „om” decât interesul unui simplu joc sau al unei speculații pur teoretice, n'ar mai fi decât o simplă construcție analoagă cu aceea a unui sistem de geometrie cu n dimensiuni, extrem de interesantă dar total artificială.

Teoria provenienții pur fiziologice a vieții psihice nu e la urma urmei decât o ipoteză ca oricare alta. Dela „glanda pineală” a lui Descartes, ea a fost exploatată până la refuz și și-a dat toate roadele posibile. De nu m'ar acuza cineva că fac jocuri de cuvinte mi-aș îngădui să spun că unele dintre aceste roade au fost curat neroade (e suficient să ne amintim de încercarea pe care a făcut-o un medic acum vreo jumătate de veac, de a măsura... genialitatea, și deci de

a funda valoarea intelectuală omenească, prin analiza urinei, prin examenul cariei dentare și alte asemenea ingenioase date). Ipoteza fiziologistă e însă departe de a fi singura posibilă. O concepție diametral opusă, care ar pune „starea de conștiință” ca fenomen elementar și minimal al vieții, la baza biologiei generale, o atare ipoteză poate fi susținută cu cel puțin tot atâtea șanse de succes, ea dispunând de suficiente argumente științifice și de toată puțința unei consecvențe logice. Din considerarea ei pot decurge, cum am spus altă dată, importante elucidări ale multor noțiuni biologice. În definitiv, după cum, în fizică, două teorii opuse și contradictorii, teoria undulațiunii și teoria corpusculului, conlucrează soluționând fiecare câte o parte din problemele luminii, se poate prea bine ca și cele două ipoteze de care vorbeam mai sus să aibă o egală aplicare în biologie: punctul de vedere determinist se acomodează într-o măsură studierii proceselor pur fizice ale vieții *organismului*; cel neovitalist și finalist se acomodează studierii proceselor psihice, în intimitatea și *justificarea* lor subiectivă. Aplicarea inversă a metodelor poate, uneori, să fie și ea fructuoasă dar numai pentru scoaterea unor constatări de natură comparativă. Dacă apoi cunoașterea organismului implică noțiunea fizico-chimică de „substanță materială”, firește că punctul de vedere anatomic se subordonează metodei deterministe, însă și aci trebuie făcut un „distinguo”: în studiul dinamismului fiziologic și mai ales cel referitor la ontogeneză și la filogeneza formelor organice nu mai poate face abstracție de impulsul primitiv, tendențional, fără care niciuna dintre tribulațiile vietăților n'ar mai avea vreo rațiune de a fi. Iar el e întru totul analog, și probabil de aceeași natură, cu cel cuprins în cealaltă formă de viață, în psihism.

Sub aceste perspective, cât de mult rămâne încă de făcut, când e vorba de a se determina și preciza „valoarea biologică a gândirii”. Nu mai departe decât „L'exigence idéaliste” a lui Ed. Le Roy, — pe care d-l Dr. Chirculescu o citează, — cuprinde nenumărate și admirabile sugestii în acest sens. Ele ar fi putut fi exploatate, dezvoltate, tocmai în strânsă legătură cu subiectul aci examinat. Regretăm că luminoasele făgașuri oferite de Le Roy n'au fost urmate cu acest prilej. Vina e a tiranicelor prejudecăți pe care se sprijină psihologia cea exclusiv fiziologică.

EUGENIU SPERANTIA

ȘCOLI VECHI

SFÂNTU' NICOLAE, BRAȘOV

Am fost zilele acestea în cea mai veche școală de limbă românească pe care o avem. Va fi fost la începuturile ei, pe la 1500, o școală de azbuche, pusă la cale și gospodărită de preoți dela biserica de alături, Sfântu' Nicolae din Șcheii Brașovului. Multe schimbări s'au petrecut în 450 de ani pe măgura unde sunt așezate astăzi și casa de rugăciune și casa de învățătură. Ce era de lemn și mic s'a făcut de zid și încăpător. Pe măsură ce oamenii din vale se înmulțeau și se luminau prin negoț și călătorii, le creșteau și dorințele. Puteau Săceleni

să-i batjocorească, din celălalt capăt al Braşovului, că nu sunt decât urmaşii Bulgarilor aduşi pentru zidirea Bisericii Negre de Saşii din Cetate; ei îşi vedeau mai departe de treabă. Din Şchei s'a făcut în cele din urmă cucerirea oraşului, atunci când el a trebuit să-şi deschidă porţile şi nu din Săcele. Pe aici au intrat Românii, pe caii cu velinţe de aur ai Junilor şi cu preoţi şi învăţători cu cărţi în mână şi nu pe caii cu legături de lână şi cu burduri de brânză ai celor Şapte Sate. Trocarii sunt iuţi la limbă. Au totdeauna răspunsul gata.

Este o casă chiar pe muchia locului de curte. Stă cu mult deasupra uliţei, în care vede orice mişcare. Poate să urmărească pe copii de când pornesc dela ei, cum se strecoară pe lângă ziduri sau trec speriaţi drumul şi apoi urcă la deal. Sunt 100, 120 şi alaiul lor, unul câte unul, ţine destul. Câte un glas din uşă îi indeamnă. Uneori le iese înainte, când este zăpada prea mare sau poleiu, ca acum, chiar învăţătoarea. Scoate capul din bucătăria cantinei şi bucătăreasa şi le râde, cu bonetica albă pe cap. Toată această gospodărie îi întâmpină. Îşi află un rost numai când se umple de ei. Pe malul din faţa ferestrelor un băiat mai răsarit schior, coboară şi suie pe parte, fără intrerupere, ca un pendul de ceasornic vechiu, care măsoară în felul lui timpul din acest colţ ascuns, cu o lume de pitici infoliţi în căciuli şi şaluri. Şcoala este o şcoală de copii mici, iar învăţătoarele, conducătoare de grădiniţă. Ea pregăteşte şcolari şi şcolăriţe pentru Şcoala dela Sfântu' Nicolae, cea de demult, care a putut să se mute în altă parte.

Toate lucrurile dinăuntru sunt pe potriva lor: mesele sunt măsuţe, scaunile scăunaşe, farfuriile farfurioare, lingurile linguriţe, foarfecele forfecuţe. Lecţia de astăzi este de croitorie. Taie nişte hârtie, foită colorată, o încreţesc, o prind cu sârmă de un băţ şi-şi fac sorcove de Anul Nou. Sunt duşi dela o lucrare la alta de mâni mai iscusite, dar ei nu bagă de seamă şi cred la urmă că totul a ieşit din priceperea şi sânguină lor. Ridică sorcova făcută din trei braţe, cu câte o floare în vârf, ca o crăcuţă de grădină şi urează cu ea unei făpturi fără fiinţă, datina însăşi cu chip necunoscut, care a intrat astăzi anume în sala de clasă. Noi întrebăm dacă forfecuţele sunt boante, ca să nu se înţepenicuţii în ele şi, spre mirarea noastră, conducătoarele sunt de altă părere. Lasă că hârtia se taie mai rău cu celelalte, dar e mult mai bine ca omuleţii să fie de pe acum deprinşi cu primejdia, când deprinderea se întâmplă sub o supraveghere grijulivă. Vorba noastră se face şi ea mică, la fel cu toate lucrurile care ne impresoară. Nici nu mergem în capul oaselor, ca să nu speriem, ci încovoiaţi şi scăzuţi.

Foarte mulţi din copii nu se duc decât la şcolare acasă. Au părinţi care lucrează toată ziua în vreo fabrică şi n'ar avea timp să vadă de ei. Li lasă acj cu încredere, unde găsesc o a doua mamă. Mâncările vin aburind din bucătăria care trebuie să fie din alt secol. Are o singură deschidere de coş la toată casa şi făcută nu numai pentru fum, dar şi pentru afumat şuncă şi costiţe. Maşina de gălit este într'un cotlon adânc. Bucătăreasa se mişcă sprintenă împrejurul ei şi ne primeşte, fără să fie strâmtorată şi pe noi oaspeţii, care după obicei, vrem să gustăm din mâncarea dela prânz. Este destul de gustoasă, ca să mai cerem odată. Cotlonul este despărţit de bucătăria propriu zisă de doi

stâlpi cu o cunună ionică, pe care se razimă o cosoroabă de zid. Pe prichiciul ei s'ar putea așeza farfurii cu smalț și căncele ardelenesti înflorite. Bucătăria de odinioară era gândită să fie o plăcere pentru ochi. Poate că prin ea se frământa, cu mânci suflecate, un călugăr cu anteriu. Curăța la zarzavat cântând: Pre tine te laudăm! Peste toată curtea și peste această casă stăpânea Sfântu' Nicolae, în odăjii colorate, ca un păstor de oameni, de deasupra porții celei mari de intrare în biserică. Stătea acolo nemișcat, de 180 de ani și mai bine și privea cu bunătate în lume. Privește și astăzi și copiii trec pe dinaintea lui zâmbindu-i. Il găsesc în fiecare zi la locul lui. Li-e un bun cunoscut. Nu se tem de el. S'ar aștepta să iasă din firidă și să se joace cu ei prin iarbă.

Odaia dintâi este plină, plină a doua, a treia deopotrivă. Ridică toți ochi isteți la noi. Ne cântăresc și ne judecă. Trebuie să se scoale în picioare și să zică într'un glas: Bună ziua! Unul din oaspeți are să întrebe: Câți ani ai? Altul: Cum te cheamă? Să încerce să răspundă. Dar nici noui veniților nu le arde de răspunsul lor, pe care de multe ori nici nu-l așteaptă; cum știi toți trecătorii aceștia să întrebe același lucru? și nici lor de întrebarea celorlalți. Se cercetează și se adulmecă unul pe altul. Apoi se așează și trebuie să cânte. La început nu nimeresc, pentrucă sunt cu ochii la oameni și cu mintea în altă parte, dar conducătoarea îi ajută, cântând ea întâi. Domnii ascultă și la sfârșit se miră toți cât de bine au cântat. Se pricep ei să cânte și mai bine decât acum, dar când sunt lăsați în pace. Parcă toți prichindeii și spiridușii din scăunașe sunt la fel; numai conducătoarele arată deosebit. După ele îl cunoști pe fiecare din ce clasă este.

Mamele vin pe seară, când ies dela fabrică, să-și ia copiii. Li găsesc toate schimbați, rumeni, fericiți, vorbăreți. N'au avut un singur tovarăș de joacă, ci 119. Limba lor încă șubredă este pusă ca pe nicovală și dedată cu vorba. Mădularele în creștere, nesigure ca ale unui vițel abia sculat în picioare, capătă îndemănare și stăpânire de sine. Știu să alerge înaintea lor și să întindă mânuțele. Ar face și ele ceva ca să-și arate recunoștința. Se trezesc punând măsuțele răvășite la loc. Aduc în legăturică merinde, pe care o capătă mai ușor dela economatul întreprinderii și le dăruiesc, râzând incurcate, școlii. Sunt între ceilalți și copii de refugiați, uneori fără părinți. Au scăpat cum au putut din vreun sat rămas dincolo de hotarul cel nou tras prin inima Transilvaniei noastre. Nu-și dau seama de ce, nu se reped la copiii lor, ci se reped la acești oropsiți, îi iau în brațe, îi leagănă și-i sărută. Tocmai atunci sună de vecernie clopotele bisericii. Se opresc și-și fac smerite cruce. Copiii își fac și ei după ele. Ferestrele zuruie puțin.

Sălile se întunecă repede. Tavanul, zărim abia târziu, nu este drept, ca în zilele noastre, ci este cu bolți, arcuit și strâns ca într'o cataramă la mijloc. Nu este un tavan de astăzi. În ferestre se văd pădurile fără frunze, parcă nu de frigul iernii, ci de mare bătrânețe. Dealurile fumurii se înalță până în cerul înserat și se pierd în el. Toate sunt poate ca acum 450 de ani și Români nu sunt aceia de acum, ci aceia de pe vremuri, mergând încet spre viitorul care-i așteaptă. Șcheii

se posomorâsc, fără lumânări, ca în trecut. Neagoe Basarab și Aron Vodă și-au trimis boierii în curte, cu cruci de aur, care se mai păstrează în paraclisul din dreapta și cu carte de bune urări neamului lor cuibărit pe aici. Școala nu este o grădiniță de copii, ci este școala cea veche dela Sfântu' Nicolae, din care a ieșit în lume acest neam, ca să-și ceară și să-și aibă drepturile. Iese și astăzi nesfârșit, pe aceleași porți și merge înainte ca să acopere toată Transilvania. Clopotele de vecernie bat mai departe...

SFÂNTU' SAVA, BUCUREȘTI

În același timp își sărbătorea ziua la București cea mai veche școală secundară pe care a avut-o Țara Românească, școală primară, liceu și universitate împreună, Colegiul Național Sfântu' Sava. El trebuie să mai aibă pe undeva steagul acela albastru șters, pe care mai mi-aduc aminte să fi privit cu ochii mei de copil, anul 1817, țesut cu fir. Școala își dădea pe atunci ea singură început acest an, de când Gheorghe Lazăr o învățase românește, în graiul mai aspru ardelean, trecut pe la învățătura de carte nemțească. Socotea că nu putea să aibă o mai strălucită obârșie. Dar a venit mai târziu în fruntea ei un director, ardelean și el, care a dus-o mult mai îndărăt, până în zilele lui Șerban Cantacuzino, Domnitorul Bibliiei dela 1688. O frumoasă monografie a întărit cu dovezi această schimbare de vârstă. Iată de ce am luat parte mai alaltăieri la a 264-a aniversare a Colegiului, ieșit și el din umbra unei biserici, ca și școala cealaltă dela Sfântu' Nicolae brașovan, pentru pruncii români din Șchei.

Ascultam corul elevilor, cu glasurile întâi, al doilea și al treilea, înainte să se facă de tenori și de bași, nevinovat ca un cor de băieți de catedrală; cuvântul directorului de astăzi, prin care vorbeau parcă toți directorii trecutului, cei cunoscuți alături de ceilalți, acoperiți pentru totdeauna de ceață, Gheorghe Lazăr însuși, Ion Eliade Rădulescu, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru; salutul mișcat al Ministrului Școlilor, fost și el elev al Colegiului acum o jumătate de secol, de pe înălțimea de cugetător cu largă zare, unde a ajuns, dar cu amintirea mereu vie a întâiului izvor din care a sorbit. Ascultam și mă credeam cu mult mai bătrân decât sunt, de vreme ce am putut să fiu față în anii mei cruzi la serbarea de 81 de ani ai liceului Sfântu' Sava și mă găseam acum la serbarea de 264! Minunea aceasta o făcuse numai directorul ardelean, care stătea zâmbitor în întâiul rând de scaune, încântat de isprava lui. Poate că era lângă el, nevăzut și ctitorul dintâi, așezat din nou în drepturile lui, Șerban Cantacuzino, care ne-a dat mai mult sbor cu cei doi vulturi sau cu vulturul cu două capete din stemă, atunci când s'a urcat în scaun, la 1678. Numele lui n'a fost rostit de nimeni, dar făptura măreață a unchiului lui Constantin Brâncoveanu se găsea între noi și umbrea toată sala. Cântecelile nu se cântau pentru noi, ci se cântau pentru el.

Mă gândeam în colțul meu, intru sutele și sutele de elevi înșirați în câte două, trei rânduri, pe marginea balconului și toți cu ochii la scenă, că era ziua între toate, când Colegiul trebuia să-și aducă aminte

că e o școală de demult. Acea scenă ar fi fost bine să se deschidă când și când în trecut. Să se vadă puțin și de cei de astăzi, atât de porniți spre înoini și spre uitare, ceva din vremurile și din oamenii care au fost. Sunau tinerește și rotund corurile, uneori ale noastre, dar altele și ale străinătății, cu fragmente de mari opere. Dar mi-ar fi fost drag să aud și niște colinde, mai ales că aniversarea cade atât de aproape de Crăciun și niște cântece curat bisericеști, care intrau altădată pe ferestrele lăsate deschise ale școlii. Am fi apropiat pleoapele și ne-am fi crezut mutați îndărăt, între strămoșii dela 1700 sau 1800. Poate că Academia dela Sfântu' Sava era atunci înțepată și fudulă, pentrucă pereții ei răsunaу de limba Eladei vechi, de versuri lungi din Omer și de propoziții prinse în albia de marmoră a unui silogism, din Aristotel, dar vieața dimprejur, fremătătoare, era a noastră. Piesa de teatru, plină de suferințele Românilor din Transilvania și de nădejdea care umple pe toți Românii, era de astăzi și era de viitor și scotea scânteii și neastâmpăr din toți cei de față. Dar m'ași fi simțit mult mai tare, pentru încercările de astăzi și cele care ne mai așteaptă și alături de mine martorii mulți ai acestei serbări, dacă s'ar fi arătat cel puțin în câteva tablouri vii, fără cuvinte, ca o vedenie aleasă din alți ani, episoade din vieața seculară a Colegiului, amestecate în frământările noastre de acum. Nicio legătură nu este mai trainică decât aceea impletită dintr'un fir de trecut și dintr'un fir de timp de față. Cât de bogați am fi fost, de pildă, dacă în fiecare an s'ar fi tipărit un Anuar al Colegiului, în care pe lângă starea școlii, să se vadă gândurile țării, prin condeele celor mai inzeștrați profesori și ale marilor absolvenți, ajunși îndrumători de vremuri? Niciun Anuar, de oricare altă școală de-a noastră, n'ar fi înșirat alături nume mai strălucite, în 264 de tomuri, ca niște trepte ale unor Propilee românești. Ar fi fost ca niște cronici de un nou fel, peste care ne-am fi aplecat cu toții, ca să înfălmim lucrurile care au fost, din pragul acestei școli binecuvântate. Așa, ea rămâne, pentru trecut, mai mult în ceață și fără glas. Ii rămân deschise însă porțile viitorului. Titu Maiorescu, atunci când a fost numit director de școală la Iași, în anii lui tineri, întâiul gând pe care l-a avut a fost acest anuar. S'ar putea călca pe urmele lui.

EMANOIL BUCUȚA

CÂTEVA CUVINTE ÎN LEGĂTURĂ CU ORGANIZAȚIA DACIEI

Organizarea administrativă și militară a noii provincii cucerite la Nordul Dunării de jos, de împăratul Traian, are unele puncte încă neclarificate îndeajuns. Altele, destul de lămurite prin lucrările istoricilor strelni sau români, par, totuși, necunoscute sau, ce-l mai rău, neînțelese de către unii cercetători. Prilej pentru a le discuta aici imi dă recenta carte a unui arheolog român, a d-lui *D. Tudor*, intitulată *Oltenia Romană*, apărută, în editura Fundațiilor Regale, la București, 1942.

Autorul ei e bine cunoscut cercurilor științifice prin o serie destul de numeroasă de publicații mai mărunte, privind anticitățiile din Oltenia, ca și prin lucrarea sa mai vastă, apărută în unul din volumele Anua-

rului Școlii Române din Roma, despre așa numiții cavaleri danubieni, ale căror reprezentări — iconițe de metal, platră, etc. — le-a adunat cu multă trudă, aproape complet, din provinciile dunărene ale Imperiului. Comentariul cu care însoțește această colecție de monumente iconografice nu mai e, din păcate, la înălțimea râvnei cu care s'a făcut adunarea lor. Dar aceasta nu ne interesează acum.

Ceea ce ne dă d-l Tudor în lucrarea sa mai nouă despre Oltenia romană e un vechiu desiderat al nostru: adunarea la un loc a știrilor ce le avem despre Oltenia epocii romane, știri risipite în atâtea publicații, lucrări, reviste și ziare, mai vechi și mai nouă (v. C. Dalcoviciu, *Problema continuității*, p. 52, nota 3). O înmănunchiere sistematică și cuminte a acestor date, ordonate topografic sau după caracterul lor, era foarte bine venită. Și n'am putea spune că în ce privește adunarea materialului, d-l T. nu s'ar fi achițat onorabil de sarcina ce și-a luat, mai ales dacă ținem seama de faptul că o operă asemănătoare pentru Oltenia nu se făcuse niciodată. Câteva scăpări din vedere, confuzii, date greșite pot fi, de aceea, ușor scuzate și îndreptate la o nouă ediție a cărții. Mai supăraătoare sunt, în schimb, deseale greșeli de tipar și de limbă, citatele greșite, numele poezie, care nu dau dovada de o prea aleasă scribie științifică a arheologului oltean. Ele nu pot fi scuzate pe deplin nici cu graba cu care s'a alcătuit lucrarea, căci această grabă însăși nu e deloc justificată. Dar această grabă se vede din întreg cuprinsul lucrării și constituie unul din defectele cărții. Nu e însă singurul defect; lucrarea d-lui T. mai suferă și de alte neajunsuri mai mari și acestea izvorâte tot dintr'un fel de grabă, dintr'o *pripeală*, așa zice.

În loc de-a se mulțumi cu o adunare cât mai completă a știrilor, cu o expunere cât mai ordonată și lipsită de greșeli, cu o documentare cât mai temelnică a ceea ce s'a spus și discutat de către alții, mai învățați, poate, d-l Tudor, dus de ambiția de a emite păreri originale, noi și senzaționale (aceeași greșea pe care o comisese și în comentariul cavalerilor danubieni), se avântă în teorii ce nici nu sunt susținute îndeajuns cu argumente proprii, nici nu sunt întărite de autoritatea vreunui specialist consacrat. Și, fiindcă veni vorba de specialiști, trebuie să mai desvelim un cusur al lucrării d-lui Tudor. Deși la tot pasul se vedește cât de puțin familiarizat e d-sa cu studiile antichității clasice, totuși (sau, poate, tocmai de aceea), autorul nostru n'are nici cel mai mic respect față de opiniile și concluziile unor savanți de talia lui Ritterling, Patsch, sau ale unor cercetători mai bătrâni, mai bine pregătiți și, fără îndofală, cu mai multă experiență decât dânsul, cum ar fi, de pildă un Christescu sau — fără supărare — subsemnatul.

Nimic de zis, din punct de vedere științific (măcar), dacă în locul opiniilor altora, date la o parte scurt și expeditiv, autorul ar aduce altele bune sau, mai bune, proprii și nici n'am semnalat acest lucru, dacă prin nolle sale teorii ar aduce o lumină adevărată în problemele controversate. Dimpotrivă, d-l Tudor reușește să le incurce și mai rău, concluziile d-sale însemnând nu un progres, ci un regres. Firește că pentru specialiștii din țară, dar mai ales pentru cei din străinătate, lucrul se rezolvă ușor: teoria nu va fi luată în seamă de nimeni. Ce te faci, însă, cu lumea mare căreia îi este, în primul rând, destinată cartea și,

în deosebi, ce te faci cu a-tot-știtorii diletanți în arheologie care, în neputința lor de a face discernământ, se vor arunca, după cum li-e obiceiul, asupra nollor teorii doar fiindcă... strălucesc de noutate, dacă nu vor interveni și alte criterii subiective... Îi putem noi lăsa pe aceștia să rătăcească în labirintul de păreri, fără a le arăta adevărata stare a lucrurilor? Credem că nu.

Dar să venim la problemele pe care le-am indicat în titlul dat acestor rânduri.

Se pune, întâi de toate, întrebarea, ce s'a întâmplat cu Oltenia după ce ea a fost cucerită? Observăm din capul locului că nimic nu probează afirmația d-lui T. că Oltenia *intregă* ar fi fost ocupată încă din primul război dacic (101—102). Avem chiar toate motivele să ne îndoim de aceasta. (Ne-am fi așteptat, totuși, ca d-l T. să fi luat posibile față de cunoscuta teorie a lui Buday, respinsă de mine, în ce privește ocuparea Olteniei sau să fi discutat și noua teorie a lui Alföldi despre caracterul iazig al acestor regiuni). În orice caz, faptul că cele câteva cohorte de trupe auxiliare pomenite pentru anii 103—105 în Moesia superioară se găsesc, mai târziu, în Oltenia *nu* e un argument decisiv, căci aceste cohorte puteau ajunge în Oltenia de Răsărit și *după* războiul al doilea, așa precum cohorta I Brittonum (atestată de aceeași diplomă militară tot în Moesia sup. între 103—105) a ajuns, la Porolissum, în Nordul Daciei. — E mult mai cuminte, deci, a vorbi numai de o ocupare a Olteniei *de Vest*, în primul război, aceasta servind ca un cap de pod, împreună cu Banatul, pentru războiul al doilea. Acesta se termină, după cum a arătat Degrași și cu mine, în 106, deci și cucerirea Daciei se sfârșește tot în acest an și *nu* în 107 cum mai persistă a scrie d-l T. — Repartizarea provizorie a Olteniei, jumătatea de Răsărit, la Moesia Inf., iar cea de Apus la Moesia Sup. e o idee luată dela mine (*La Trans. dans l'Antiquité*, 39), pe care d-l T. o aplică, e adevărat, numai la perioada dintre 102—7. Se pare că ideea l-a convenit, dar de pomenit, aici, nu mă pomeneste. Mă amintește însă în chip special, atribuindu-mi în mod cu totul arbitrar un lucru pe care nu l-am afirmat niciodată ca sigur, ci numai ca o eventuală ipoteză, fără să-l cer culva „să mă urmeze”. Iată ce spuneam eu în *La Tr. dans l'Ant.*, p. 39, în legătură cu soarta Olteniei după cucerire: „În ce privește Oltenia, ... nu ne putem forma o părere precisă. E posibil ca ea să fi făcut parte, încă dela 106/7, din Dacia; nu e exclus, însă, ca acest teritoriu să fi fost lăsat provizoriu Moesiei Superioare (partea de Vest) și Moesiei Inferioare (partea de Est până la Oit) până în anul 119/20”. Clar: arăt incertitudinea mea de-atunci, inclinand totuși mai mult spre ipoteza întâi (= Oltenia face parte dela început din Dacia), pe care o așez în primul loc. Orice om de știință, obiectiv și drept, ar fi expus chestiunea aceasta (dacă ținea să mă pomenescă neapărat) cam în felul următor: „Dintre ipotezele d-lui D. acceptăm pe cea dintâi mai ales că o vedem verificată și de niște dovezi”, etc. D-l Tudor, în schimb, însușindu-și, tacit, părerea mea cea dintâi, îmi respinge triumfător ipoteza a doua, cea mai puțin recomandată de mine, scriind (p. 53): „Nu putem urma părerea d-lui D. după care aceste regiuni ale Olteniei au rămas alipite Moesiei până în anii 119—120, p. Chr. când se constituie cele două Dacii”. Dar eu n'am spus *numai*

aceasta și, mai ales, nu am spus-o așa! Și azi înclin tot mai hotărât spre ipoteza întâi, dar n'aș vrea să se creadă că ipoteza a doua era chiar așa lipsită de oarecare temei. De sigur, nu argumentele aduse de d-l T. sunt cele potrivite a sprijini ipoteza întâi sau 'a distruge ipoteza a doua. Sincer vorbind, o dovadă *directă* despre apartenența Olteniei între 106—119 la Dacia sau la una din cele două Moesii, nu avem. Logica și unele indicii ne îndeamnă, totuși, să admitem mai curând teoria cea dintâi că, anume, Oltenia făcea parte din Dacia. Dar, mi se pare, ajunge și atât pentru a învedera și o oarecare complexitate a problemei și, mai ales, obiecturile „complexe” ale unor „colegi”.

Să trecem, acum, la o altă chestiune, la aceea a întinderii Daciei Inferioare. După cum s'a dovedit de altii (între care și de mine, cu argumente valide), Dacia fu împărțită în două părți administrative și militare prin anul 119. Vorbind despre teritoriul Daciei Inferioare, d-l T. se ciocnește, după cum era firesc, de părerile altor învățați, în special de aceea a învățatului de mare autoritate în materile de istorie a armatelor romane care fusese E. Ritterling și de părerea celui ce semnează aici. Ritterling afirmase, cu mare dreptate, că Dacia Inferioară nu se reducea numai la Oltenia, ci ea trecea și la Nord de Carpați, îmbrățișând regiunea dela Est și Sud de Olt, până la Brețcu. Părerea aceasta justă, bazată pe cunoașterea unor realități subtile, am acceptat-o și eu, sprijinind-o cu noi argumente, care, după cum vom vedea, nu pot fi răsturnate. D. T. însă are altă teorie! Pornind, probabil, dela imaginea hotarelor dinainte de Ulire, d-sa își închipuia că și pentru Romanii din Carpații a fost hotar despărțitor și că Dacia Inferioară nu trecea la N. de Carpați, nici în Ardeal, nici în Banat (pentru Dacia Inf. cuprinzând și colțul sudestic al Banatului, trimit la noua ediție a cărții mele, *Siebenb. im Altertum*, p. 88—89 și nu o discut aici). De ce oare? Fiindcă la Sud de Carpați, la Ioneștii Govornii s'au găsit cărămizii cu stampila cohortei a III-a Gallorum. Dar eu am arătat în *Dacia VII—VIII*, p. 315 și urm., că garnizoana acestei cohorte încă de pe timpul lui Hadrian era la Hoghiz, pe Olt (CIL III 953). Or, tocmai pe timpul lui Hadrian acest corp de trupă poartă mențiunea precisă că face parte din trupele de ocupație ale Daciei Inferioare (CIL XVI, 75). Mai mult decât atât: Tot aici, la Hoghiz, se găsește trupa și între anii 177—180 atestată fiind de o inscripție oficială (Dalcoviciu, *Dacia*, I, c.). Concluzia pentru omul de specialitate se impune dela sine: Hoghizul și teritoriul dela Sud și Est de Olt aparține Daciei Inferioare (nu Daciei Superioare!) Argumentele s'ar putea înmulți și le putea vedea chiar d-l Tudor. De pildă, despre un personaj cu numele Iulius Possessor se știe că fusese în același timp comandant a trei trupe auxiliare, dintre care două în Oltenia, iar a treia era chiar cohorta III-a Gallorum. Evident nu se putea ca un comandant de cohorte să comande trupe ce formau baza a două provincii (Dacia Inf. și Dacia Superioară). Toate trei cohortele puse, desigur provizoriu, sub ordinea lui Iulius Possessor erau, de fapt, în *aceeași* provincie. Iulius Possessor a comandat aceste trei cohorte nu cu mult înainte de 159, deci pe timpul când Dacia Inferioară mai exista. De o mutare a cohortei dela Hoghiz la Ioneștii Govornii, unde s'au găsit cărămizile cu stampila ei, nu

știm. Față de dovezile sigure epigrafice aduse, notița din manuscrisele lui Tocilescu, păstrate la Academia Română, cu stampila de cărămizi dela Ionești Govorii nu poate constitui o desmințire. Notița se poate baza pe o informație sau lectură greșită a lui Tocilescu. Dar chiar dacă acele cărămizi ar fi fost aveau găsit la Ionești Govorii, ele nici atunci nu infirmă datele dela Hoghiz: cărămizile pot data dintr-o perioadă dinainte de Hadrian sau, ceea ce întâmplă foarte des, ele puteau fi transportate pe O.T. dela Hoghiz la Ionești Govorii. Există și alte explicații, dar cele două aduse sunt, mi-se pare, suficiente. Am avea de spus însă unele lucruri despre acel Iulius Possessor. Înainte de a-l discuta pe acesta, mai adăugăm un argument neglijat de Tudor: La *Cincșor*, deci tot în teritoriul care ne interesează, s'a mai aflat stampila pe cărămizi și inscripția unei alte cohorte, a aceleia numite F(lavia) II Bessorum (v. Daicoviciu, *Anuarul IstCl*, II, p. 252 sq.). Și această cohortă e dovedită ca formând garnizoana Daciei Inferioare I (CIL. XVI, 75). Inscripția cu numele prefectului cohortei, *L. S(e)rvilius Rusticinus*, se află în Muzeul Bruckenthal, unde am putut-o descifra aproape în întregime și nu poate fi mai târzie de M. Aureliu, când cohorta e mutată în Orient (v. W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarmformationen*, p. 97)¹.

Ajunge, însă, mi se pare, cu dovezile și să ne întoarcem la amicul nostru Iulius Possessor! Iată ce se poate citi la p. 84 a lucrării d-lui Tudor, vorbind de orașul *Romula* din Oltenia romană: „Dintr-o interesantă inscripție, descoperită în Spania și puțin cunoscută de cercetătorii noștri,²) aflăm din *cursus honorum*, al lui *Sextus Iulius Possessor*, că el a îndeplinit și funcțiunea de *curator civitatis Romulensium*“ (punctuația e a d-lui Tudor), apoi, mai jos, continuă: ... „din inscripția lui *S. I. P.*, *Romula* apare numai ca o simplă *civitas*“... Nu e nici o îndoaială: *Romula* din Oltenia fusese o *civitas* având de curator pe *S. Iulius Possessor*, comandantul celor trei cohorte din Dacia Inferioară. Și ați mai observat, cred, ceva: acel reproș subtil, superior, făcut „cercetătorilor noștri“, care nu cunoșteau decât puțin acea inscripție. Reproș în primul rând la adresa lui Pârvan care, după cum se știe, s'a ocupat destul de pe larg cu istoria *Romulei*, fără să facă uz de acel document! Pe mine reproșul nu mă vizează, căci eu citez inscripția în lucrarea mea din *Dacia*, apărută în 1941, în legătură cu acea falmoasă comandă pe care o avusese *Iulius Possessor* în Dacia Inferioară (*Dacia*, 7—8, p. 316). Dar musturarea ar fi trebuit să se îndrepte în primul rând către autorul însuși, căci, cine-ar crede?, în scrierile sale asupra *Romulei*, apărute înainte de lucrarea mea din *Dacia* anulul 1941, d-l Tudor nu se folosește de loc de acest document „interesant“. De ce nu? Fiindcă nu l-a cunoscut decât după ce-

¹) Lucrarea aceasta a lui W. Wagner e o operă fundamentală pentru cei ce se ocupă cu istoria trupelor auxiliare din Dacia și provinciile învecinate. D-l Tudor nu-i cunoaște decât titlul și acesta comunicat de mine. Era necesar ca d-l Tudor să fi consultat lucrarea direct sau să-mi fi cerut deslușiri în privința trupelor care-l interesau. Că s'a putut dispensa de un asemenea mijloc de lucru și de documentare e, în orice caz, semnificativ.

²) Sublinierea aceasta e a noastră și își are tâlcul ei.

văzuse citat la mine! Și, pentruca povestea să-și albă farmecul ei deplin, să vă trădăm un mic amănunt revelator: Bine-au făcut Pârvan și alții că nu au citat inscripția în legătură cu organizarea municipală a Romulei din Oltenia! Foarte bine au procedat, fiindcă în inscripția cu pricina nu e vorba de „civitas Romulensium” din Dacla, ci de orașul *Romula Hispalis* din Hispania! Iată de ce n'a citat-o Pârvan și de ce n'am citat-o nici eu decât pentru chestiunea comandamentului cohortelor!

Cazul, după cum se vede, e comic, dar instructiv. Cu o elementară auto-critică și cu un pic de bun simț d-l T. putea să scape de această neplăcută cursă în care a intrat deșilând solemn și mândru. Era o măsură de prevedere pe care eu nu încetez de a o recomanda mereu elevilor mei: „atunci când descoperiți lucruri atât de interesante, neobservate de alții, mai învățați și cu mai multă competență decât voi, întrebați-vă, înainte de a vă folosi de descoperirea voastră, cum de ea a rămas ascunsă altor învățați? De cele mai multe ori, veți constata că ceea ce ați „descoperit” voi ori a fost descoperit de mult, ori *nu e* ceea ce credeți a fi”. Dacă d-l T. consulta dicționarul lui De Ruggiero sau art. *Municipium* din Enciclopedia lui Pauly-Wissowa, ar fi văzut că nici unul nici altul din autorii de mare erudiție care au scris despre Romula noastră nu pomenesc de această inscripție. Acest amănunt ar fi trebuit să-l facă prudent și să cerceteze mai departe. Ajungea, poate, și dânsul la rezultatul observat de mine: Iulius Possessor n'are nimic a face cu Romula olteană.

Nu este mai norocos d-l Tudor nici în ce privește opinia pe care o are față de localizarea *Daciei Malvensis*. Lipsa de noroc însă nu se datorește unul destul de hain care-l urmărește perfid pe arheologul nostru, ci exclusiv felul propriu de a lucra: fără metodă și fără o riguroasă disciplină științifică, disprețuind, după cum am văzut și se va mai vedea, *fără nici un pic de temei*, munca și rezultatele altor cercetători mult mai merituosi decât dânsul. Dar asupra acestui punct din istoria Daciei, ca și asupra altor probleme în legătură cu lucrarea d-lui Tudor, vom mai avea ocazie să revenim, mai pe larg, altă dată și, poate, în alt loc.

C. DAICOVICIU

N. CARTOJAN: ISTORIA LITERATURII ROMÂNE VECHI.¹⁾

Prin cercetările din ultima vreme literatura română veche e tot mai serios adâncită. Bogatele smocuri de lumină aruncate asupra îndepărtatelor pâlpâiri de cultură de pe pământul țării noastre, au dat un nou și expresiv relief multora dintre problemele care privesc îndeaproape cultura noastră veche. O nouă sinteză asupra literaturii române vechi, ca cea pe care ne-a dat-o N. Cartojan, profesor la Facultatea de Litere din București și membru al Academiei, cu titlul din fruntea acestei prezentări, nu este așadar numai binevenită, dar a fost și aștept-

1) Vol. I.: *Dela origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*. Fundația pentru Literatură și Artă, București, 1940; Vol. II: *Dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la Șerban Cantacuzino și D. Cantemir*. Fundația Regală pentru Literatură și Artă. București, 1942.

tață. Promotor al cercetărilor de literatură veche românească,²⁾ în jurul catedrei cărui au răsărit numeroși elevi, care cu hărnicie au lucrat în câmpul de activitate al maestrului, Cartoian, după ce ne dăduse valoroase studii asupra cărților populare la Români, era cel mai indicat a scrie o asemenea carte.

Fără îndătinata „prefață” sau obșnuitul „cuvânt înainte”, înfățișând materialul într-o orânduire firească, autorul începe cu o expunere sumară, dar foarte la locul ei, asupra literaturilor romanice până în veacul al XIII-lea, pentru a plasa mai bine începuturile literaturii noastre în evoluția celor ale popoarelor neolatine: „În secolul al XIV-lea, când noi abia ieșim din haosul invaziilor, începem să ne organizăm viața de stat, Occidentul străbătuse timp de patru veacuri un drum destul de lung și de bogat în literatură și se ridicase până la Divina Comedie a lui Dante, în care vibrează sufletul Italiei medievale în ceea ce are el mai adânc și mai etero omenesc” (p. 14). Trece apoi la analiza caracterelor literaturii și culturii Orientului bizantino-slav, de a cărei existență se leagă puternic începuturile vieții noastre literare. Invazia Turcilor în Peninsula Balcanică, a cărei urmare a fost „întărirea culturii în formă slavonă în țările noastre” (p. 17), rolul cultural al mănăstirilor, adevărate vetre de lumină, cultura slavă în țările noastre, cu dezvoltarea literaturii religioase și istorice, sunt urmările cu atenție și interes. Numai cunoscând bine „sufletul românesc în limba slavă” vom putea ajunge la priceperea literaturii românești din cele dintâi începuturi ale ei. Încătușați de veacuri în lumea slavă, multă vreme orientarea noastră a fost în spre Răsărit. Dacă „ortodoxia și slavismul ne-au izolat în bună parte de marile frământări culturale ale Apusului” (p. 15), nu e mai puțin adevărat, recunoaște Cartoian pe bună dreptate, că „ortodoxia și slavismul nostru au format într-o vreme, în care credința religioasă era o puternică realitate sufletească, cimentul care a ținut strâns legate sufletește ramurile neamului răzlețite și încăpute sub stăpâniri diferite” (p. 15).

În capitolul următor — „Zorile literaturii românești” — textele rotacizante, introducerea țparului în Țările Românești, activitatea Diaconului Coresi, sunt pe larg înfățișate. De o atenție deosebită din partea autorului se bucură literatura populară, care este unul dintre capitolele cele mai frumoase expuse. Închetearea volumului I o face „începuturile istoriografiei în Țara Românească”: Vieța Patriarhului Nifon și Cronica lui Mihai Viteazul.

În volumul II se tratează literatura secolului al XVII-lea, dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la Șerban Cantacuzino și D. Cantemir, secționată în două: literatura religioasă și literatura istorică. Figurile marilor ierarhi cărturari ai secolului al XVII-lea din Moldova, Varlaam

²⁾ Ca buletin al Seminarului de Istoria literaturii române (epoca veche) publică *Cercetări Literare*, din care până acum au apărut 4 volume. De curând a inaugurat sub îngrijirea sa, în editura „Casa Școalelor” o colecție de „texte de literatură veche românească”, din care au apărut până acum *Legenda lui Afrodiașan Persul* de Dan Simonescu și *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)* de I. Const. Chițimia.

și Dosofteu, precum și personalitățile celor doi croniciari în limba națională, Grigore Ureche și Miron Costin, cresc în contururi luminoase în ochii cetitorilor. Operele lor sunt amănunțit analizate și prezentate în ce au ele mai caracteristic ca valoare literară-istorică. Un capitol aparte este rezervat culturii din Transilvania, care, deși mai stearsă în comparație cu înfloritoarea activitate a lui Coresi din secolul precedent, ne-a dat totuși o operă de însemnătate și semnificația *Noului Testament* dela Baigrad din 1648. Printre oamenii de cultură ai Țărilor Române sunt amintiți și Petru Movilă, mitropolitul Kievului și Nicolae Milescu, călătorul moldovean în China, care, cu toate că au trăit cea mai mare parte a vieții lor printre străini și s'au manifestat în alte limbi, aparțin totuși literaturii și culturii noastre.

Prin materialul pe care îl aduce, prin metoda și forma în care este înfățișat, *Istoria literaturii române vechi* a lui Cartoian este una dintre cele mai bune cărți din câte au apărut în ultima vreme. Impunându-se deopotrivă și prin sobrietatea și ținuta ei elegantă, ea este un minunat mijloc de studiu la îndemâna studenților, profesorilor și a tuturor celor ce se ostenesc să cunoască comorile trecutului nostru cultural. Scrisă cu foarte multă căldură, această carte cucerește pe cetitor și prin stilul limpede, curgător, natural al autorului. Pe alocuri ai impresia că ascuți un curs universitar. Obârșta de curs a acestei cărți, — după cum de altfel s'a relevat — se cunoaște în anumite repetări și în însăși însășiarea materialului. Admirăm claritatea cărții și o socotim ca o mare calitate, cu atât mai mult cu cât ea se menține și acolo unde controversalele păreri întunecă înțelegerea lucrurilor.

Fiecare capitol se încheie cu o amănunțită bibliografie analitică, de o incontestabilă utilitate, ținută la curent cu cele mai noul cercetări.

Ne-ar fi plăcut — dacă e să facem vreo observație — ca autorul să fi dat de încheiere și la ceilalți cărțurari ai secolului al XVII-lea (Varlaam, Dosofteu, Ureche și Milescu) o privire de ansamblu asupra personalităților și activităților lor, ca aceea cu care se sfârșesc paginile închinete lui Miron Costin (p. 172).

Editată de Fundațiile Regale, *Istoria literaturii vechi* a lui Cartoian apare în superioare condițiuni tehnice. Haina îngrijită în care se înfățișează e bogat împodobită, aproape la fiecare pagină, cu facsimile și ilustrațiunile, unele în culori, de toată frumusețea, care dau ochiului nu numai o desfătare, dar și un odihnitor popas. Regretăm însă că nu s'a avut toată grija la imprimare. Au scăpat câteva greșeli de tipar, care sunt supărătoare pentru ochiul deprins cu eleganța cărții (de ex. la p. 148, col. 2). Formatul în 4° ni se pare cam nepractic. Înțelegem însă că el l-a fost impus autorului de ilustrațiile pe care le-a reproduș.

Așteptând nerăbdători volumul III, care să împlinească această operă ce va pune la punct întreagă literatura noastră veche, ne întrebăm cu o motivată îngrijorare, chiar și în aceste „cumpănite vremi de acum... de grije și suspinuri... și cumpănă mare pământului nostru și nouă”, când vom avea oare o istorie a literaturii moderne de talia cărții lui N. Cartoian?

ANALELE INSTITUTULUI STATISTIC AL ROMÂNIEI

Institutul Central de Statistică de sub conducerea atât de competentă a d-lui Dr. Sabin Manuilă, a scos primul volum din Analele sale. Prezentarea este de o ireproșabilă factură occidentală, iar sumarul destăinuiește preocupări de un înalt nivel științific. În 378 de pagini se desbat nu numai aspecte inedite din domeniul statisticii și al interpretării cifrelor, ci deopotrivă probleme fundamentale din cadrul vieții noastre sociale, economice, demografice, biopolitice și sanitare.

Primul volum din Anale, înseamnă un indiciu satisfăcător despre amploarea pe care a luat-o statistica la noi și, mai ales, înseamnă o mărturie elocventă despre prestigiul și utilitatea care i s'a dat acestei discipline. Dacă acum câțiva ani lumea avea îndoeli asupra puținței de măsurare obiectivă a fenomenelor prin discernământul cifrelor, astăzi aceste îndoeli sunt complet risipite și în locul lor se poate statornici un sentiment general de încredere. Institutul Central de Statistică al României, a devenit unul din instrumentele cele mai sigure pentru cercetarea și cunoașterea realităților. Dela omul de stat, până la ultimul cetățean interesat în mersul statului, toți au la îndemână un material de orientare care le permite să gândească și să acționeze în cunoștință de cauză. Și acest lucru este cu atât mai necesar și folositor, cu cât la noi adeseori s'au format ideile cele mai false despre ralitate, iar unii oameni au socotit că pot înlocui datele concrete, sau evidențele unor fenomene, cu elemente abstracte de pură inspirație personală. Apariția Analelor a fost deci un lucru bine chibzuit, deoarece pătura noastră intelectuală are posibilitatea să țină un contact direct cu preocupările Institutului și în același timp, cu miezul și înfățișarea corectă a atâtor probleme.

Din exagerată modestie nu se putea lăsa ca publicul să fie informat unilateral și fragmentar, prin notițe de presă asupra unor cercetări și inventarieri importante. D-nii Dr. Sabin Manuilă și Dr. Petre Vlad, subdirectorul institutului au dat statisticii o funcțiune atât de organică, și o desvoltare atât de intim legată de așezarea temeinică și ordonată a colectivității noastre, încât cunoașterea activității institutului ce conduc, devine indispensabilă. Apoi, nu se putea lăsa ca interpretarea cifrelor să rămână la periferia competenței și să ajungă diformată sau în formă de reportaj senzațional în scrisul cotidian. Realitățile și semnificația lor trebuiau prezentate în spiritul de probitate și erudiție al Analelor.

În primul studiu din volum, semnat de d-l Sabin Manuilă, se tratează rolul statisticii în statul modern, studiu prin care se lămurește întreaga poziție a disciplinei acesteia, în mijlocul societăților evolute. Pe bună dreptate, d-sa subliniază că arta de a governa — metodă individualistă și inspiraționistă, în care elementul de observație cantitativă nu apare decât în rudimente de înregistrări subconștiente — nu mai rezistă complexității veacului nostru și este înlocuită vertiginos cu știința guvernării. Nu există gândire, oricât de superioară ar fi ea, care să poată rezista unor obiecțiuni statistice corecte și reale. Examenul

obiectiv al problemelor statului ne permit nu numai o urmărire a felului cum au decurs evenimentele, ci și influența exercitată de diferite măsuri asupra mersului evenimentelor. În același timp, examinarea evoluției numerice a evenimentelor, ne permit să prevedem faptele viitoare. O bună organizare statistică duce, mai curând sau mai târziu, la raționalizarea întregului aparat de stat, iar aceasta nu se petrece în mod automat, ci prin elaborarea dintre analiza statistică și elaborarea metodei de organizare.

Un studiu remarcabil prin amploarea științifică și ineditul problemei cercetate, semnează d-rele E. Onciu și M. Domilescu. El se referă la copiii nelegitimi. Aflăm astfel dela autoare, că în mediul urban din fiecare sută de copii nelegitimi, 25 sunt sortiți să moară înainte de a atinge vârsta de un an. Procentul cel mai urcat al natalității nelegitime îl dă Capitala țării, cu 25 la sută, față de 17.6 media pe țară în anii 1932—1936. Majoritatea mamelor fac parte din grupa de vârste de 20—24 ani, și într'un procent de 46.4 provizoriu din familiile țărănești. Din rândurile lor, 59 nu exercită nicio profesiune, fiind întreținute de concubinii lor. Cele care-și câștigă existența, muncesc în condițiuni destul de grele și anume, din toate profesionistele numai 25 la sută pot respecta durata de muncă legală de 8 ore pe zi. Forma cea mai frecventă de conviețuire în care s'au angajat mamele, este concubinajul, care reprezintă 77.3 la sută. În ce privește apoi situația juridică a copiilor, din ancheta d-soarelor Onciu și Domilescu, într'un procent de 31 la sută ei au fost recunoscuți oficial de tatăl lor.

D-l Dr. Sabin Manuilă se ocupă de statistica scarlatinei în România, insistând mai ales asupra sistemului de înregistrare a datelor, care s'a dovedit defectuos până la evidență și asupra necesității îmbunătățirii metodelor de înregistrare.

D-l Petre Onică, semnează o substanțială anchetă sociografică, făcută în comuna Colentina. Din datele ei aflăm, felul cum operează fenomenul urbanizării într'o suburbie a Capitalei, și cum o așezare cu caracter agrar tinde să cucerească egalitatea economică și socială cu orașul.

Autorul anchetei mai publică și un studiu despre randamentul plantelor alimentare din România. E vorba numai de un număr redus de plante și anume, cartofi, mazăre, fasole, ceapă și varză. Randamentul lor la hectar prezintă oscilațiuni destul de variate, dela an la an, precum și dela județ la județ, determinat atât de condițiunile cliimei, cât și de tehnica agricolă utilizată în cultivarea acestor plante.

Un tânăr și valoros economist ardelean, d-l Dr. Roman Moldovan, consacră un judicios articol mișcării prețurilor la principalele produse agrare de origine vegetală. Urmărind corelația dintre prețurile interne și cele externe, d-sa constată că la grâu paralelismul s'a manifestat numai în perioada anilor 1923—1931, iar la porumb, cu excepția anilor 1928 și 1940, au fost sub nivelul cotațiilor târgului mondial. Cu toate acestea, modificarea nivelului prețurilor n'a determinat schimbări în suprafața însământată cu grâu și porumb.

D-l Eugén Decusară și-a ales ca subiect interpretarea statisticeii juridice din anii 1936—1939. Din analiza d-sale, merită să reținem

faptul că 51 la sută din plângerile și denunțurile adresate parchetelor și cabinetelor de instrucție, se clasează ca nefondate.

D-l Ion Donat prezintă importante date istorice cu privire la înființarea Institutului Central de Statistică al Țării Românești (1859), iar d-l Tudor Alex. Stoianovici face o analiză interesantă a statisticii românești în veacul al 16-lea.

Analele se încheie cu o dare de seamă asupra recensământului românesc din 1941, făcută de savantul german Burgdörfer. Din cuprinsul ei merită să menționăm următoarele aprecieri, cu atât mai măgulitoare, cu cât ele aparțin unui erudit, președintele oficiului statistic al Bavariei:

„Atât programul recensământului, cât și toate formularele de recensământ, precum și tot planul de organizare, erau stabilite la sosirea mea ca observator, până în toate amănunțele lor. Deci, pentru mine, nu mai putea fi cazul de a da oarecari sfaturi, pentru stabilirea sau executarea recensământului. În consfătuiri amănunțite, am fost pus la curent atât cu organizarea de pregătire, cât și cu planul de executare. Pe lângă aceasta, mi s'a pus la dispoziție de către conducerea recensământului și de către Institutul Central de Statistică, toate mijloacele pentru a lua cunoștință personală, nemijlocită, de executarea practică a numărătoarei la fața locului. Pretutindeni am avut impresia unei foarte îngrijite pregătiri a recensământului de către centrală și de conștiincioasa executare de către organele exterioare”.

V. M.

INSEMNĂRI

STUDIUL PROBLEMELOR ARDELENEȘTI LA UNIVERSITATE

Imprejurările prin care am trecut în ultimii doi ani au creat necesitatea aprofundării științifice a studiilor asupra Ardealului. După o perioadă de două decenii, dedicată organizării naționale a provinciei noastre, potrivit exigențelor vieții de stat, a trebuit să ne întoarcem acum la acea fază a activității culturale în care primează susținerea argumentelor ce alcătuiesc temeiurile noastre de drept asupra pământului străbun. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în combaterea tezei noastre sfinte, adversarii au organizat și ei un aparat științific bogat, pe care nici spiritul nostru de obiectivitate, și cu atât mai puțin vigilența noastră nu pot să-l neglijeze. Și întocmai cum către sfârșitul veacului trecut, care a reprezentat perioada libelistă, oamenii de drept — în măsură a apăra practic valorile patrimoniului național — au luat locul filologilor și istoricilor de altădată, care prin operele lor au adâncit conștiința continuității dacoromane pe acest pământ, organizarea științifică a argumentelor noastre va ocupa de acum înainte, pentru o bucată de vreme, locul organizării juridicopolitice.

Indemnată de aceste împrejurări, Universitatea Daciei Superioare, în vremelnice refugiu, aici la Sibiu, a luat inițiativa a două realizări de ordin știin-

țific și național. Este vorba de înființarea unui *Centru de studii transilvane* în cadrele Universității clujene, cu scopul de a coordona toate investigațiile științifice privind viața românească a Ardealului, cât și întemeierea unei catedre de *Istoria Transilvaniei și a țărilor din Europa Centrală*, care a fost ocupată cu deplină competență de eminentul elev al Profesorului Ion Lupaș și vreme îndelungată asistent al d-sale, d-l Ion Moga.

Profitul acestor noi creații universitare nu trebuie prețuit numai prin avantajele lor politic-naționale, ci deopotrivă și prin ceea ce oferă științei însăși. Perioada romantismului socotim că este depășită. Cultura noastră științifică a atins astăzi acel stadiu, când cercetările sale, orientate obiectiv, pot urmări într'un spirit strict științific, problemele adevărului. Se descoperă astfel o serie de fapte neglijate până mai deunăzi, care ne înfățișează bogăția unei vieți în stare a spori conținutul conștiinței drepturilor noastre. În ce privește catedra menționată, o considerăm printre cele mai importante și mai frumoase ale Universității noastre. Ea poate deveni chiar o catedră de ideologie a Universității Ardealului. Fiind o universitate luptătoare, al cărei țel constă, pe lângă dezeritate științifice, și în susținerea revendicărilor naționale, istoria Transilvaniei cu desgroparea și valorificarea vieții româ-

nești din trecut, trebuie să constituie unul din punctele cele mai de seamă ale programului ei. Și cum partea aceasta a țării trebuie să rămână și pe viitor poarta românismului spre Occident, spre cultura Apusului, adică spre Europa, importanța studiului istoriei transilvane și a Europei Centrale se accentuează astfel tocmai în vederea determinării rostului nostru spiritual. Este ceea ce suntem siguri că nu va ezita să facă noul și vrednicul ei titular.

Victor Iancu

DELA FRAȚI LA FRAȚI

Din orașul nostru drag ne-au sosit un nou rând de cărți. Să ne fie îngăduit a le prezenta cetitorilor noștri în câteva cuvinte.

Întâia se numește *Din viața satului transilvănean. Culegere de povestiri din mai mulți autori cu o Precuvântare și însemnări bio-bibliografice*. A apărut în vara acestui an în editura ziarului „Tribuna Ardealului” și formează n-rul al doilea din „Grai și suflet românesc”, colecție îngrijită de d-l Gheorghe Dăncuș. (Întâiul număr din această colecție este *Versuri din Transilvania nordică*, despre care s'a vorbit cetitorilor noștri în numărul 1 din acest an al *Transilvaniei*). În 240 pag. și în condiții tehnice deosebit de îngrijite, sunt reproduse nuvele și schițe din 12 dintre cei mai reprezentativi prezatori ardeleni, toate din viața satului. Volumul începe cu „Popa Tanda” de Ion Slavici și continuă cu „Despărțenia lui Badea Carțis” și „Dragostea lui Gheorghe a Florii Nuțului” de Iosif Vulcan, „Dragostea unchiașului” de V. Ranta-Buticescu, „Minte de muere și pace” de Ion Pop-Reteganul, „Aurel cere bani” de Lucian Bolcaș, „Păunița” de Zah. Bârsan, „Christos a înviat” de Gh. Stoica, „Gruia” și „Moartea clopotarului” de Ion Agârbiceanu, două fragmente din „Ion” de Liviu Rebreanu, „Când am jucat teatru” de Al. Lupeanu-Melin, „Sborul dela cuib” de Pavel Dan și se

încheie cu fragmente din „Am pleacă din sat” de Ion Vlasiu. Fiecare scriitor este prezentat într'o scurtă schiță bibliografică și o caracterizare a operii lui. Într'o Precuvântare de 6 pagini ni se vorbește despre adâncă legătură dintre poporul român din Transilvania și scriitorii lui. Iată cum începe această Precuvântare :

„Capitolul cel mai bogat și mai plin de interes artistic și documentar din literatura românească a Transilvaniei îl formează fără îndoială literatura satului. Dacă literatura este icoana vieții unui neam, atunci faptul acesta n'ar trebui să provoace nici o mirare. Căci partea cea mai esențială și mai autentică din viața românească a acestei provincii s'a desfășurat în numeroasele sate, răspândite pe șesurile, pe văile apelor și adeseori pe plaiurile cele mai înalte ale munților acestei provincii. Vieța înzestrată cu caractere străvechi foarte puternice, extrem de bogată în marea ei varietate și totuși atât de unitară în manifestările ei de căpetenie. Cercetările științifice au dovedit de mult acest lucru într'o anumită măsură; ele sunt însă departe de a fi arătat toate aspectele acestei probleme, interesantă nu numai pentru omul de știință, ci și pentru scriitor și omul politic. Dar chiar fără să fii înzestrat cu tomuri întregi de cercetări monografice, e destul să întâlnești un țăran român din Transilvania și să stai de vorbă cu el, pentru ca, în cazul că ești o inteligență onestă, să fii copleșit de impresia vie a unei existențe străvechi, cu rădăcini infipte adânc în solul natal, modelată în cursul unor strădăni de veacuri, aspre și cinstite, pentru câștigarea pâinei de toate zilele, pentru păstrarea limbei, a credinței și a obiceiurilor, întemeiată însfârșit pe cele mai nobile năzuințe omenești”. Se arată apoi procesul de integrare a acestei vieți în literatura românească, înălțarea contactului cu ea la rangul unei „legi de fier” a literaturii din Transil-

vania. Acest proces se poate vedea într'o anumită măsură și din bucățile volumului, care sunt așezate într'o relaativă ordine cronologică, mergând dela Ion Slavici, numit pe drept cuvânt „părintele prozei transilvănene”, până la Pavel Dan (despre mormântul din cimitirul dela Cluj al căruia se face bine că se amintește. Oare se vor găsi mâini pioase care să-l îngrijească?) și Ion Vlasiu. Dar dincolo de valoarea lui estetică — cele mai multe din bucăți sunt într'adevăr piese de antologie — volumul are o neprețuită valoare documentară. Satul românesc din toate regiunile Transilvaniei, cu toate nuanțele lui sufletești, cu tot farmecul unei vieți autentice și străvechi, freamătă în aceste pagini, te face să te regăsești între ai tăi, să-i iubești, să te simți așezat pe temelia indestructibilă a neamului. Se mai desprinde din aceste pagini și un val de energie și de optimism pe care nu-l poate înfrânge încercările soartei, oricât de grele ar fi ele. Mai vorbește apoi această carte despre marea dragoste de pământul strămoșesc, simbolizată în fragmentul reprodus din Ion al lui Rebreanu, în care eroul romanului sărută țarina ca pe o ibovnică:

„Se aplecă, luă în mâini un bulgăre și-l sfărâmă între degete, cu o plăcere înfricoșată. Măinile îi rămăseră unse cu lutul cleios ca nește mănuși de doliu. Sorbi mirosul, frecându-și palmele.

„Apoi încet, cucernic, fără să-și dea seama, se lăsă în genunchi, își cobori fruntea și-și lipi buzele cu voluptate pe pământul ud. Și 'n sărutarea aceasta grăbită simți un fior rece amețitor...”

Pagina aceasta a cutremurat pe toți cei care au citit-o. Ar fi bine ca, mai ales astăzi, să o citească fiecare Român știutor de carte de pretutindeni, să o citească și să se infioare de sfânta lege a pământului care dacă ai respectat-o din moși-strămoși, așa cum a făcut neamul românesc, ocrotește împotriva tuturor veneticilor și exploataților.

Antologia fraților din orașul drag este astfel binevenită din toate punctele de vedere. Pentru frumusețea și semnificațiile ei, am dori-o răspândită nu numai dincolo de Feleac, ci și dincoace. Din paginile ei vorbește Ardealul întreg. Ardealul întreg și întreg neamul românesc care a văzut totdeauna în acest Ardeal vatra lui străveche, ar trebui deci să o citească.

Ne-a mai venit apoi dela frații din orașul drag patru cărți de artă, închinete artiștilor plastici din Ardealul de Nord, care au surprins în anul trecut Clujul cu o prea frumoasă expoziție. Ele sunt:

1. Valentin Raus, *Emil Cornea* (cu 16 ilustrații).
2. P. Păcurariu, *Raoul Șorban* (cu 16 ilustrații).
3. Mihail Voichin, *Teodor Harșia* (cu 15 ilustrații).
4. P. Păcurariu, *Petre Abrudan* (cu 14 ilustrații).

Ele fac parte din „Colecția artiștilor români din Transilvania de Nord,” îngrijită de Raoul Șorban. Sunt patru caete de artă, cu introduceri inteligente și cu reproduceri admirabil executate. Am răsfoit aceste caete cu o oarecare gelozie de frate, care vede pe fratele său că i-a luat-o înainte. Căci să o spunem sincer, noi cei de dincoace de Feleac ne simțim cam rușinați că n'am reușit încă să închinăm câte un asemenea caet lui Ladea, Catul Bogdan, Demian, Bilțiu-Dăncuș, Vlasiu și altor nume scumpe, care s'au înscris în istoria artei românești contemporane prin creațiuni ce vor rămâne, străbătute toate de spiritul provinciei care le-a dat naștere.

De amândouă părțile firavei linii de hotar, spiritul românesc scapără de energie creatoare, garanție a trăinicieii și a victoriei lui.

Ion Breazu

VASILE SALA

Cu octogenarul Vasile Sala s'a stins, în luna August, una din intere-

santele figuri ale vechei școale de culegători ai folklorului ardelean. S'a născut la 1 Ianuarie 1862, dintr'o familie țărănească din Drăgăneștii de lângă Beiuș. A urmat școala normală dela Arad și, la douăzeci de ani, era învățător într'un sat din Bihorul său drag (Hinchiriș). De acolo, pe la 1884 este mutat la Vașcău, târgușor în care funcționează timp de 30 de ani. Deși în floarea vârstei, autoritățile de atunci, care nu-l puteau suferi din cauza atitudinii intransigente și a publicațiilor sale, îl pensionează. Entuziasmul Unirii îl readuce la modesta-i catedră, pentru ca la 1928 să se sfințească preot în comuna Șuștiu, tot lângă Vașcău.

Fiu de țăran, dascăl și popă de sat, timp de mai bine de o jumătate de veac, Vasile Sala nu putea trăi atâta vreme alături de poporul bihorean, fără să caute să-i prindă manifestările minunatei lui vieți tradiționale. El culege deci o mulțime de doine și chiuțuri, balade, descântece, bocete, ghicitori, proverbe, povești, obiceiuri, credințe și superstiții.

Acest enorm și prețios material, înțelege să-l pună la dispoziția cercetătorilor, cu o neprecupețire atât de puțin obișnuită astăzi — poate proprie acelei epoci. Iată-l colaborator — fără onorariu — la monumentală operă a lui Zanne: „Proverbele Românilor”; la „Magnum Etymologicum” al lui Hasdeu; la neintrecutele monografii folklorice ale lui Simion Florea Marian; la „Cestionariul” folkloric al lui Nicolae Densușianu și la „Revoluția lui Horea” a aceluiași, precum și la lucrările lui Urban-Jarnik și ale lui Weigand... Și la atâtea alte opere, mai puțin vestite și mai puțin colective, ai căror beneficiari nu s'au învrednicit, de atâtea ori, nici măcar să-i amintească numele. Căci nu era cercetător care să îi se adreseze și căruia Vasile Sala să nu-i răspundă, chiar și în ultimii ani, la o vârstă atât de înaintată.

N'am putea preciza anul în care și-a început colaborarea la „foile” ardelene.

Probabil, curând după numirea-i în postul de învățător: 1882. (Unele culegeri datează de pe când avea abia 18 ani.) La 1885, „Familia” lui Vulcan publică întâile lui culegeri de „Doine populare din giurul Beiușului, Albacului și Vașcoului”, iar în anul următor, o seamă de colinde.

Apariția unei reviste închinată exclusiv folklorului — „Șezătoarea” lui Artur Goroavei — îl însuflețește și mai mult. Încă la 1896 îl vedem trimițându-i numeroase descântece, povești, cimilituri și legende. El își continuă colaborarea până când această prețioasă publicație încetează (1929).

Vasile Sala a mai colaborat și la alte multe periodice, precum și la calendare și almanahuri. La 1891, este — alături de Ion Pop Reteganu — unul dintre „învățătorii zeloși”, care fac să apară, la Brașov, cunoscuta „Culegere de 1000 doine și strigături”, trasă, de atunci, în atâtea ediții.

Cărți sau broșuri, pe cari să figureze singur, ca autor sau culegător, n'a publicat decât târziu, după ce împlinise 75 de ani. Puțini au auzit, de sigur, de „Biblioteca Vașcăului” (căreia la început, în 1937, i se spunea „Biblioteca Beiușului”). E o colecție modestă de broșurele de o coală sau două, din care au apărut însă, până acum, 50 (cincizeci) de numere (tipărite întâi la Beiuș, apoi la Oradea și, în sfârșit, la București). Prima broșură (1957) e închinată „Datinelor poporului românesc la nuntă în plasa Beiușului și a Vașcăului”. Altele poartă titlurile: „Balade și legende, Colinde bătrânești, Legende religioase, Povești din popor, Hore bihorene, Datinele poporului, Bihorul în cântecele sale populare” și — mai ales — „Descântece”: de spăriat, de mărin, de legat, etc., etc.

S'au strecurat, prin aceste broșuri, și unele cu poezii personale ale lui Vasile Sala — păcate ale tinerețelor. Era mai bine ca ele să fi lipsit. „Biblioteca Vașcăului” cuprinde însă atâtea materiale folklorice — în special descântece, bo-

cete și colinde —, încât trebuie să iertăm această slăbiciune bătrânească, precum și prezentarea tipografică, atât de primitivă, a ultimelor zece broșuri, singurele pe care le-am putut vedea.

În afară de folklor, Vasile Sala mai avea o patimă: cărțile. Frumoasele colecții de reviste, cărți vechi și manuscrise prețioase, dovedesc preocupările alese ale bătrânului dascăl din Bihor. Nu știm ce s'a ales din această bibliotecă, nici din numeroasele lui manuscrise inedite, dar am dori să le știm ajunse în mâna unor instituții ca liceul sau episcopiiile beiușene, care ar putea cultiva, după cum merită, și amintirea celui ce le-a adunat — de sigur, cu multă trudă și sacrificii.

Căci numele lui Vasile Sala nu figurează în „Enciclopedia Română” a lui Diaconovich, nici în „Minerva” clujană sau în „Dicționarul enciclopedic” al lui Candrea-Adamescu, iar Enciclopedia „Cugetarea” îi consacră doar două rânduri incolore!

Poate că generațiile viitoare vor dori să știe cine a fost harnicul și modestul culegător de folklor care semna Vasile Sala? În afară de câteva articole de ziar, ale părintelui Dăianu și ale d-lui Iosif Naghiu, scrise cu prilejul morții, — nu se va găsi aproape nimic amintit despre dânsul.

Iată încă un motiv care ne-a îndemnat să închinăm bătrânului folklorist bihorean câteva coloane în această revistă a Transilvaniei.

Ion Mușlea

NICOLAE DRĂGANU

Profesorul Iorgu Iordan dela Facultatea de litere din Iași a închinat primul memoriu din seria I a publicațiilor Societății Române de Linguistică cărțurării ardelean Nicolae Drăganu.¹⁾ Este acesta un act de pioasă aducere aminte, de unanimă cinstire și caldă prețuire pe

care Societatea de Linguistică dela București îl mărturisește față de cel dintâiu președinte al ei.

Nicolae Drăganu face parte din generația de filologi ardeleni, care cu activitatea lor rodnică, desfășurată în ultimele trei, patru decenii, au dat o amplă dezvoltare studiilor privitoare la limba română. Prin formație și apartenență el se încadrează în gruparea filologică dela Cluj, care s'a înjghebat și a rodit în jurul Muzeului Limbii Române.

Coborător de pe plaiurile grănicerești ale Năsăudului, cu o bogată zestre sufletească, prin studiile serioase pe care le-a făcut la Năsăud și Budapesta și prin toată pregătirea sa temeinică, Nicolae Drăganu cucerește cele mai înalte demnități. Începând ca profesor la Năsăud, anul epocal al Unirii îl găsește docent la Universitatea maghiară din Cluj, la preluarea căreia are un rol hotărâtor. După această dată i se încredințează catedra de limba și literatura română veche, pe care a cinstit-o până în ziua morții sale (17 Decembrie 1939). În calitate de rector, prorector și de nenumărate ori decan, în vremuri de agitată viață universitară, el a condus cu pricepere și demnitate Universitatea clujană, sporind prestigiul ei.

Nicolae Drăganu a dezvoltat o laborioasă activitate științifică, care l-a consacrat printre cei mai de seamă învățați ai noștri. Ea este cunoscută și apreciată de toată lumea. El a adus foarte prețioase contribuții la studierea literaturii române vechi și în special la cunoașterea literaturii și culturii transilvane. *Două manuscrise vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian. Studiu și transcriere*, București, 1914, — *Cea mai veche carte râkóczyană*, Cluj, 1922, — *Un fragment din cel mai vechiu molitvelnic românesc*, Cluj, 1922, — *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, Voevodul Moldovei. Studiu și transcriere*, Cluj, 1926, — *Mihail Halici (Contribuție la istoria culturală românească din secolul XVII)*, Cluj,

¹⁾ Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu. 1884-1939*. Societatea Română de Linguistică, Seria I, Memoriile. Institutul de Linguistică Română, București, 1942.

1927, — *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*, București, 1936, sunt studii ce pot servi de model celor ce se ocupă cu cercetarea manuscriselor sau tipăriturilor vechi românești. Pe deasupra acestora ne-a dat și o lucrare de sinteză asupra literaturii române din Transilvania în *Histoire de la littérature roumaine de la Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle* (București, 1938). Nu am putea avea o sumară idee despre activitatea regretatului profesor Drăganu, dacă nu am aminti și articolele sale filologice, pe care le-a publicat mai cu seamă în „Dacoromania”.

Filolog prin excelență, erudiția sa i-a călăuzit pașii cercetărilor și spre explorarea unui teren prea puțin adâncit, acel al toponimiei și onomastice. Vreme îndelungată a fost pasionat de astfel de studii. Strădaniile sale în această direcție s'au incununat prin *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomastice* (București, 1933), operă de ample proporții și grea de erudiție, care a ațâțat sângele inveninat de pasiuni al multora dintre cei deprinși să puie știința în slujba altor idealuri decât adevărul. Această lucrare aduce hotărâtoare argumente în mult discutata problemă a continuității noastre și arată, cu un bogat material documentar, expansiunea Românilor din Transilvania în Vestul și Nordul pământului românesc.

Studiile sale poartă semnul de distincție al omului de știință: obiectivitatea. Ele sunt totdeauna scrise cu îngrijire, meticolos documentate și pline de observații și idei noi. Modestia, sinceritatea și conștiințiozitatea omului se răsfrâng în toate lucrările sale.

Nicolae Drăganu a fost unul dintre membrii cei mai activi ai Muzeului Limbii Române, iar cu câteva luni înainte ca moartea să-i pună capăt activității sale atât de bogate, în plină desfășurare, Societatea Română de Linguistică, proaspăt înființată, l-a ales președinte al ei. A lucrat cu răvnă și în cadrele Astrei,

fiind președinte al secției literare, colaborând din tinerețe la această revistă. Mai presus de toate, pentru întreaga sa activitate științifică, Nicolae Drăganu a fost ales membru activ al Academiei Române.

Datorită calităților, „mari și rare, — scrie I. Iordan — prin care s'a distins ca savant și ca om, Nicolae Drăganu și-a dobândit, încă de când trăia, un loc de frunte în activitatea noastră filologică, precum și în vieța publică românească. Iar astăzi, când nu se mai găsește printre noi, figura lui se înalță și mai sus în ochii tuturor aceluia care știu să prețuiască adevăratele valori științifice și umane. Pierderea suferită prin moartea lui, la o vârstă când putea să îmbogățească literatura noastră filologică, dându-ne încă un număr de lucrări pentru care era mai bine pregătit decât oricare altul (mă gândesc, în primul rând, la influența ungurească asupra limbii române), este cu adevărat ireparabilă.” (P. 14—15.)

Acum în preajma Crăciunului se împlinesc trei ani de când elita Clujului românesc, în frunte cu profesorii și studenții, l-a petrecut cu suferințele înlăcrămate la „casa de lut a moșilor”. Trudindu-se din toate puterile să dovedească drepturile noastre sfinte pe aceste pământuri strămoșești, parcă anume destinul l-a ferit să trăiască dureroasele evenimente abătute asupra neamului românesc, până a nu se împlini un an dela moartea lui. Mormântul său, chiar părgănit fiind, e străj în inima Clujului, iar sufletul, „făclie de veghe”, așteaptă limpezirea apelor și înfrățirea pe veci a obștei românești. *Romulus Todoran*

LITERATURA ROMÂNĂ ÎN GERMANIA

Literatura română se bucură, de un timp incoace, de un interes tot mai viu în Germania. Am putea spune că dela momentul junimist, când s'au făcut câteva traduceri bune în această limbă de

mare prestigiu și răspândire, literatura noastră n'a mai avut un moment atât de favorabil. El a început prin traducerea lui Eminescu, făcută de Konrad Richter, a continuat prin admirabila traducere a *Baltagului* de Sadoveanu, datorită d-lui Harald Krasser și cu traducerea de poezii, romane și nuvele care au apărut dela începutul războiului actual încoace.

Un rol însemnat în organizarea acestei opere de necesară propagandă îl are Institutul Român din Germania. Într'un interviu publicat în ziarul *Viața* din 30. XI, a. c., d-l prof. Sextil Pușcariu, președintele acestui institut, ne-a arătat ce loc important ocupă în programul său traducerile din literatura română. Și ținem să adăugăm din partea noastră că faptul că această operă este supravegheată de un om de gust atât de exigent și în același timp cunoscător profund al literaturii noastre și al celei germane, e o garanție că ceea ce se va traduce va fi bine ales și bine tradus. N'am vrea să se repete ceea ce s'a întâmplat cu literatura noastră în Italia, unde s'a tradus mult, dar, din nefericire, arareori s'a tradus multumitor. A proceda astfel însemnează a păși cu piciorul stâng, a răspândi o rezervă cu totul neintemeiată, față de valoarea unei întregi literaturi.

Avem înaintea noastră una din traducerile inițiate de Institutul dela Berlin. Ea se numește *Ewiger Acker*. Rumänische Novellen. Ausgewählt und übertragen von *Ernst Wallner* și a apărut în vara trecută în editura de prestigiu mondial *Otto Harrassowitz* din Leipzig. În 180 pag. ni se dau 7 nuvele țărănești, de C. Sandu-Aldea, I. Slavici, Ion Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, Marcu Beza și Emil Gârleanu. Fiecare autor se bucură de o scurtă și sprintenă caracterizare. Miresasma întregului pământ românesc și a celei mai autentice vieți de pe plaiurile lui pătrunde astfel într'o mare literatură print'o traducere fidelă

și vie. Suntem siguri că ea se va bucura de primirea pe care o merită din plin.
B.

O CARTE NOUĂ DESPRE MARAMUREȘ

Deși acel frumos colț de țară — Maramureșul — a atras foarte mulți cercetători, suntem departe încă de a-l cunoaște din toate punctele de vedere. Totuși, dintre toate „țările” românești de dincoace de munți, Maramureșul se pare că a fost cel mai bine studiat. În orice caz, literatura științifică asupra acestuia este destul de bogată. (A se vedea și lucrarea d-lui Prof. Tiberiu Morariu, *Țara Maramureșului în lumina literaturii științifice*. Cluj, 1939, 12—8°, 36 p.).

În nota de față ne vom ocupa de noua lucrare a d-lui Prof. Tiberiu Morariu *Die Maramureș, ein rumänisches Kerngebiet.* ¹⁾ care este cea mai bună monografie geografică-etnografică a Maramureșului.

Publicată în limba germană, deci accesibilă și opiniei publice apusene, această valoroasă lucrare va trebui neapărat consultată atunci când se va pune problema reorganizării Europei noi.

Din punct de vedere geografic, prin aspectul reliefului său, fiind o depresiune încadrată de un lanț muntos, Maramureșul formează o individualitate geografică bine distinctă. Are un climat oriental, cu temperatura medie anuală ce variază între + 9° (în vale) și + 6° (la munte). Precipitațiunile se mențin în medie între 780—820 mm. în regiunile joase și 1.000—1.300 mm. în regiunea muntoasă.

Dar Maramureșul este și o individualitate geopolitică, încadrându-se foarte bine în organismul etnic, politic și economic al întregii țări românești. Într'adevăr, din cele mai vechi timpuri — până azi — prin numeroasele trecători și legături de comunicație, Maramureșul a fost și este

¹⁾ Bukarest. Die Dacia Bücher, 1942, 12—8° 95 p. plus 12. și 6 hărți.

mai strâns legat de Transilvania și Moldova decât de Cehoslovacia sau Ungaria. Acest fapt este confirmat de numeroasele schimburi comerciale, atestate în multe documente din trecut, legături care se făceau aproape numai cu Transilvania, Bucovina sau Moldova, de asemenea și prin deplasările sezoniere actuale, pentru lucru: „butinării”, seceriș etc., populația îndreptându-se spre aceleași regiuni românești.

Sub raport etnografic, în baza tuturor recensămintelor (1880, 1910, 1930, 1938), populația Maramureșului a fost și este formată în majoritate de elementul românesc băștinaș (50,346 adică 53,4% în 1880 și 97,055 adică 57,4% în 1938).

Ca elemente de infiltrare, mai târziu, mai numeroși sunt *Evreii*, veniți abia în sec. XVIII-lea; în 1880 erau circa 14.467 (15,2%), ajung în 1938 la 37.430 (22,1%), datorită infiltrării lor din Galiția; *Rutenii*, în 1880 erau circa 11.934 suflete (12,6%), iar în 1938 ajung la 19.864 (11,8%); *Ungurii* în 1880 erau 12.877 (13,7%), iar în 1938 abia 9.880 (5,8%); *Germanii* în 1880 erau 2.062 (2,1%), iar în 1938 sunt 4.734 (2,8%).

La numărul de mai sus al Românilor trebuiesc adăogați și Românii din fosta Cehoslovacie, care după datele oficiale ale fostei noastre vecine, erau cam 14.170 suflete în 1930, în unele comune reprezentând peste 80% din populație, restul fiind Evrei și Ruteni.

Autorul ne dă foarte importante date privitoare la viața economică a Maramureșului. Bogăția cea mai importantă sunt pădurile, după care urmează fânețele naturale și pășunile. Acestea fac ca și ocupația principală a Maramureșenilor să fie exploatarea lemnului, „butinării” fiind foarte iscușiți în munca lor. Altă ocupație este creșterea vitelor mari, o rasă foarte bună. Agricultură se face puțină.

Un capitol interesant este cel despre viața socială și spirituală, știut fiind că populația Maramureșului este păstrătoa-

rea unor vecli tradiții. Nobilii „cinstiți boieri de viță veche”, „boresele”, ca și înfățișarea fizică a țaranului maramureșan, portul arhaic, lucrarea covoarelor în culori vegetale, casele, porțile și pridvoarele, toate sunt elemente care deosebesc pe maramureșan de populația regiunilor învecinate, înzestrându-l cu o notă caracteristică.

Apărută într'o frumoasă ținută în colecția „Die Dacia Bücher”, cuprinde mai multe diagrame, 12 planșe cu fotografii caracteristice în care se evidențiază peisajul și specificul etnic maramureșan, lucrarea se încheie cu o bogată bibliografie, și cu 6 hărți foarte importante (1. harta drumurilor muncitorilor sezonal și a ținuturilor cutreerate de ei între 1924 și 1940; 2. harta etnică a districtului Maramureș, întocmită de Balogh Pal după datele recensământului unguresc din 1900; 3. harta religiilor districtului Maramureș, întocmită de Balogh Pal după recensământul unguresc din 1900; 4. harta densității populației Maramureșului după datele recensământului românesc din 1930; 5. harta etnografică a districtului Maramureș după datele recensământului unguresc din 1880, întocmită, în culori, de d-l prof. T. Morariu, la scara 1 : 200 000, întrebuintând metoda punctelor; și 6. idem, după datele recensământului românesc din 1930).

Teodor Onișor

PROF. SIMION RADU, DUH CREȘTIN ȘI DUH ROMÂNESC. — Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1942, în 8°, 128 pag.

Cartea de față este un dar pe care-l face părintele prof. Simion Radu tineretului român, acum, în preajma sărbătoririi Crăciunului. Lucrarea are ca temă inițială sărbătoarea Nașterii Domnului, autorul arătând că fără Hristos sufletul românesc tânjește și dispare.

Întâiul capitol se adresează părinților și educatorilor, îndemnându-i să poarte grija educației copiilor în deosebi în afară de școală. Copiii trebuie stimulați

pentru bună purtare și moralitate, pentru ordine și disciplină școlară și socială care ne onorează pe toți. Iubirea oarbă a părinților față de copiii lor devine slăbiciune condamnată, deoarece adeseori ea nu lasă să se vadă și scăderile. Dar în deosebi insistă autorul asupra faptului că părinții trebuie să fie un exemplu de moralitate pentru copiii lor.

În partea a doua a lucrării, intitulată *Sufletul neamului românesc în sărbătoarea Crăciunului*, păr. prof. Radu arată manifestările acestui suflet românesc, exteriorizate în străvechile noastre colinde și obiceiuri. Niciun popor nu are o abundență atât de mare de datini caracteristice ca noi, datini care formează permanența sufletului românesc. Tradiția sfântă este pivotul rezistenței de veacuri, zidul de oțel așezat de Dumnezeu în calea cutropitorilor noștri din toate timpurile. Cu deosebire în Transilvania, tradiția aceasta și biserica au fost stâlp de foc și rezervorul de energie morală care ne-au alimentat cu puternice îndemnuri de virtute în lupta care trebuia s'o ducem cu cei ce căutau exterminarea noastră. Tineretul este îndrumat să stea nesmintit pe temelia tradiției religioase, patrimoniul sfânt al sufletului strămoșilor noștri: buni creștini, și buni români. Din amărăciunile istorice, noi trebuie să înseilăm pânza de aur a idealului nostru secular, să facem început de veac nou, izvor de energie și mândrie românească. Războiul dus în Răsărit împotriva bolșevismului este rânduit de Dumnezeu, pentru ca să ne curățim de sursa păcatelor, oțeliți într'un nou creștinism naționalist creștin. Izbăvirea românească din Răsărit ne duce cu gândul îndrăzneț pe alte meleaguri, acolo unde soarele mereu apune peste creștetul fraților împilați, cari cu conștiința trează a legăturii lor organice cu noi și cu toată istoria acestui pământ, așteaptă cu credință „cuvioasa izbăvire”.

În partea a treia a lucrării, în capitolul *Cununa dreptății*, găsim o rugăciune

către Atotputernicul ca să ne ajute să înfruntăm toate vitregiile și să rămânem mărturie credincioasă, în veac, despre slava puterii Sale.

Lucrările de felul celei de față nu pot fi rezumate și deci nici într'o recenzie obișnuită nu se poate da o imagine adevărată a lor, de aceea ele trebuie citite în întregime. Nu va fi o lectură nefolositoare! Cartea este închinată tineretului român, însă ea trebuie citită de toți aceia cari într'un fel oarecare au răspunderea educației generației de mâine. Bucuria nu va fi numai a autorului, ci a tuturor bunilor Români, dacă îndemnul cuprinse în lucrarea de față ar cădea în „pământ” bun, ca să aducă rod însutit. S. B.

RECTIFICARE

În articolul d-lui General R. Rosetti „In jurul luptelor dela Plevna” publicat în *Transilvania* Nr. 11, 1942 s'a cules, dintr'o eroare de manuscris, P. Mitofcieff, în loc de *P. Mutafciw*. Facem convenita rectificare.

REDAȚIONALE

Cu numărul acesta se încheie anul al 73-lea al revistei *Transilvania*, al doilea în noua ei formă. Tuturor colaboratorilor, prietenilor și abonaților noștri le aducem cu acest prilej viile noastre mulțumiri pentru sprijinul pe care ni l-au acordat. Le urăm — și urăm întregului neam românesc — un an nou cu realizarea visului nostru scump, care n'are nevoie să fie spus, pentru că e înscris în inima fiecărui Român.

Atragem tuturor atenția asupra cuprinsului și a foaiei de titlu, alăturate acestui număr. Ele sunt necesare pentru compactarea în volum a anului, pe care o recomandăm cu insistență tuturor prietenilor revistei.

REDAȚIA

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (XI)

ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, Vol. II: Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea. De Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942. Inst. cartografic „Unirea” Brașov, — in folio, 2 f + hărțile 151—301.

MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, Vol. II: Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea. De Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942. Inst. cartografic „Unirea” Brașov, — in 8° 8 p., 1 f., hărțile 209—424.

BRĂTIANU, GH. I. Ein Rätsel und ein Wunder der Geschichte: Das rumänische Volk. Bukarest, 1942. [Die Dacia Bücher]. 8° 240 p. 3 tab.

BRĂTIANU, GH. I. Rumänien und Ungarn. Volkstatistische und wirtschaftliche Betrachtungen. 2 Auflage. Bukarest, 1942. 8° 14 p., 2 tab.

CIORĂNESCU, ALESSANDRO. La tradizione storica e le origini del popolo romeno. Bucarest, 1942. 8° 48 p.

COSTIN LUCIAN Solul banatic. (Nouă contribuțiuni morfologice). Ed. II-a. Craiova, 1941, Editura revistei „Banatul Literar” Tip. „Unirea.” 29 p.

CRISTESCU, OCTAV C. Revoluțiile Românilor. Cauze și efecte: politice, economice, sociale, naționale, culturale. Teză pentru doctoratul în Drept. București 1942. Tip. „Curentul.” 121 p.

DIACONESCU, EMIL. Idealul românismului integral: Transilvania. Precizări pentru cunoașterea cauzei românești. Iași, 1942. Ed. Librăriei Ath. I. Gheorgiu. 8° 112 p.

DIN VIAȚA SATULUI TRANSILVĂNEAN. Culegere de povestiri din mai mulți autori cu o precuvântare și însemnări bio-bibliografice. Kolozsvár-Cluj, 1942, Ed. ziarului „Tribuna Ardealului”,

Tip. Națională. 8° XIV + 240 p. („Grai și suflet românesc”, colecție îngrijită de Gheorghe Dăncuș. No. 2).

GHELASE, ION I. Păstorii români păstrătorii românismului și întregitorii neamului românesc. București, 1941. Tip. „I. C. Văcărescu.” 8°. 43 p.

GRANCEA, Ilie G. Ținutul năsăudean. (Cunoștințe Folositoare, Seria C. 123). Buc. 1942. Editura „Cartea Românească.” 16°. 32 p.

IORDAN, IORGU. Nicolae Drăganu. 1884—1939. București, 1942. Monitorul Oficial. 15 p. (Societatea română de lingvistică. Seria I. Memorii 1).

LUPAȘ, I. La Transilvanie, coeur de la Vie roumaine. Bucarest, 1942. (Les éditions Dacia). [Mon. Of. Impr. Naț. 8°. 18 p.

MAXIM, I. AL. Izbucri. Izvoare intermitente dela noi (Intermittierende Quellen in den Apuseni-Gebirgen, Rumänien). Extras din Revista Geografică Română IV, fasc. II—III, 1941. Buc. 1942. Tip. „Universul”. 8°, 22 p.

MANUILĂ, SABIN. Réponse à Monsieur Tibor Eckhardt. Bucarest, 1942. M. O. și Impr. Naț., 8°, 20 p.

MANUILĂ, SABIN. Die Bevölkerungspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens. Bukarest, 1942. 8°. 58 p.

MANCIULEA, ȘT. Episcopia gr.-cat. maghiară de Hajdudorog și Români. Repărire din „Cultura Creștină.” Blaj, 1924. Tip. Seminarului. 8°. 27 p.

MARCU, ANA P. Un sat românesc de pe Târnave: Făget, Sibiu, 1942. Editura ziarului „Țara”. Tip. Krafft și Drotleff. 16°. 64 p. Lei 50.

MIHĂILESCU, VINTILĂ. Blocul carpatic românesc. (Cu prilejul unei hărți istorice: Harta etnică a României după recensământul românesc din 1930). Extras. București, 1942. M. O., Impr. Națională. 8°. 22 p., 1 hartă.